

5277

Pytania poglądowe

z dziejów monarchii austro-węgierskiej

Ułożył i myślą przewodnią i tablicami
genealogicznymi opatrzył

FELIKS GĄTKIEWICZ

Przedruk prawnie zastrzeżony.

NAKŁADEM AUTORA.

Drukarnia „Prawdy”, katol. Spółki wydawniczej pod
zarządem T. Lipowskiego, Kraków, ul. Stolarska l. 6.

BIBLIOTEKA
MUZEUM W PRZEMYŚLU
Plac Czackiego 3

PYTANIA POGLĄDOWE

ZDZIEJÓW MONARCHII AUSTRYACKO-WĘGIERSKIEJ

UŁOŻYŁ I MYŚLĄ PRZEWODNIĄ I TABLICAMI GENEALOGICZNYMI
OPATRZYŁ FELIKS GĄTKIEWICZ. NAKŁADEM AUTORA. Drukarnia
„PRAWDY”, KATOL. SPÓŁKI WYDAWNICZEJ, KRAKÓW, UL. STOLARSKA L. 6.

KRAKÓW 1916.

Nr. inv.

5277.

Historia testis temporum, lux veritatis, vita
memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.
Cicero. De Oratore II. ks. 9. r. 36 parag.

1. Znaczenie Austrii w dziejach.

Piękne i pouczające są dzieje Monarchii Austriacko-Węgierskiej, którą stworzyćby należało, gdyby jej nie było, jak słusznie twierdzą historycy; albowiem w szczytnym słowa znaczeniu posłannictwo dziejowe spełniała i spełnia. Czyny i dzieła, które te dzieje spłotły, piękne są i szlachetne; w pojęciu i w środkach i celach oparte na etyce, prawnych, polubownych układach, umowach, związkach rodzinnych. „Bella gerant alii, Tu felix Austria Nube“, niechaj inni wojują, Tyś w małżeństwach szczęsną Austro, nie jest paradoksem, ani pustym frazesem, lecz maksymą historyczną, na niewzruszonej opartą prawdzie.

Lat 960 liczą sobie dzieje monarchii, zaczynając od 955, kiedy Otto I rozbił węgierskie hordy łupieskie nad Lechem i założył państwo wschodnią, Ostmark, Ostarrichi, Oesterreich, Austro.

Pierwszych twórców Austrii Babenbergów praca od 976—1246 mądrze prowadzona, jak na to wskazują piękne przydomki, lojalny i ciepłym rodzinnym owiany stosunek do zwierzchników cesarzy w Niemczech i do rodzin panujących w sąsiednich księstwach, troska o dobro poddanych, o ich oświecenie stworzyły trwałe dzieło t. j. państwo, grupę alpejską — Austro. I to dzieło dostało się w opiekę rycerskiej, pobożnej, jednej z najszlachetniejszych XIII. wieku osoby, praojca Habsburgów Rudolfa I. 1282.

Długi szereg władców przesunął się do dni naszych. Każdy z nich niemal ma pewne zasługi około budowy państwa. Jedni wskazywali tory nowe, drudzy budzili nowe idee; jedni kładli nacisk na potęgę państwa, drudzy na wzmocnienie idei państwowej; wszyscy dbali o kulturę, naukę, religię.

Rudolf I, twórca fundamentów potęgi domowej. Rudolf IV, Maksymilian I. twórcy układów i związków rodzinnych, które w rezul-

tacie dały korony czeską i węgierską. Owocem szczęśliwych wojen Leopolda I., Józefa I., Karola VI., zdrowej polityki Maryi Teresy, Franciszka I, Franciszka Józefa I było umocnienie granic, wyrobienie znaczenia powagi wśród pierwszorzędnych potęg świata. Tej potrzebie zadość czyniła idea państwa austriacka. Tworzą ją Ferdynand I., Ferdynand II. za pomocą wspólnych czynników, instytucji. Umacniają ją Karol VI. sankcją pragmatyczną, Marya Teresa reformami gruntownymi, Franciszek I. tytułem cesarskim, a na niewzruszonych fundamentach t. j. na konstytucyjnych wolnościach, na ugodzie z Węgrami oparł cesarz Franciszek Józef I.

Z tem łączył się coraz wyższy tytuł państwa. Zrazu skromna marchia wznosi się do godności księstwa 1156, arcyksięstwa 1453 cesarstwa 1804, monarchii Austriacko-Węgierskiej 1868, Tak po prostu, naturalnie w ewolucji dziejowej dokonała Austria pierwszej części swego posłannictwa.

O drugiej części, która się tyczy rozwoju ludów, w granicach państwa skupionych, we wszelkich kierunkach t. j. etycznym, kulturalnym, materyalnym i t. d. jaki wydały sąd badania i żywe świadectwa? Tylko dodatni w wysokim stopniu. Austria broniła kościoła, kultury europejskiej przed bizantyzmem, przed zalewem tatarsko-tureckim. Odziedziczoną kulturę pielęgnuje, rozwija, udoskonala, wprowadza wszelkie wynalazki, kroczy w szeregu pierwszych cywilizowanych państw, dba o zdrowie duchowe, moralne, intelektualne, fizyczne ludów, zezwoliła na swobodny rozwój języka, literatury, ideałów narodowych, byle nie kolidowały z ustawami, nie godziły wrogo na ideę, na całość, na byt państwa. Ludy monarchii mimo ogromnych różnic etnicznych, wyznaniowych tworzą spójnię, jedność, natchnioną szacunkiem i przywiązaniem do monarchii i dynastji.

Z przyczyn czysto geograficznych, t. j. położenia w środkowej Europie spełnia posłannictwo dziejowe, stojąc na straży równowagi europejskiej i cywilizacji europejskiej, wpływ ku południowemu wschodowi kierując.

Na krzyżownicy dróg misyjnych Austrii jeden jeszcze widnieje kierunek, jedna droga, droga ku Polsce.

W historii Polski i Austrii uderza kilka rysów wspólnych. Jak Polska z Litwą w osobie Jagielly i Jadwigi tak zjednoczyły się Austria z Czechami i Węgrami na ślubnym kobiercu w osobie Albrechta i Elżbiety Luxemburskiej, Ferdynanda I. i Anny Jagiellonki, Maryi i Ludwika Jagiellończyka. Oba państwa broniły na wschodnich i południowo-wschodnich kresach chrześcijaństwa kultury, cywilizacji, więc oba są przedmurzem chrześcijaństwa, obie monarchie są wiernymi córami kościoła. Węzły rodzinne połączyły władców Austrii i Polski, więc Jagiellonów, Wazów, Wiśniowieckich, Sasów, zaczynając od małżeństwa Ernesta † 1424 z Cymbarką siostrzenicą Jagielly.

Części Polski t. j. Śląsk, wspólnie z Czechami 1526, a w roz-

biorach Spiż, Oświęcim, Zator, Galicya 1772, Kraków 1846 weszły w skład dzierżaw Austrii. Przy elekcyi starali się Habsburgowie o tron Polski. Polska ratowała Austryę w opresyi 1620 i 1683, Austrya pragnęła uchylić rozbiór, konstytucyę 3 Maja, dzieło wysokiej kultury i zmysłu politycznego, uznała i integralności państwa ślubowała bronić.

Czy dążenie Habsburgów ku Polsce jest dziejową koniecznością, czy przypadkowe, Bogu to wiadomem. Habsburgom dała Opatrzność Austryę, pozwoliła w myśl traktatów na przeżycie dziedzictwo wymarłych dynastyj zająć, błogosławi we wszelkich sprawach, choć nie szczędziła krzyżów. A skoro tak jest, to w dobie obecnej wśród szalonego pędu niesłychanych wypadków, gnanych potwornie krwawem zmaganiem się milionów posłannictwo jej znajdzie kres i wyjaśnienie w kierunku Polski.

Z tego tematu łatwo sformułować i uzasadnić inne pytanie:

2. Jak Austrya spełniła posłannictwo dziejowe?

3. Wykazać wspólność rysów w dziejach Polski i Austrii.

4. O ile Austro-Węgry stanowią naturalną całość?

Geograficznie: Granice przeważnie naturalne, t. j. morze, rzeki, góry zamykają państwo. Teren obniża się ku środkowi. Wewnętrzne kotliny otaczają Alpy, Kras, Czesko-Morawskie, Karpaty. Dunaj płynie środkiem; dorzecze jego zajmuje $\frac{4}{5}$ obszaru, więc niemal całą łączy monarchię w jedność. 2. Jedna kultura rzymska; 3. jeden monarcha, jedne ustawy. 4. Różnice są tylko etnograficzne i początkowy rozwój historyczny głównych składowych części. Jedynie Galicya, Bukowina, Śląsk są po za obrębem naturalnych granic — ani historycznie ani geograficznie nie należą do tej jedności.

5. Jakie ludy i kiedy przesunęły się po obszarach dzisiejszej monarchii austriackiej?

Obszar monarchii w środkowej Europie leży na krzyżownicy dróg z północy na południe (Inn, przełęcz Brennera, Eizak, Adyga do Włoch; Morawa, przełęcz Semmering, Murycza, Mura przez Drawę i Sawę nad Adryatyk doliną Soczy i do Włoch; ze wschodu na zachód wzdłuż Dunaju, Drawy, Sawy); na przejściu z klimatu ostrzejszego, kontynentalnego do cieplejszego, morskiego; z okolic w roślinność uboższych, do bogatszych — musiał być z tych względów koniecznie obozowiskiem chwilowym lub na dłuższy czas i terenem harców dla rzeszy ludów, wędrujących na południe i zachód.

Wiadomości o ludach przedhistorycznych i ich ruchach na terenie Austrii są skąpe; dostarcza ich archeologia, a ona czerpie z budowli nawodnych w jeziorach alpejskich, z wykopalisk. Historycznem źródłem są opisy greckich i rzymskich autorów.

Początku wędrówek oznaczyć ściśle nie można, w przybliżeniu od pierwszej połowy tysiąclecia przed Chr. do końca IX w. po chr.

Ludy: Celtowie: Bojowie w Czechach, stąd nazwa Bohemia; w Alpach: Noryskowie, Karnowie, Tauryskowie, — (nazwy Alp Noryckie, Karnickie), na ośstatku Gallowie.

Retowie: Alpy Retyckie.

Trakowie: Karpowie w północno-wschodnich Węgrach — nazwa Karpaty; Dakowie w Siedmiogrodzie i wschodnich Węgrach.

Illirowie: Dalmatowie, Istrowie, Wenetowie, stąd nazwy krajów: Dalmacya, Istria, Wenecya.

Rzymianie: od połowy drugiego wieku przed Chr. do 106 po Chr. podbijają stopniowo po linię Dunaju i poza Dunajem Dację.

Germanowie: od drugiego wieku przed Chr. Cymbrowie, Teutonowie najeżdżają Norysków, Karnów; Markomanowie, Kwadowie wypędzają Bojów; Gotowie zalewają Dację; Wizygotowie pod Alarykiem w początku V wieku; Herulowie, Rugiowie pod Odoakrem w połowie V wieku; Ostrogotowie pod Teodorykiem w końcu V w.; Gepidowie, Langobardowie pod Alboinem w VI wieku.

Słowianie: Polanie, Chrobaci, Słężanie, Czesi na północy, Słowenci, Chorwaci, Serbowie na południu.

Mongołowie: Hunowie 375—453 do śmierci Attili, Awarowie do 796 rozbici przez Karola W., Bułgarowie, Madziarowie 896; koniec wędrówek.

Germanowie znów z zachodu naciskają jako powrotna fala drogą kolonizacyi: Bawarowie, Frankowie, Szwabi, Sasi, na obszarach Alp i gór Czesko-morawskich.

6. Które ziemie dzisiejszej Austrii i kiedy przeszły pod panowanie rzymskie?

Dla zabezpieczenia kolonij nadpadańskich musieli Rzymianie piratów na Adryatyku wydusić u wybrzeży Illiryi; wtedy usadowili się w kilku punktach Dalmacyi około 229 w kraju Wenetów, założyli Akwileję 180 przed Chr., podbili Illirję 146 i Istrów, gdzie założyli Tergeste. Za Oktawiana od 42 przed Chr., brali ziemie do rzeki Sawy i w Alpach.

Tak więc rzymskie prowincje obejmują dzisiejsze kraje: Dalmacyę, Istrię, Gorycye, Gradyskę, Krainę, Bośnię i Hercegowinę tj. Kras. W Alpach zaś powstały Noricum to jest wschodni Tyrol, Salzburg, Austria, Karyntya, Styrya; Rätia t. j. południowy i środkowy Tyrol; Pannonia obejmowała Krainę, Chorwacyę, Sławonię, część Węgier południowo-zachodnich. Do 11 przed Chr. system Alp i Krasu po Dunaj zajęli Rzymianie.

Za Dunajem Trajan wziął Dację 106 po Chr. tj. dzisiejszy Siedmiogród, wschodnie Węgry.

Z tego wynika, że wszystkie kraje Austrii po prawym a część wschodnia po lewym brzegu Dunaju należały do państwa rzymskiego.

7. Jaką kulturę i organizację miały ludy najdawniejsze w Austrii?

1. Najwcześniejsza kultura mało zbadana.

2. Głęboko zapuszcza korzenie kultura rzymska (przemysł, handel, rolnictwo, górnictwo, komunikacja, chów bydła; prawa, nauka, sztuka; religia pogańska chrześcijańska, organizacja: prowincje, municypia, armia).

3. Organizacja frankońska: hrabstwa, marchie: słowiańska, pannońska, friulska, karyńska.

8. Kultura rzymska na obszarach Austrii.

Równym krokiem z podbojami rzymskimi kroczyła rzymska kultura, aby zdobyć nowe złączyć ściśle z państwem.

1. Organizacja: Podział na prowincje, administracja, budowa twierdz, miast; zakładanie obozów w celach wojskowych dla zabezpieczenia przed najazdem, zwłaszcza gdy kraje austriackie stanowiły prowincje zewnętrzne, graniczne. Twierdze: Sirmium-Mitrowice, Aquincum-Buda, Carnuntum-Hainburg, Vindobona-Wiedeń, Ovilava-Wels, Iuvavum-Salzburg. Inne miasta jako municypia nad Adryatykiem: Jader-Zara, Salona koło Spalato, Split, Epidaurus-Ragusa, Tergeste-Tryest, Aquileia. W głębi krajów: Mursa-Osiek, Siscia-Sysek, Emona-Lublana, Virunum obok Celowca, Celea, Trydent, Veldidena obok Innsbruku.

2. Kultura materialna: Chów bydła w Recyi, Norikum; w Pannonii uprawa roli, górnictwo: złoto, srebro w Siedmiogrodzie t. j. w Dacyi; w Alpach: sól, żelazo, wapień, marmur. Przemysł tu kwitnął, handel podtrzymywała bogata sieć dróg lądowych i wodnych. Wszystkie ważniejsze wyżej wymienione miasta łączyły drogi główne. Na Dunaju, Drawie, Sawie, wzdłuż brzegów Adryatyku kursowała flotyła, poczta zorganizowana prosperowała; szczególnie do celów wojskowych służyły te drogi.

3. Wyższa kultura: sztuka, budownictwo, pałace, teatry, amfiteatry, świątynie. Szeroko rozchodziła się tu romanizacja, nauka i w końcu religia chrześcijańska.

9. Jak powstały trzy grupy austriackiej monarchii?

Alpejska — niemiecka (powrotna fala germańska) powstała przez kolonizację z Bawarii za rodziny Agilolfingów od 700; tworzą się marchie i z czasem łączą się w grupę alpejską.

Sudecka — słowiańska wyrabia się pod naciskiem germańskim, Awarów. Państwo Samona 650. Wielko-Morawskie (Mojmir, Rasticz, świętopelk 871—894). Z tego państwa wyrabia się państwo czeskie (Bożywój — chrześcijaństwo, św. Cyryl i Metody).

Karpacka, naddunajska — węgierska: Arpadowie klinem wbili się między Słowian; pod wpływem Słowian przyzwyczaili się do

osiadłego życia; przez Niemców pobici 933 i 955 uspokoił się. Św. Stefan zjednoczył, zorganizował, ochrzcił 1000.

Grupa w Krasie nie mogła się zjednoczyć wskutek trudnych warunków geograficznych, gospodarczych; wskutek różnych żywiołów etnicznych, wpływów politycznych, kulturalnych, wyznaniowych.

10. Co Austria zawdzięcza swej pierwszej dynastji Babenbergom?

Babenbergowie pochodzą od Leopolda z Bambergu 976 i panują do 1246. Zawdzięcza im Austria: rozwój terytoryalny po Litawę (Adalbert Zwycięzca 1043), Austryę Górną (Henryk Jasomirgott 1141—1177), Styryę (Leopold V † 1194), Krainę (Leopold VI † 1230); przywileje: privilegium minus t. j. tytuł książęcy 1156, dziedziczność, samodzielność; kulturę: stolicę Wiedeń (Henryk Jasomirgott), organizację, prawa, ustawy, sądy, handel, przemysł, klaszory, kościoły, naukę, sztukę, poezję (Leopold VI). Trwały byt nad Dunajem.

11. Babenbergowie twórcy fundamentów Austrii.

Otrzymałą marchię wschodnią rozszerzyli terytoryalnie. Adalbert Zwycięzca zajął obszar w walce z Węgrami do Litawy, Henryk Jasomirgott zyskał kawał Bawaryi 1156, zwany Austryą Górną, Leopold V odziedziczył Styryę, Leopold VI Krainę.

Stolicę kraju z Melku przeniósł Henryk Jasomirgott do Wiednia; budowali klasztory, kościoły, (Leopold III), grody, zamki; popierali naukę, piśmiennictwo, poezję (Leopold VI); popierali przemysł, handel, rolnictwo. Silną podstawę bytu państwa uzyskali w privilegium minus 1156, według którego marchia zostaje księstwem dziedzicznym w linii męskiej, żeńskiej — książę na swoim terytoryum był samodzielnym. W 1237 spisano austriackie prawo niemieckie, według którego książę jako najwyższy wódz, sędzia, ma przywilej bicia monety, naznaczania myta, ceł, podatków. Fryderyk II Bitny czuł się tak silnym i samodzielnym, że zamierzał ogłosić się królem. Mimo zawieruchy po wymarcu Babenbergów państwo utrzymało się i dalej potęgniało pod inną dynastją t. j. Habsburgów.

12. Co ułatwiło Babenbergom pracę około rozwoju Austrii.

Na początku IX. Karol W. po rozbiciu Awarów założył marchię wschodnią, która wnet po śmierci założyciela weszła w skład państwa Wielkomorawskiego. Państwo to obalili Węgrzy. Ich łupieskie hordy rozbił Henryk I. nad Unstrutą 933 i Otto I. pod Augsburgiem 955. Wtedy dla ochrony Niemiec założył Otto I. marchię wschodnią, Ostmark między Anizą i Traizną. Pierwszym margrabią był Burchard. Po jego śmierci Otto II. oddał marchię przyjacielowi Leopoldowi z Bambergu; on jest założycielem dynastji Babenbergów. Za dru-

giego Babenberga, Henryka I. ma marchia nazwę Ostarrichi — Oesterreich.

Babenbergom udało się państwo rozszerzyć, zorganizować i na trwałych podstawach być jego oprzeć. Ułatwiły im tę pracę następujące środki.

Rządzili Austrią początkowo z nominacji cesarskiej a od 1156 dziedzicznie, ogółem przez 270 lat t. j. od 976—1246 bez przerwy.

Odpadały bezkrólewia, wybory albo nominacje a więc nieuchronne wstrząśnienia. Praca na zasadach dynastycznych zapewniona miała ciągłość.

Z dzielnością i rycerskością umieli Babenbergowie łączyć rozum polityczny, cnoty, troskę o dobrobyt, kulturę. (Dowodem przydomki; Leopolda III. uważano za najgodniejszego kandydata do tronu cesarskiego).

Niemal wszyscy gorliwymi byli zwolennikami cesarzy, towarzyszyli im do Włoch, Ziemi św.: i tak Leopold I oddany był Ottonowi II, III; Henryk I Ottonowi III i Henrykowi II; Adalbert Zwycięzca Konradowi II i Henrykowi III; Ernest Waleczny w obronie Henryka IV zginął w walce ze Sasami. Wyjątkowo Leopold II, Piękny popierał Grzegorza VII; Leopold III był przyjacielem Henryka V, Leopold IV Konrada III; Henryk II Jasomirgot Fryderyka I; Leopold VI trzymał z Filipem Szwabskim, potem z Ottonem IV, Fryderyk II Bitny, przeciwnik Fryderyka II, w końcu pogodził się.

Nie brak węzłów rodzinnych. Leopold III poślubił Agnieszkę, siostrę Henryka V wdowę po ks. Szwabskim, Henryk Jasomirgott znów Gertrudę, wdowę po Welfie, Henryku Dumnym, przez to spowinowacili się z Salijczykami, Hohenstaufami, Welfami. Węzły rodzinne łączyły ich z różnymi hrabiami w krajach alpejskich.

Następstwem takiej polityki i związków rodzinnych były nadania i spadki. Otto II nadał Leopoldowi I marchię; następni cesarzowie nie skąpili darów i przywilejów, wśród których najcenniejszy privilegium minus 1156, nadany przez Fryderyka I, i przyznanie Styryi Leopoldowi V przez Henryka VI.

13. Stosunek Babenbergów do cesarzy według § 12.

14. Czem ustalili Babenbergowie byt Austrii. § 12.

15. Zabieg o dziedzictwo po Babenbergach.

Choć po Fryderyku Bitnym, poległym w walce z Węgrami 1246 zostały siostra Małgorzata i bratanka Gertruda, cesarz Fryderyk uznał księstwo austriackie za opróżnione lenno cesarstwa i wysłał do Wiednia namiestnika. Mimoto ożenionemu z Gertrudą Hermanowi, margr. badeńskiego, zwolennikowi partyi Welfów zażądał lenno austriackie Innocenty IV i antycesarz Wilhelm z Holandii. Syn Hermana, zmarłego przedwcześnie Fryderyk tytułował się księciem Austrii i Styryi, atoli już 1268 zginął ścięty w Neapolu

razem z Konradynem. Przemyśl Ottokar II, król czeski na podstawie małżeństwa z Małgorzatą opanował Austryę. Król węgierski, Bella IV wystąpił też z pretensjami przynajmniej do jakiejś części. Więc za pośrednictwem papieskiem Ottokar II odstąpił Beli IV Styryę. Styryczycy nie godzili się na to, przeto odebrał ją Ottokar II po zwycięskiej bitwie pod Kroissenbrunn, dołączył niebawem Karyntyę, część Krainy, Friulu, Istrii po kuzynie Ulryku III i zyskał od cesarza Ryszarda z Kornwalii zatwierdzenie. Nie długo cieszył się nabytkiem, albowiem Rudolf I z Habsburga wybrany na cesarza 1273 zażądał zwrotu zajętych księstw nieprawnie w czasie bezkrólewia. Wezwaniu odmówił Ottokar II lecz zginął w bitwie na łęgu morawskim pod Wiedniem 1278. Teraz wolną Austryę darował sejm rzeszy 1282 Rudolfowi I, a on odstąpił ją synom, Albrechtowi i Rudolfowi.

16. Tablica Genealogiczna Babenbergów.

Leopold I Dostojny. 976—994		
Henryk I 994—1018	Adalbert Zwycięzca 1018—1056.	
	Ernest Waleczny 1056—1075.	
	Leopold II Piękny 1075—1096.	
	Leopold III Święty 1096—1137.	
Leopold IV 1137—1141.	Henryk II Jasomirgott 1141—1177.	
	Leopold V 1177—1194.	
Fryderyk I Katolicki 1194—1198.	Leopold VI Wspaniały 1198—1230.	
Małgorzata 1 mąż Henryk, syn ces. Fryderyka II. 2 mąż Ottokar II.	Henryk † 1227 Gertruda 1 mąż Władysław marg. morawski † 1247 2 mąż Herman margr. badeński † 1250.	Fryderyk II Bitny 1230—1246.

17. Nabytki i straty terytoryalne Czech przed zjednoczeniem z Austryą 1526.

Małe księstwo nad Weltawą po upadku państwa Wielkomorawskiego stopniowo szerzy się w kotlinie gór sudeckich. Morawy opanował Bolesław I, jemu odebrał Bolesław Chrobry, po którego śmierci znów Brzetysław II 1029 trwale przyłączył do Czech. Księstwo austriackie ze Styryą, Karyntyą, Krainą, Istrią zajął Ottokar II po Babenbergach; Wacław II dołączył Polskę 1300, Wacław III, król Węgier chwilowo zjednoczył trzy królestwa tj. czeskie, polskie, węgierskie 1301—1306. Jan Luxemburski wziął okrąg chebski 1313.

Stopniowo anektowali Śląsk Jan i Karol IV od 1327—1368, Brandenburgię 1319, Łużyce Górne, Dolne 1367.

Przy tych nabytkach nie utrzymały się Czechy. Austrię stracił Ottokar w walce z Rudolfem I 1278. Polska i Węgry odpadły z wymarciem Przemysławów 1306, Brandenburgię zastawił Zygmunt Luksemburski 1415 Hohenzollernom. Maciej Korwin zajął Morawy, Śląsk, Łużyce w walkach z Jerzym Podjebradzkim i Władysławem Jagiełłończykiem 1471. Po śmierci Macieja wróciły te kraje do monarchii czeskiej. Tak więc krajami korony czeskiej są Czechy, Morawy, Śląsk, Łużyce.

Habsburgowie łączyli przelotnie z Austrią i Węgrami 1437—57, stale od 1526.

Stracili później Łużyce w czasie wojny 30 letniej 1635 w pokoju praskim na rzecz księcia saskiego, a 1742 Śląsk na rzecz Prus w wojnach śląskich.

18. Co sprzyjało kolonizacji niemieckiej w kotlinie czechosłowackiej?

Po celtyckich Bojach wkroczyli Germanowie, Markomanowie, Kwadowie, po nich Słowianie a od 700 wpływała zwolna powrotna fala germańska, sprzyjały zaś różne czynniki: sąsiedztwo cesarstwa niemieckiego, zależność polityczna za Przemysławów lub przyjaźń, za którą cesarzowie dają władcom czeskim tytuł królewski (Wratysław II 1086, Władysław II 1158, a stale od Ottokara I, 1212 (arcycześnik państwa); gorąco popierali kolonizację Wacław I, Przemysław Ottokar II; panowanie w Czechach dynastji niemieckich jak Luksemburgów, Habsburgów. Praga była jakoby stolicą państwa niemieckiego, rezydencją cesarza Karola IV 1346—1378, Wacława 1419, Rudolfa II 1576—1612). Bitwa na Białej Górze 1620 dała cesarzowi absolutyzm i wzmocniła wpływ kultury niemieckiej. Bogactwo naturalne kraju, gleba, kruszce.

19. Jak ustalał się zwolna tytuł królewski w Czechach?

Czechy są księstwem od zawiązku w drugiej połowie IX wieku. W drugiej połowie XI w. wprowadzono seniorat. Wratysław II koronował się na króla w Pradze 1086, za zezwoleniem Henryka IV, potem Władysław II dostał koronę od Fryderyka I Barbarossa 1158, Ottokar I od Filipa Szwabskiego i Ottona IV. Zatwierdził tę godność Innocenty III i Fryderyk II 1212. W miejsce senioratu weszła dziedziczność w linii panującej.

20. Które dynastje i na jakiej zasadzie zyskały panowanie w Czechach?

Przemysławidzi od Bożywoja połowa XI w. do 1306; Rudolf, syn Albrechta I, Henryk Karyncj przejściowo; Luksemburgowie

1310—1437; Habsburg Albrecht II, Władysław Pogrobowiec (1437—1457), narodowy król Jerzy z Podiebradu do 1471; Jagiellonowie 1471—1526, w końcu Habsburgowie.

Przemyslidzi, dynastia rodzima z czasów mitycznych. Opróżniony tron zyskali Luxemburgowie w rywalizacji z Habsburgami 1310 dzięki cesarzowi Henrykowi VII. Z tytułu powinowactwa, małżeństwa z Elżbietą Luxemburską, córką Zygmunta, królestwo wziął Albrecht II i syn jego Władysław Pogrobowiec. Lecz z wymarciem tej linii habsburskiej — austriackiej — wybrano narodowego króla Jerzego, po którego śmierci powołano Jagiellonów, a na podstawie kilkakrotnych układów i koligacji z Luxemburgami, Jagiellonami zagarnęli spadek Habsburgowie 1526. Król zimowy Fryderyk z Palatynatu 1620 i Karol Albert ks. bawarski 1740 nie wchodzą w rachubę.

21. Z jakich przyczyn szerzył się husytyzm w Czechach?

Religijna: Wystąpienie Husa, heretyka † 1415, przeciw duchowieństwu, papiestwu, odpustom, celibatowi itp. na podstawie nauk Wyklifa w Anglii.

Narodowa: wystąpienie Czechów przeciw Niemcom na uniwersytecie, w kraju.

Socjalna: komunizm.

Polityczna: walka przeciw Zygmunтови Luxemburgowi a za Jagiellonami. Skutek: Utrakwiści opuścili Taborytów, połączyli się z Zygmuntem, zwyciężyli pod Lipanami 1434. Zygmunt uznany królem, chłopci popadli w ciężką pańszczyznę.

22. Zabiegi Habsburgów o Czechy.

Przez małżeństwa i układy sukcesyjne z Przemyslidami, Luxemburgami, Jagiellonami. Rudolf I wydał swą córkę Guttę za Wacława II Albrecht I osadził syna Rudolfa w Czechach po Przemyslidach 1306, lecz gdy ten umarł, ubiegli w rywalizacji Habsburgów Luxemburgowie 1310, więc układał się Rudolf IV z Karolem IV w Bernie 1364, a Albrecht V ożenił się z córką jedynaczką Zygmunta Luxemburga, po którego śmierci istotnie króluje w Czechach 1437—1439 i syn jego Władysław Pogrobowiec. Z wygaśnięciem tej linii Albertyńskiej 1457 wystąpił narodowy król Jerzy Podiebradzki. Po nim powołali Czesi Jagiellonów, więc Maxymilian układał się z nimi 1491 w Preszburgu i 1515 we Wiedniu i ożenił swoich wnuków z dziećmi Władysława Jagiellończyka. Dopiero tragiczna śmierć Ludwika pod Mohaczem 1526 dała Habsburgom Czechy bezsprzecznie.

23. Co spowodowało w Czechach odrodzenie narodowe i ekonomiczne.

Czesi od r. 1547 i 1620 bardzo podupadli. Do nowego życia budzą się w XVIII w. pod wpływem racjonalizmu, wolnomysłnych roz-

porządzeń Józefa II, Leopolda II, a w XIX w. konstytucyj i urzędzeń autonomicznych.

Za ruchem naukowym we Wiedniu idą Czesi w Pradze; zakładają muzeum, królewskie towarzystwo naukowe, katedrę języka czeskiego, Matice czeska. Pisarze: Józef Dobrowski, Jungmann, Szafarzyk, Wacław Hanka, Palätzki.

Bogactwo naturalne kraju, żyzność gleby, górnictwo — pracowitość ludu. Zastosowanie wynalazków najnowszych w przemyśle, komunikacji, kolosalny ruch handlowy, przemysłowy. Szkolnictwo, wysoka oświata.

24. Których rywali mają Habsburgowie do korony czeskiej?

Austrię otrzymali Habsburgowie mocą uchwały sejmu augsburskiego 1282. Dążeniem ich było rozszerzać się wzdłuż Dunaju. W tym celu Rudolf I, zwycięzca Ottokara II, ożenił Wacława II z córką swą Gutą a syna swego Rudolfa ze siostrą Wacława Agnieszką. Nadzieja na sukcesję w Czechach na wypadek wcześniejszego wymarcia Przemysławów. Stało się to niespodziewanie już 1306. Rzeczywiście Rudolf, mąż Agnieszki objął panowanie — w rok niespełna zaskoczyła go śmierć. Henryka Karyńskiego wygnali Czesi za rozrzutność i niedołęstwo. Z tego skorzystał cesarz Henryk VII Luxemburski, ożenił syna Jana z Elżbietą, córką Wacława II i uprzedził Habsburgów. Z tej rodziny Jan, panujący od 1310—46, Karol IV cesarz do 1378, Wacław do 1419, Zygmunt do 1437. Na nim wymiera ród męski. Już po śmierci Wacława IV Czesi zapraszali na tron Władysława Jagiellę. Gdyby nie drażliwość religijna biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, unia Czech z Polską przysłaby może do skutku. Po śmierci Zygmunta znów Czesi zapraszali Kazimierza Jagiellończyka. Więc po Luxemburgach Jagiellonowie stali się niebezpiecznymi rywalami. Utrzymał się jednak Albrecht II, mąż Elżbiety, córki Zygmunta, † 1439 i syn jego Władysław Pogrobowiec † 1457 a po nim nowy rywal Jerzy Podiebradzi † 1471, a po nim Władysław Jagiellończyk i jego syn Ludwik † 1526. Tak więc rywalami Habsburgów są: Henryk Karyński, Luxemburgowie, Jerzy z Podjebrodu, Jagiellonowie.

Dopiero 1526, na mocy znanych układów i małżeństw, objęli Habsburgowie Czechy a za uchwałą sejmu 1547 dziedzicznie.

25. Mieszkańcy Czech od najdawniejszych czasów.

Pierwsi mieszkańcy, znani historyj, są na 100 lat przed Chr. Bojowie Celtowie. Po nich została nazwa kraju Bohemia. Ich miejsce zajęli Germanowie: Markomanowie. Walczy z nimi Marek Aureliusz 180 po Chr. Później ten kraj przemaszerowali Herulowie, Rugiowie, Langobardowie. Zatrzymali się stale Słowianie, podzieleni na ludki pod dowództwem książąt, wojewodów, żupanów. Wszystkich złączył

lud Czechów pod dowództwem Przemyślidów. Kraj ten zwie się Czechy.

Od schyłku IX wieku zwolna w powrotnej fali drogą kolonizacji, przy dogodnych warunkach politycznych zajęli okolice podgórskie Germanowie.. Dzisiaj więc tylko dwie narodowości tu żyją obok siebie. Niema w Czechach pstrokaczny etnograficznej.

26. Ustrój Czech przed połączeniem z Austrią 1526.

Od Przemyśla Bożywoja, ochrzczonego 874, rozwijają się samostne dzieje Czech do 1526 a więc przez 620 lat, licząc od chwili wyodrębnienia ich ze związku państwa Wielkomorawskiego, rozbitego przez Węgrów 906.

Władę książę według zasady senioratu przeważnie; lennik cesarski od drugiej połowy XI wieku nosi sporadycznie Wratysław II 1086, Władysław I 1158, od 1212 stałe tytuł królewski (Przemysł, Otto-kar I); z tym łączy się primogenitura i dziedziczność, lecz po wymarciu Przemyślidów powtarzała się elekcyja. Król czeski należy do związku książąt niemieckich, odgrywa wybitną rolę jako arcyceśnik państwa; w Złotej Buli Karola IV jest pierwszym elektorem świeckim.

Spółceństwo: szlachta, rycerstwo dziedziczy dobra, służy w wojsku, piastuje urzędy, wydaje ustawy na sejmach, sędzi chłopą. Mieszczanie mają autonomię, wysyłają delegatów na sejm. Chłopi przywiązani do gleby.

Sejm stanowy, rozwinięty z wieców ludowych, składał się z magnatów, szlachty, delegatów miast; uchwalał prawa, opłaty, wojsko, wypowiadał wojnę, zawierał pokój, przywizał chłopą do gleby i oddał pod władzę i sądownictwo patrymonialne, nawet i koronę pozbawił znacznych atrybucyj. Administracyjnie dzielił się kraj na powiaty ze starostami, miały samorząd, odbywały się zjazdy powiatowe, zwane „krajskie“.

Łościoł: od 874 szerzy się chrześcijaństwo w obrządku wschodnim za apostołów św. Cyryla i Metodego. Niebawem zwyciężył obrządek zachodni. To uratowało Czechów od bizantyizmu i schizmy. Św. Wacław zamordowany przez brata Bolesława jest patronem. Biskupstwo w Pradze 974 podlega metropolii mogunckiej. Od 1344 jest arcybiskupstwo niezależne; podlegają mu biskupstwa w Ołomuńcu i Litomyślu. Na początku w. XV wywołał Hus herezyę, powstały wtedy sekty taborytów, radykałów i kalikstynów umiarkowanych. Ci ostatni pogodzili się z kościołem na podstawie kompaktatów prakskich, ułożonych na soborze bazylejskim 1433.

27. Głośne pobojuwiska w Czechach i na Morawach.

Dopiero od XV wieku można zaznaczyć miejsca głośniejszych walk. I tak: Klęska krucyaty pod wodzą Juliana Cesarini 1431 pod Domażlicami a husytów pod Lipanami 1434.

Biała Góra pod Pragą 1620, klęska Fryderyka V, elektora Palatynatu — zwanego królem zimowym.

Łowocze, Praga, zwycięstwo Fryderyka II nad Daunem 1757 w wojnie 7-letniej; Kolin 1758 zwycięstwo Dauna nad Fryderykiem II. Kralowy Hradec, Sadowa 1866 klęska Austrii w walce z Prusami.

Na Morawach, Sławków, Austerlitz 1805. Zwycięstwo Napoleona I nad wojskami austriackimi i rosyjskimi.

28. Zmiany w ustroju Czech od 1526 do M. Teresy.

Do 1526 władza króla w Czechach straciła wiele na rzecz wyższych stanów zwłaszcza za Jagiellonów Władysława i Ludwika. Habsburgowie stopniowo ograniczali przywileje. Ferdynand I odebrał stanom prawo zwoływania sejmów; sejmom odjął przywilej wypowiadania wojny i zawierania pokoju, traktatów; posłom z miast pozwolił zabierać głos tylko w sprawach miejskich; zniewolił sejm do uznania dziedzictwa tronu 1547. Wprawdzie Rudolf II w liście majestatycznym przyznał protestantom pewne swobody, atoli Ferdynand II po bitwie na Białej górze 1620 odebrał przywileje a 1627 wydał nowe „prawo ziemskie“, na zasadzie którego sejm tracił władzę prawodawczą, uchwalał tylko podatki i pobór wojska a wydziały sejmowe wykonywały uchwały.

Od Ferdynanda I zaczęła się centralizacja. Nowe instytucje administracyjne jak kancelarya czeska, izba skarbowa miały siedzibę we Wiedniu.

Autonomia powiatów i miast uległa ograniczeniu, poszła pod kontrolę urzędników królewskich. Namiestnicy cesarscy rezydowali w Pradze.

Od sądów patrymonialnych szły apelacje do sądu wyższego w Pradze.

Chłopi i mieszcianie płacili podatki, szlachta wolna od ciężarów. Miasta miały magistraty, ale chłopi podlegali rządowi i sądom dominikalnym. Po wojnie 30-letniej popadli w niewolę — co dosadnie charakteryzuje urzędnika dworskiego notatka 1669 „jeżeli chłop czeski odrobi wszystko, co mu pan każe, wytrzyma wszystkie kontrybucje, cierpienia, krzywdy, zniewagi i gwałty żołnierzy, powinien być zaliczony w poczet świętych“.

29. Co to jest prawo państwowe, którego urzeczywistnienia domagają się Czesi.

Konstytucja kwietniowa 1848 nie zadowolili Czechów, wnosili petycje do tronu o zwołanie sejmów krajów korony czeskiej, a gdy częściowo temu stało się zadość, domagać się poczęli przywrócenia „praw państwowego czeskiego“, t. j. koronacja cesarza na króla Czech, pobyt częściowy króla w Pradze na zamku Hradczyn, sejm

czeski uchwała ustawy dla krajów czeskich, rząd czeski z kanclerzem jest odpowiedzialny przed sejmem. Przy takim ustroju Czechy połączyłyby się z krajami austriackimi unią personalną na zasadzie dziedzictwa korony, i unią realną t. j. załatwianie wspólnych czynności i pokrycie wydatków wspólnych w określonym stosunku. To byłby dualizm austriacko-czeski podobny dualizmowi austriacko-węgierskiemu. Dyplom październikowy 1860 (tj. konstytucja Gofuchowskiego) dawała sejmom atrybucje ustawodawcze, tworzył z Austrii państwo federacyjne, a do centralnego parlamentu miano wysyłać deputatów, do narad nad sprawami ogólnego znaczenia.

Na to się Czeši pisali — lecz dyplom się nie utrzymał, patent lutowy (Schmerlinga 1861 konstytucja) nie zadawał nikogo z wyjątkiem Niemców. Ani na konstytucję 1867 nie godzili się Czeši i nie wysyłają posłów do rady państwa. Pozyskał ich dopiero hr. Taaffe 1879. Lecz w parlamencie stoją posłowie czescy na gruncie „prawa państwowego czeskiego“, z którem łączą jeszcze sprawę języka urzędowego. Spór mimo rozporządzeń językowych nie dał się załatwić.

30. Uzasadnić węzłami familijnymi prawa Habsburgów do korony czeskiej.

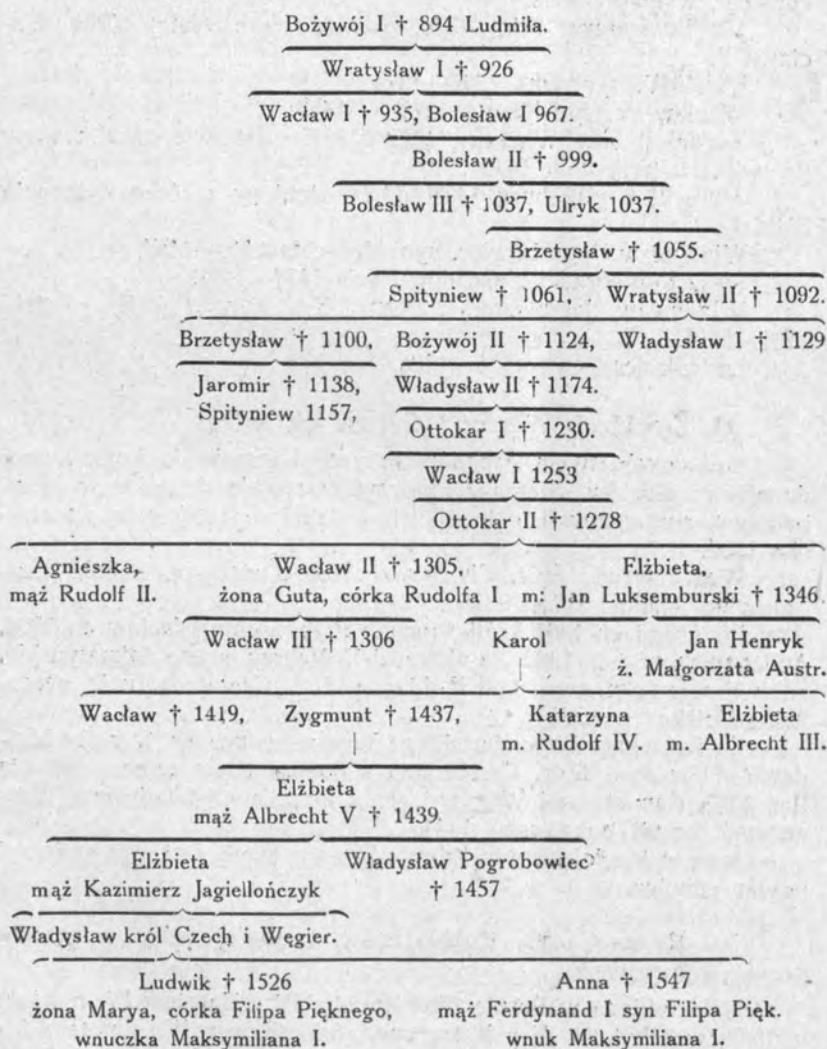
Po zajęciu krajów alpejskich ułożyli Habsburgowie zasadniczy plan pozyskania sąsiednich grup t. j. sudeckiej i karpackiej. Środkiem do urzeczywistnienia planu była nie przemoc, grabież, lecz układy i związki familijne. Rudolf I, zwycięzca Przemyśla Ottokara II ślubami kościelnymi łączy swe dzieci Rudolfa II i Gutte z dziećmi Ottokara Agnieszką i Wacławem II. Faktycznie z wymarciem Przemysławów 1306 Rudolf II jest królem Czech. Nie teraz jeszcze przeznaczyła Czechy Habsburgom opatrność, skoro już 1307 zmarł Rudolf, a koronę zabrali Luxemburgowie, mający wtedy cesarską władzę.

Więc następnie z Luxemburgami ścisłą niemal rodzinę wytwarzają: Rudolf IV, Albrecht III poślubiają córki Karola IV Luxemburskiego Katarzynę i Elżbietę. Małgorzata Austriacka bierze za męża Jana Henryka, brata Karola.

Albrecht V ożenił się z Elżbietą, córką Zygmunta Luxemburskiego, po którego śmierci 1437 zięć istotnie został królem Czech i jego syn Władysław Pogrobowiec † 1457. Gdy na Władysławie wymarła Albertyńska linia, Czeši wzięli narodowego króla Jerzego Podiebradzkiego a po nim † 1471 Władysława Jagiellończyka. Wtedy z linii Leopodyńskiej Maksymilian I, idąc drogą, w planie poprzedników wskazaną, wnuków Ferdynanda i Maryę ślubami połączył z Anną i Ludwikiem, dziećmi Władysława, kuzynami, z powodu małżeństwa Elżbiety, córki Albrechta V z Kazimierzem Jagiellończykiem, królem Polski. Więc Habsburgom, wielokrotnie węzłami rodzinnymi z Przemysławami, Luxeburgami, Jagiellonami związanym,

dynastyczny spadek t. j. korona Czech prawnie, rzetelnie przypadła w udziale po poległym Ludwiku bezpotomnie pod Mohaczem 1526.

31. Tablica Genealogiczna Przemyślidów w związku z Luxemburgami i Jagiellonami.

32. Chronologia panujących w Czechach po wymarcu Przemysławidów do zjednoczenia z Austrią 1526.

Rudolf Habsburg 1306 †1307 ożeniony z Elżbietą, wdową po Wacławie III.

Henryk Karyński i hr. Tyrolu, ożeniony z Anną, córką Wacława II, wygnany 1308.

Jan Luxemburg 1310—1346, ożeniony z Elżbietą, córką Wacława II.

Karol IV, syn Jana 1346—1378.

Wacław IV, syn Karola 1378 — 1419.

Zygmunt, brat Wacława 1419—1437, właściwie ukoronowany po wojnach husyckich 1436.

Albrecht II Habsburg 1437—1439, ożeniony z córką Zygmunta Elżbietą.

Władysław Pogrobowiec, syn Albrechta 1440—1457.

Jerzy Podiebradski, narodowy król 1457—1471.

Władysław Jagiellończyk, syn Kazimierza, króla Polski 1471—1516.

Ludwik jego syn 1516—1526.

33. Zawiązek Węgier i wzrost ich potęgi.

Pod dowództwem Arpadów przyszli Ugrowie do kotliny nad-dunajskiej 896. Św. Stefan zjednoczył wszystkie dzielnice w jedno państwo, zorganizował, ochrzcił 998—1038 i dostał koronę apostołską 1000.

Węgry wzięły Spiż, Chorwację 1095, Dalmację, Bośnię, Hercegowinę, Halicz, Włodzimierz 1212.

Po Arpadach 1301 krótko panuje Przemysławid Wacław do 1306, Andegawenowie do 1382. Za nich wzięli Węgrzy miasta dalmatyńskie, zdobyli wierzchnictwo nad Mołdawią, Ruś Czerwoną, unią personalną Polskę związali.

Za Zygmunta Luxemburskiego Węgry podupadły. Straciły Mołdawię, Dalmację, Spiż. Ustała unia z Polską a tem samem odpadła Ruś 1387. Zawisła nad Węgrami groza turecka — Władysław Warneńczyk bronił bohatersko 1444.

Jeszcze Maciej Korwin zabrał Morawy, Śląsk, Łużyce i stworzył potęgę chwilowo.

34. Rywalizacja Habsburgów i Jagiellonów o koronę czeską i węgierską.

Mocą układu w Bernie 1364 Rudolfa IV z Karolem IV, z tytułu małżeństwa Rudolfa IV z Katarzyną, córką Karola IV, a potem Albrechta V z Elżbietą, córką Zygmunta Luxemburskiego, uważali się Habsburgowie po wymarcu Luxemburgów 1437 dziedzicami Czech i Węgier. Albrecht V jako cesarz Albrecht II rzeczywiście został

królem czeskim i węgierskim. Lecz po rychłej śmierci jego syn Władysław stracił Węgry. Władysława Warneńczyka obrali Węgrzy w interesie własnym 1440. W prawdzie 1444 Władysław Pogrobowiec po Warneńczyku odzyskał koronę węgierską lecz z jego śmiercią 1457 stracili Habsburgowie Węgry i Czechy na rzecz królów narodowych Jerzego Podiebradzkiego i Macieja Korwina a potem na rzecz Jagiellonów (polityka Kazimierza Jagiellończyka). Wrogo zachowują się względem Polski Habsburgowie. Maksymilian I łączy się z Moskwą, Krzyżakami. Układy zawiera 1463 w Edenburgu z Maciejem Korwinem i z Jagiellonami 1515 i stronnictwo austriackie w Polsce formuje. A Zygmunt I porzuca politykę Kazimierza Jagiellończyka i rezygnuje z koron Czech i Węgier.

35. Współzawodnicy Habsburgów do korony węgierskiej.

Po Arpadach † 1301 i Wacławie III Przemyślidzie † 1306, wzięli koronę węgierską Andegawenowie tj. Karol Robert 1307/42, syn jego Ludwik W. 1342/82. Z nim Rudolf IV zawarł układ rodzinny 1362. Leopold III zaręczył syna Wilhelma z Jadwigą, która według planu ojca Ludwika W. miała zostać królową Węgier po jego śmierci. Tymczasem Węgrzy starszą córkę Maryę obrali, więc temsamem jej mąż Zygmunt Luksemburski został królem 1382—1437, pierwszy rywal. Dopiero po jego śmierci zięć Albrecht II jest pierwszym z Habsburgów królem Węgier 1437—39. Po nim Węgrzy obrali Władysława Warneńczyka, króla polskiego 1440—44. Jagiellonowie są drugimi rywalami. Wprawdzie po Warneńczyku Habsburg, Władysław Pogrobowiec dostał koronę apostolską, lecz po jego rychłej śmierci 1457 wziął ją trzeci rywal, król narodowy Maciej Korwin Hunyady 1457—90 a po nim Jagiellończyk Władysław 1490—1516 i Ludwik II 1516—26.

Na zasadzie układów i małżeństw są Habsburgowie prawnymi i wyłącznymi spadkobiercami apostolskiej korony, mimoto jeszcze przez 175 lat wysuwają się sułtanowie tureccy Sulejman Wspaniały, Selim II, Mahomed II i pod ich protektorem pretendenci: Zygmunt Zapolia † 1540, syn jego Jan Zygmunt † 1571, Stefan Batory do 1576, Krzysztof brat † 1581, syn jego Zygmunt do 1602, Stefan Boczkay † 1606, Zygmunt Rakoczy do 1608, Gabryel Batory 1612, Bethlen Gabor 1630, Jerzy I i Jerzy II Rakoczy do 1660, Achacy Barczay, Jan Kemeny, Emeryk Teköly, Michał I Apafy 1690, Michał II Apafy do 1696 i jeszcze dorywczo Franciszek Rakoczy 1711.

Aż zwycięstwo Jana III Sobieskiego pod Wiedniem 1683, Ludwika Badeńskiego pod Salankemen 1691, Eugeniusza Sabaudzkiego pod Zentą 1697, Szczęsnego Potockiego pod Podhajcami 1698, Eugeniusza Sabaudzkiego pod Piotrowaradynem i Belgradem 1716, pokoje Karłowicki 1699, Passarowicki 1718 zamknęły liczbę rywali i dały Habsburgom wyłącznie w całości dziedzicznie Węgry i Siedmiogród.

36. Układy Habsburgów z pretendencjami do korony węgierskiej.

Po Ludwiku Jagiellończyku 1526 byłby Ferdynand I faktycznie objął Węgry i Siedmiogród, gdyby nie pretendenci, którzy, jeden po drugim przez 170 lat t. j. do 1696 przy pomocy Turcyi bronią lub układami wymuszali dla siebie tytuły królów Węgier lub książąt Siedmiogrodu zwykle na dożywocie. Jan Zapolia, syn Stefana pałatyna wpływowego magnata, szwagier Zygmunta I pragnął zyskać koronę przez małżeństwo z Anną Jagiellonką. Maksymilian udaremnił. Mimo dwukrotnej klęski pod Tokajem 1527 i Saros Patak 1528 zyskał układ w Wielkim Waradynie 1538, mocą którego zatrzymał tytuł króla Węgier i ks. Siedmiogrodu z przyległymi komitatami.

Po jego śmierci wdowa Izabela potrafiła utrzymać syna Jana Zygmunta 1540—71; pokój 1551 przyznał mu tytuł księcia Siedmiogrodu. Stefana Batorego 1571 uznał cesarz Maksymilian II; Krzysztofa Batorego 1576—80 Rudolf II, a syn jego Zygmunt Batory ożenił się z Maryą Krystyną, córką arc. Karola Styryjskiego i dostał dożywocie, faktycznie oddał wcześniej Rudolfowi II. Zaraz wtedy wysunął się Stefan Boczkay i wymógł pokój w Wiedniu 1606 na Macieju a po nim Zygmunt Rakoczy 1606—8 oddał księstwo dobrowolnie; Gabryel Batory do 1612 oddał też cesarzowi ale Siedmiogrodzianie wybrali Betlena Gabora 1612—30. Układ z Ferdynandem II w Nikolsburgu 1622 dał mu za zrzeczenie się korony węgierskiej komitaty za Cisą, księstwo Opolskie, Raciborskie na Śląsku. Jerzy Rakoczy dostał od Ferdynanda III układem w Lincu 1645 komitaty za Cisą. Gdy go Turcy wypędzili za wyprawę na Polskę 1660 nastąpił Achacy Barczaj, Jan Kemeny, obaj zginęli w walkach. Michał I Apaffy do 1690 zyskał układ w Vasvar 1665 u Leopolda I, Michał II Apaffy zrzekł się 1696 za pensję dożywotnią. Franciszek Rakoczy wzniecił bunt, celem zajęcia Siedmiogrodu. Pokonał go generał Heister pod Tyrnawą i Trenczynem a Józef I w pokoju w Szatmár 1711 dał amnestyę, zatwierdził przywileje. Marya Teresa przyznała tytuł W. Księstwa Siedmiogrodu 1765.

37. Uzasadnić prawa Habsburgów do korony węgierskiej związkami rodzinnymi.

Ostatni z Arpadów na tronie węgierskim jest Andrzej III † 1301. Marya, wnuczka Beli IV a córka Stefana V † 1271 wyszła za Karola Andegawęńskiego króla Sycylii i Neapolu. Ich wnuk w prostej linii jest Karol Robert powołany na króla przez Węgrów 1307 i poparty przez papieża Bonifacego VIII.

Po kądzieli są Andegawenowie spadkobiercami korony Arpadów.

Już ze synem Karola Roberta Ludwikiem W. † 1382 wstępuje do grobu męska linia węgierskich Andegawenów. Córka Ludwika

Marya, królowa Węgier poślubiła Zygmunta Luxemburskiego. Ich jedyna córka Elżbieta jest żoną księcia Albrechta Austriackiego, który też został królem Węgier 1437 po Zigmuncie. Jedyne go syna Albrechtowego Władysława Pogrobowca niemowlę pominęli Węgrzy wprowadzając po śmierci ojca 1439 i powołali Władysława Jagiellończyka 1440 lecz po jego rychłej śmierci pod Warną wybrali go królem 1444. Po wczesnej jego śmierci 1457 wybrali Macieja Korwiną Hunyadego † 1490 a po nim Władysława Jagiellończyka, króla Czech.

Atoli Maksymilian I doprowadził do skutku małżeństwo podwójne swych wnuków, Ferdynanda i Maryi z dziećmi Władysława Ludwikiem i Anną 1515 w Wiedniu. Na Ludwiku II, poległym pod Mohaczem 1526 wygasła linia Jagiellonów Czesko-Węgierskich, więc spadek rodzinny przypadł Habsburgom. Ferdynand został uniwersalnym spadkobiercą Węgier.

W kierunku retrospektywnym stwierdzamy węzły rodzinne Habsburgów z Jagiellonami i Luxemburgami; Luxemburgów z Andegawenami; Andegawenów z Arpadami, e. go Habsburgów z Arpadami, ergo Apostolska Korona św. Stefana w spadku rodzinnym przeszła na Andegawenów, po nich na Luxemburgów, po tych na Jagiellonów i na koniec na Habsburgów i Habsburgo Lotaryngów.

38. Starania Habsburgów o koronę węgierską.

Habsburgowie, cesarzowie w Niemczech, odziedziczyli po cesarzach z dynastji saskiej, salickiej, Hohenstaufów, politykę ekspansywną ku wschodowi; naśladowując Rudolfa I musieli dorzucać nieco do wzrostu potęgi domowej; środki:

Koligacje: Leopold III zaręcza syna Wilhelma z Jadwigą, Albrecht V żeni się z Elżbietą, córką Zygmunta Luxemburskiego, Ferdynand I z z Anną Jagiellonką a Marya zaślubia Ludwika Jagiellończyka.

Układy: Rudolf IV zawarł układ z Ludwikiem Węgierskim 1362. Spór Elżbiety, wdowy po Albrechcie z Warneńczykiem 1440. Fryderyk z Maciejem w Edenburgu 1463 układ. Maksymilian układa się z Jagiellonami 1491 i 1515. Już blizcy byli celu ze śmiercią Ludwika Jagiellończyka pod Mohaczem, gdy w poprzek stanęli Turcy, Zapoliowie; układ w Wielkim Waradynie 1538; z Janem Zygmuntem 1551; potem idą Batorowie, układ z Zygmuntem Batorem 1595, z Boczkajem w Zitwa-Torok 1606, Zygmuntem Rakoczym, Gabrielem Batorem, Bethlenem Gaborem 1615; Po Jerzym Rakoczym 1660, Achacym Barczaju znów układ z Janem Kemenym, w końcu z Michałem II Apaffym 1696.

Wojny z wyżej wymienionymi pretendentami do korony węgierskiej i z Turkami w wieku XVI i XVII, przerywane traktatami, walka 1528, 1532, 1541, 1546, 1566, 1606, 1664, aż Jan III Sobieski 1683 złamał potęgę turecką, a Habsburgowie posiadli dziedziczną koronę

1687 i tytuł Apostolskiego króla. Jeszcze pokój Karłowicki 1699 sankcjonował stan faktyczny, a Passarowicki dodał Banat Temeszwarski 1718.

39. Jakimi środkami odebrali Habsburgowie Turkom Węgry i zjednoczyli pod swem berłem?

Podać w skróceniu rozwój potęgi tureckiej, niebezpieczeństwo dla Europy środkowej, walki Zygmunta Luxemburskiego, Warneńczyka, Hunyadego, Ludwika Jagiellończyka 1526. Dalsza akcja przypadła Habsburgom. Następujące środki dały im zwycięstwo.

Wojny z Turkami i pretendentami do korony węgierskiej, przeplatane układami; za Ferdynanda I (Wiedeń 1529, Güns 1532 obrońca Jurisic), za Maksymiliana II (Sziget 1566 obrońca Mikołaj Zrini), za Rudolfa II 1606, za Leopolda I (opactwo św. Gotharda) 1664, pod Wiedniem 1683, Salankemen 1691, Zenta 1697.

Haracze, spłacane rocznie Turkom od Ferdynanda I do 1606.

Pomoc Polski 1620, 1621, 1673, odwróciła niebezpieczeństwo tureckie od Austrii, w 1683 ocaliła Austryę.

Sejm Preszburski 1687, pokój Karłowicki 1699 i Passarowicki 1718.

40. O ile Habsburgowie Polsce zawdzięczają posiadanie Węgier?

Jagiellonowie rzekli się Węgier na rzecz Habsburgów 1526 w myśl układu 1491, 1515.

W latach 1620, 1621, 1673 Polska wstrzymała zapęd turecki i pośrednio ogromną wyświadczyła przysługę.

1683 Jan III złamał turecką potęgę, ocalił Wiedeń. Austria jakby talizmanem szczęścia wojennego ozdobiona, biła Turków pod Salankemen 1691, Zenta 1697 i do reszty ich z Węgier wygnała. Główną rolę odegrała Polska w tej akcji.

41. Jakie ludy mieszkają na obszarach Węgier.

O mieszkańcach kotliny naddunajskiej przed Rzymianami skąpe niesie wieści historia.

W partyi wschodniej mieszkali na południu Dakowie, na północy w Karpatach Karpowie, w części zachodniej Celtowie tj. Bojowie, Gallowie.

Od 14 roku po Chr. zwolna współmieszkańcami i władcami aż po Dunaj stawali się Rzymianie.

W epoce wędrówek na miejsce Celtów weszli Germanowie Kwadowie a do Daków wkroczyli Wizygotowie, potem Ostrogotowie. Na nich runęli Mongołowie raz 375 drugi raz 430—55.

Gdy Monogolowie przepadli, a Germanowie poszli na zachód, wolne obszary zajęli Słowianie.

Słowian napadli Awarowie, których wytepił Karol W. 796—804.

Z końcem IX wieku wbili się między Słowian Madziarowie, Ugrowie pod dowództwem Arpadów, którzy zorganizowali państwo, kres położyli wędrowce i zastępy obce przyjmowali jako kolonistów, tj. w połowie 13 wieku Pieczyngów koło Preszburga, Kumanów czyli Połowców na Nizinie Wielkiej, Sasów na Spiżu i w Siedmiogrodzie.

Od 13 wieku zaczyna się endozmoza Rusinów do północno-wschodnich Węgier u stóp Karpat.

Na pstrokaczną etnograficzną w obecnej dobie składają się: Węgrzy, Niemcy, Chorwaci, Serbowie, Rumuni, Słowacy, Rusini, wśród wszystkich żydzi. Tej różnorodności etnicznej odpowiadają stosunki religijne.

42. Ustrój Węgier przed zjednoczeniem z Austrią 1526.

Arpadowie opanowali kotlinę naddunajską około 896.

Mieszkańcy: Słowianie, Węgrzy i im pokrewni Pieczyngowie, Kumanie, przybyli w połowie XII w. i Sasi.

Organizacja datuje się od św. Stefana 1000. Monarcha, apostołski król z nieograniczoną władzą do 1222 t. j. do wydania złotej buli, niekiedy lennik cesarski. Zastępcą króla palatyn. Stolica Białogród, Welehrad, Budzin. Kraj podzielony na komitaty, na czele nadżupanowie, którzy mają władzę administracyjną, skarbową, wojskową, sądową. W Siedmiogrodzie namiestnik zwie się „hrabia Saski”. W miastach jest samorząd, oparty na prawie magdeburskiem. Skarb zbiera dochody z podatków, które Maciej Korwin rozłożył równomiernie na wszystkie stany.

Wojsko, pospolite ruszenie, za Macieja stałe

Spółeczność: baronowie, magnaci, hrabiowie, szlachta, rycerstwo, duchowieństwo; ci na podstawie złotej buli posiadają dobra, piastują urzędy, tylko w obronie kraju służą bezpłatnie; nie wolno ich więzić bez wykazania winy, w ich ręku spoczywa władza ustawodawcza. Mieszczanie rządzą według prawa magdeburskiego i przywilejów królewskich (Belli IV, Ludwika W.), mają własne sądy. Królowie u nich szukali poparcia. Chłopi, *glebae adscripti*.

Sejm, reprezentacja jednego stanu początkowo, szlachty na podstawie złotej buli 1222. Od 1397 wybierano po 4 posłów z komitatów, potem posłów z miast królewskich i wtedy rozdzielił się na izbę niższą stanową i magnatów. Od 1471 zbiera się w Preszburgu, Białogrodzie lub na polu Rakosz koło Budy.

Kościół katolicki od 1000, arcybiskup w Ostrzyhomiu jest prymasem.

Kultura: rolnictwo, chów bydła, górnictwo, przemysł domowy wzmacnia się i handel się ożywia. O dobrobyt dbali bardzo niektórzy królowie jak Bella IV, Ludwik I W, Maciej Korwin.

Nauka: szkołami kierowało duchowieństwo, Akademia istniała

już od 1367 w Pięciukościolach, za Macieja Korwina w Budzie. Zabytkiem piśmiennictwa jest *Carmen miserabile* t. j. opis napadu Mongołów przez Rogera; Kronika łacińska z XIII w. Maciej Korwin zebrał bibliotekę 50.000 tomów, rękopisów.

Humanizm i renesans zawitały w XV wieku.

43. Rozwój sejmu na Węgrzech.

Podstawą sejmu na Węgrzech jest złota buła Andrzeja II 1222, zawierająca przywileje dla baronów, magnatów, nobilów i duchownych wyższych, t. j. daje prawo wyłączne nabywania dóbr ziemskich, piastowania urzędów, zwalnia od ciężarów publicznych, z wyjątkiem służby wojskowej tylko w obronie granic państwa; król ani podatków nie nałoży, ani ustaw nie wyda bez ich zezwolenia, ani bez wyroku więzić ich nie może. Królowie przysięgali przy koronacji na bułę a palatyn i arcybiskup Granu czuwali nad jej zachowaniem. Za jej naruszenie narażał się król na utratę posłuszeństwa i na zbrojny opór (*de non praestanda oboedientia*). Dla porozumienia się z królem i powzięcia uchwał gromadzili się panowie na sejmie. W 1397 sformułował się sejm z posłów po 4 z komitatów. Niebawem podzielił się na izbę magnatów (baronowie, urzędnicy państwa i dworu, nadżupani, prałaci i izbę niższą, stanową (szlachta z komitatów, z miast królewskich, zastępcy kapituł). Od 1471 sejm zbierał się co rok w Białogrodzie, Preszburgu lub na polu Rakosz pod Budą. Za Władysława Jagiellończyka „*rex bene*“ zwanego i potem wśród walk pretendentów i Turków z Habsburgami znaczenie sejmu nadmiernie wzrosło. Od 1526 w izbie magnatów przewodniczył palatyn dożywotnie wybrany, w izbie stanowej przewodniczącego „*personale*“ mianował król. Habsburgowie chociaż w Austrii i Czechach przywileje stanowe złamali dość łatwo, a sejmy zepchnęły do roli postulatowych reprezentacji, słuchających życzeń monarchy — na Węgrzech nie potrafili tego dokazać. Maciej przy koronacji 1608 widział się zniewolonym istniejący stan zatwierdzić. Nawet Leopold I zwycięski 1687 tylko uchwałę na dziedziczość korony zyskał, jednak zatwierdził władzę prawodawczą, wybór palatyna, inartykulację inkolatu (wpisanie do ksiąg nadanego szlachectwa). Zapędem reformatorskim Józefa II i systemowi Metternicha oparł się. Ferdynandowi I przedłożył do sankcyi konstytucję przez siebie ułożoną, która tylko wskutek zawieruchy rewolucyjnej nie weszła zaraz w życie. Zamarł w okresie bachowskim, odżył pod ciepłym konstytucyjnym Gołuchowskiego, oparł się konstytucyjnej Schmerlinga i adresem do tronu uzyskał konstytucję swoją z 1848. Do izby posłów obecnie wybieranych z komitatów i miast wchodzi 435 i 42 delegatów ze sejmu chorwackiego razem 477, a 3 do izby magnatów.

44. Stanowisko prawne stanów na Węgrzech w epoce przed konstytucją.

Na Węgrzech, przez św. Stefana zorganizowanych, niebawem zaczęła się odcinać ostro różnica stanów, szlachty, mieszczan, chłopów.

Władza monarsza absolutna zrazu z powodu sporów o tron i innych przyczyn przeszła stopniowo na rzecz szlachty (baronowie, magnaci, nobilowie i duchowieństwo), aż Andrzej II 1222 w złotej bulli skryształizował im przywileje: 1) zwolnił od ciężarów publicznych z wyjątkiem służby wojskowej w obrębie granic, 2) przyznał prawo nabywania ziemi i piastowania urzędów wyłącznie, 3) bez ich zezwolenia król ani ustaw nie nada, ani ciężarów nie nałoży, 4) bez wyroku więzić ich nie wolno.

Królowie skrupowani tem szukali oparcia u mieszczan, darząc ich prawem magdeburskiem (własny zarząd, sąd, wolny handel, prawo składu, zwolnienie od niektórych ciężarów); szczególnie autonomią cieszyli się Niemcy na Spiżu, w Siedmiogrodzie.

Chłopi tylko zostali bez praw i przywilejów. Buntujących się zgłębził ostatecznie Jan Zapolia 1514 a ustawodawstwo sejmowe jednego stanu przywiązało do gleby i pogrzyżyło w ciemnocie. Ustawiczne walki z Turkami i pretendentami stan ten umacniały. Marya Teresa i Józef II patentami zniesli poddaństwo, złagodzili służebności. Te stosunki trwały do zniesienia pańszczyzny w 1844 i do 1867, kiedy konstytucyjnie równouprawnienie utrwalono.

45. Zmiany terytoryalne Węgier do chwili stałego połączenia z Austrią 1526.

Nabytki. Arpadowie opanowali kotlinę naddunajską 896, Stefan św. zjednoczył i zorganizował w królestwo węgierskie 1000, nadto przyłączył Siedmiogród tj. Transylwanię; Władysław I zajął Chorwację 1091, część Bośni, Hercegowiny, zwane królestwem Rami od miejscowości Rama; syn Andrzeja II Koloman został królem Galicyi i Lodomerji 1191—1212. Za Ludwika W. 1342—1382 dołączono Dalmację, Ruś Czerwoną, oderwaną od Polski, a nawet część Bułgarii, zchołdowano Multany; Maciej Korwin zdobył Morawy, Śląsk, Łużyce, Austrię Dolną z Wiedniem. Był to kres w rozwoju. Nie brak strat. Po Ludwiku odpadła Polska z Rusią i Besarabią, Multany, Wołoszczyzna, hołd złożyły Jagielle. Część Spiżu t. j. 3 miasta i 13 gmin zostawił Zygmunt Luxemburski Jagielle 1412, a Dalmację stracił na rzecz Wenecji 1420. Po Macieju wróciły do właściwych panów t. j. do Czech Morawy, Śląsk, Łużyce, a do krajów austriackich Austrią Dolną. Zostały Węgry, Siedmiogród, Chorwacja, Sławonia.

46. Pobojowiska na Węgrzech.

Koło Orsowy Trajan pobił Deceballa 106.

Miedzy Cisą a Dunajem zniszczył Karol W. 796—804 państwo Awarów.

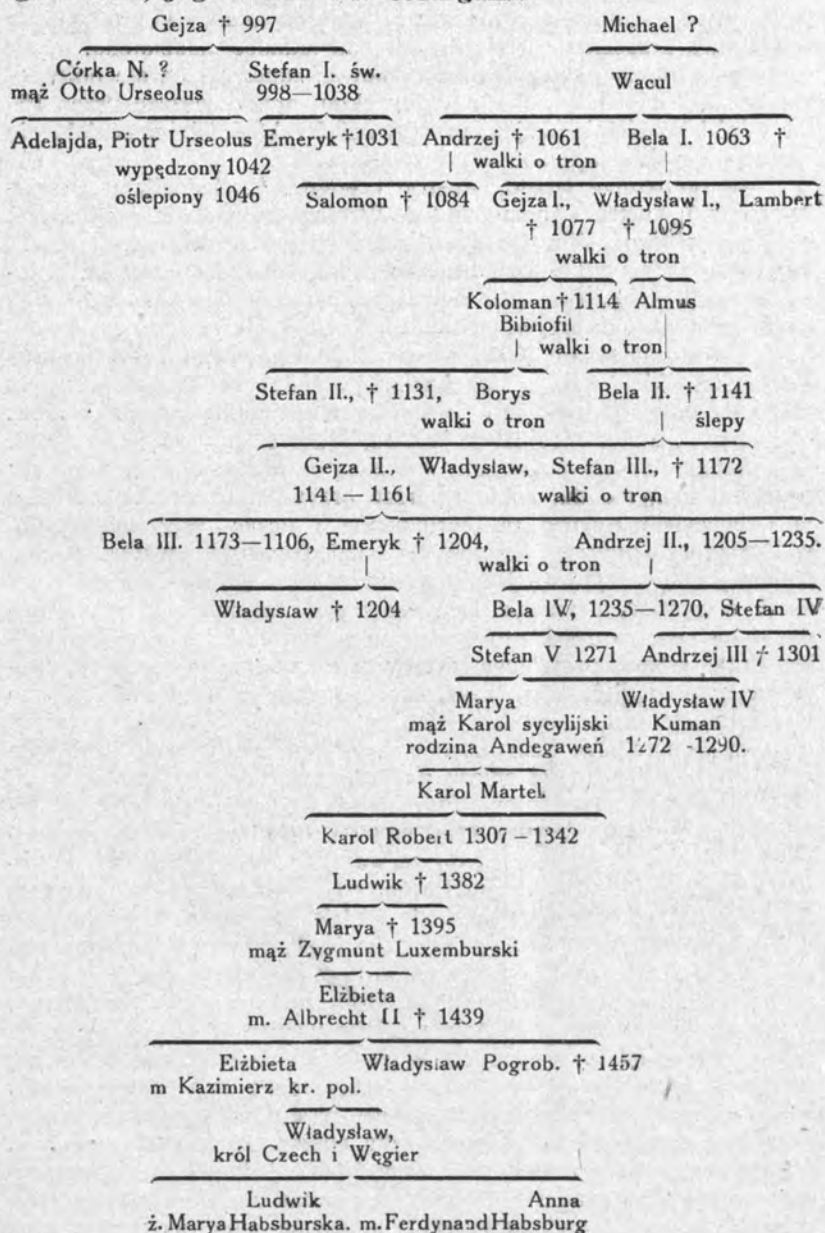
Pod Preszburgiem kres położyli Węgrzy państwu Wielkomorawskiemu 907.

Nad Sajó na polach Mohi zadali Węgrom klęskę Tatarzy 1242; pod Mohaczem zginął Ludwik II Jagiellończyk w walkach z Turkami 1526; pod Tokajem i Saros Patak pokonał Ferdynand I Jana Zapolię 1527, 1528; twierdza Güns pod komendą Juriszica wstrzymała Sulejmana 1532; twierdza Sigeth broniła się dzielnie pod komendą Mikołaja Zriniego przeciw Sulejmanowi 1566; pod Kerestesz poniosła klęskę armia cesarska i Zygmunta Batorego w walkach z Turkami 1596; przy opactwie św. Bernarda nad Raab pobił Achmeta Kiuprila ks. Montecuculi 1664; pod Parkanami zbił Turków Jan III 1683; pod Salankemen Ludwik Badeński 1691; pod Zenta Eugeniusz Sabaudzki 1697; pod Tyrnawa i Trenczynem pokonały pod komendą Leistera wojska cesarskie Franciszka Rakoczego 1711; pod Piotrowaradynem 1718 odniósł Eugeniusz słynne zwycięstwo nad Turkami. Villagos głośnie z kapitulacyi Görgeja 1849. Komitaty pod Karpatami od przełęczu Dukli do granic Siedmiogrodu były widowiskiem ciężkiego zmagania się z Rosyanami w zimie 1915 wojsk austriacko-węgierskich pod Borowiczem i legionów pod Durskim.

48. Chronologia panujących na Węgrzech po Arpadach † 1301 do zjednoczenia z Austryą 1526.

Wacław III Przemyślida 1301/06. Andegawenowie: Karol Robert 1307/42, Ludwik W. 1342/82, Karol III król neapolitański zamordowany z polecenia Elżbiety wdowy, Marya, córka Ludwika 1382/95, następnie jej mąż Zygmunt Luxemburski do 1437, Albrecht II Habsburg 1437/39, Władysław Warneńczyk 1440/44, Władysław Pogrobowiec, syn Albrechta 1444/57, Maciej Korwin Huniady, narodowy król 1458/90, Jagiellonowie: Władysław, król czeski 1490/516, Ludwik † 1526.

47. Tablica Genealogiczna Arpadów w związku z Andegawenami, Jagiellonami i Habsburgami.

49. Uzasadnić historycznie dualizm austriacko-węgierski.

Przed zjednoczeniem 1526 z Austrią miały Węgry własną 6 wiekową przeszłość dziejową, odrębną ludność madziarską, ustrój państwowy i apostolskiego króla. Ponieważ zupełne i trwałe połączenie nastąpiło 1699 w pokoju karłowickim, przeto jeszcze przez 164 lat wśród rozbicia i wojen, przerywanych układami, umacniała się i zabezpieczała odrębność siłą wypadków.

W tytulaturze władcy Austrii i Węgier tkwi dualizm tj. dziedziczny pan Austrii i apostolski król Węgier. Przy zatwierdzeniu sankcji pragmatycznej sejm węgierski zastrzegł sobie króla rel. rzymsko-katolickiej. Marya Teresa koronowała się na „króla“ Węgier, a Józef II pominięciem tego aktu wywołał oburzenie. Przy koronacji królówie zaprzysięgali przywileje.

Tytuł cesarski od 1804 jest wspólnym mianownikiem tylko krajów austriackich, więc cesarz Austrii i apost. król Węgier. W całym ciągu dziejowym zachowały Węgry własne instytucje samorządne, polityczne, administracyjne, wojskowe, sądowe.

Sejm, z dwóch izb złożony z władzą prawodawczą, silnie oparty na złotej bulli, nie dał sobie wydrzeć przywilejów, jak się to stało w Czechach i Austrii od Ferdynanda I licząc. Wprawdzie 1687 w Preszburgu przyznał Leopoldowi I dziedziczość i usunął artykuł w złotej bulli o wypowiedzeniu posłuszeństwa królowi ale zastrzegł sobie wszystkie atrybucje prawodawcze. Franciszek I przy koronacji na cesarza 1804 zatwierdził w patencie, że „wszystkie królestwa, księstwa i prowincje zachowują niezmiennie swe tytuły, konstytucję, przywileje a w szczególności królestwo węgierskie. Mimo wojen napoleońskich, systemu Metternichowskiego Węgrzy utrzymali się przy konstytucji. Samodzielnie dążyli do przeobrażenia państwa w nowoczesne, już 1844 znieśli pańszczyznę.

Konstytucja kwietniowa Ferdynanda I odnosiła się tylko do austriackich krajów, Węgrzy sami sobie uchwalili, mimo to za podniętą Ludwika Kossuta parli do zerwania z Austrią 1848/49. Pokonanych przyniósł absolutyzm Bacha, rządy policyjne. Za powrotem do stosunków konstytucyjnych nie godzili się ani na dyplom październikowy 1860 Goluchowskiego, chociaż przyznawał odrębne stanowisko, język, prawo, ustrój komitatowy, kancelaryę nadworną, ani na patent lutowy 1861 Schmerlinga, który zastrzegł dla Przedlitawii ściślejszą radę państwa. Natomiast sejm węgierski wniósł adres do tronu, cesarz na to przywrócił Węgom ich konstytucję i włączył Siedmiogród do korony św. Stefana reskryptem z dnia 17 lutego 1867, mianował osobne ministeryum, które przedłożyło projekt ugody, przyjęty przez obie izby, przez sejm austriacki i sankcjonowany. Uгода podzieliła państwo na 2 samodzielne jednostki tj. cesarstwo austriackie Cislitawie i królestwo węgierskie z osobnemi władzami prawodawczemi i wykonawczemi, połączone unią personalną t. j.

osobą cesarza Austrii a króla apostolskiego Węgier; wspólnem prawem dziedziczenia, unią realną t. j. umową co do pokrycia wydatków spraw wspólnych t. j. polityki zagranicznej i wojska. W listopadzie 1868 otrzymało państwo najwyższem rozporządzeniem tytuł Monarchii Austriacko-Węgierskiej.

50. Starania Habsburgów o rozwój potęgi domowej.

Koligacye od Rudolfa I z księżętami w Niemczech, z Przemysłidami, Luxemburgami, Jagiellonami, burgundzką i kastylską rodziną.

Układy z Luxemburgami 1364, Andegawenami 1362, Spohnheimami, z hrabiami na Tyrolu, Gorycyi, z Ludwikiem Bawarskim, Maciejem Korwinem 1463, Jagiellonami. Koligacye i układy zapewniały dziedzictwa.

Drogą kupna Feldkirch, Bludenz.

Elekcye w Niemczech, albowiem godność cesarska urokiem swym przyciągała słabszych, odosobnionych.

Wojny od Rudolfa I do Karola VI (o sukcesyę austriacką 1278, o koronę cesarską 1297, 1314—1321, o Węgry 1526—1699, o schedę hiszpańską 1714).

51. Uzasadnić myśl: Bella gerant, alii tu felix Austria nunc.

Babenbergowie przez koligacye z Hohenstaufami, Welfami zyskali powagę, tytuł książęcy 1156, terytorya, dziedziczość. Habsburgowie: syn Rudolfa I Albrecht poślubił córkę Mainharda hr. Tyrolu, Rudolf córkę Ottokara II-go. Pierwsze małżeństwo przyniosło Karyntyę, Krainę, Tyrol, Gorycyę. Wilhelm zaręczony z Jadwigą liczył na sukcesyę na Węgrzech. Albrecht V poślubił Elżbietę Luxemburską i dostał Czechy i Węgry chwilowo. Maksymilian I, ożeniony z Maryą Burgundzką dostał Niderlandy, a syn ich Filip Piękny, z królowną hiszpańską Joanną, wniósł Habsburgom Hiszpanię i kolonie w Ameryce. To było na zachodzie. Na wschodzie znów związki z Jagiellonami. Ferdynand zaślubił Annę, a siostra jego Marya Ludwika brata Anny, byle w przyszłości odziedziczyć Węgry i Czechy. Wszystkie te związki miały cele polityczne, dla Habsburgów wypadły pomyślnie: ugruntowały ich potęgę światową w Hiszpanii i mocarstwowe stanowisko nad Dunajem.

52. Uzasadnić, że trzy grupy państw naddunajskich z przyczyn geograficznych, kulturalnych i dziejowych połączyły się pod berłem Habsburgów.

Są trzy grupy t. j. kraje sudeckie, karpackie, alpejskie. Każda grupa rozwija się początkowo oddzielnie, pod osobnemi dynastyami

t. j. Przemyślidów, Arpadów, Babenbergów, Habsburgów. Odmienne są tu ludy pochodzeniem, mową, dziejami, lecz z czasem nastąpiło zbliżenie.

Sąsiedztwo, geograficzne warunki. Alpy, Sudety, Karpaty, Kras, Bałkan wieńcem zamykają te grupy, staczające się ku środkowi. Z małym wyjątkiem należą do dorzecza Dunaju, który też jest naturalnym łącznikiem. Klimat, flora, fauna są wszędzie niemal z małymi wyjątkami te same.

Kultura ta sama, cywilizacja rzymska, jedno światło wiary katolickiej oświeca i ogrzewa wszystkie ludy.

Polityka, dążności dynastyczne, zabiegi około budowy potęgi domowej i państwowej ożywiają dynastie, panujące w każdej z tych grup; Babenbergowie wymierają i dzieło swej pracy 270 lat (976 1246) zostawiają Welfom, Hohenstaufom, których wyprzedzili Przemyślidzi; tym wkrótce odbierają Habsburgowie 1278. Instalują się 1282. Znów Arpadów dzieło wzięli Przemyślidzi na krótko 1301. Wymarłych Przemyślidów państwo sudeckie bierze nowa dynastia Luxemburska, a węgierskie Andegawieńska, Habsburgowie, Andegawenowie, Luxemburgowie a w końcu Jagiellonowie wiążą się przymierzami, układami, małżeństwami na przeżycie. Zjednoczyć trzy grupy próbowali: Przemyślidzi, Luxemburgowie, Maciej Korwin. Dziedzicem wszystkich grup zostanie dynastia, która przeżyje swe sąsiadki. Luxemburgowie przeżyli Andegawenów, Luxemburgów korony wzięli Jagiellonowie, lecz ich przeżyli Habsburgowie 1526 i złączyli trzy grupy naddunajskie z konieczności dziejowej.

53. Czy i o ile trzy grupy krajów naddunajskich tj. grupa alpejska, sudecka, karpacka tworzą naturalny związek?

1. Względę geograficzne, 2. kulturalne, 3. historyczne, polityczne, dynastyczne § 52.

54. Czas samoistnego rozwoju grup czeskiej, austriackiej, węgierskiej do 1526.

Grupa sudecka, czeska rozwija się samoistnie od upadku państwa wielkomorawskiego 906 do 1526 przez lat 620.

Grupa alpejska, austriacka, licząc od wznowienia marchii wschodniej przez Ottona I 955, rozwija się do 1526 samoistnie przez lat 570. Grupa karpacka, węgierska od wystąpienia św. Stefana 1000 ma samodzielny rozwój lat 526.

Z zestawienia tych cyfr wynika najdłuższy okres samoistności Czech, następnie Austrii a w końcu Węgier.

55. Z jakim skutkiem i w jakim celu ubiegali się Habsburgowie o koronę polską?

Po Jagiellonach występowali liczni kandydaci w czasie bezkrólewia. 1573 kandyduje Ernest, 1576 cesarz Maxymilian II, 1587 arcyksiążę Maxymilian. Zygmunt III w tajnym układzie odstąpić miał tron polski Ernestowi 1592. 1697 ubiegał się ks. Karol Lotaryński. Cel: aby z licznej rodziny, któryś arcyksiążę miał wyposażenie królewskie, aby Polska wiernym była sprzymierzeńcem w wojnach tureckich.

56. Jakich rywali mieli Habsburgowie przy wyborach w Niemczech.

Zasada: aby nie wybierać zbyt możnego, potężnego kandydata.

Przeciw Albrechtowi wybrano Adolfa Nassawskiego 1291. Fryderykowi Pięknemu wydał koronę Ludwik Bawarski 1314. Stale na dłuższy czas wyrugowali Habsburgów Luxemburgowie. Po wymarciu Luxemburgów utrzymuje się korona cesarska od Albrechta II bez przerwy. Tylko królowie francuscy t. j. Franciszek I. Karola V, Ludwik XIV. Leopolda I usiłują wyrugować. Karol Albert, ks. bawarski wydał chwilowo koronę Franciszkowi I 1740/45, a w końcu Wilhelm I Hohenzollern stał się za uchwałą książąt godność cesarską 1871.

57. Zestawić rywalizację z Habsburgami różnych dynastji.

W zakaniu swego dziejowego występu mają Habsburgowie Przemyślidów (Rudolf I, Ottokar II) 1278. Adolf Nassawski przeciw Albrechtowi I 1291—1297. Luxemburgowie i Wittelsbachowie odebrali koronę cesarską, nadto Luxemburgowie zabrali Czechy (Henryk VII Luxemburg), Ludwik Bawarski przeciw Fryderykowi Pięknemu; Karol Albert przeciw Maryi Teresie; zabiegi o Tyrol, Karyntję wypadły pomyślnie dla Habsburgów; spór Rudolfa IV z Karolem IV (privilegium maius). Rywalizacja z Jagiellonami na terenie Czech i Węgier (Władysław Warneńczyk, Władysław Jagiellończyk, Ludwik, nadto Jerzy Podiebradski, Maciej Korwin), następnie Osmanowie i liczni pretendenci do Węgier. Na zachodzie Burbonowie, Bonapartowie, w najnowszych czasach Hohenzollernowie w Niemczech i dom Sabaudzko-Sardyński w Lombardji.

58. Tablica Genealogiczna Habsburgów przed podziałem na linię starszą i młodszą.

Rudolf I. 1273—1291. żona Gertruda córka Burkharda z Hohenberg			
Albrecht I., 1297—1308. żona Elżbieta, córka Mein.		Rudolf II., † 1290 ż. Agnieszka c. Ottokara II.	
Guta 1297 mąż Wacław II.			
Jan Parricida † 1313.			
Rudolf III † 1307, ż. Elżbieta wd. po Wacł.		Fryderyk I., Pięk. 1314—1330,	Leopold I. † 1326. Wspaniały.
		Albrecht II., Madry 1358. ż. Joanna hr. Pfirt.	Henryk † 1327. Uprzejmy.
		Otto † 13 9. Wesoły.	
Linia Albrechta	Rudolf IV. Fryderyk III założ. † 1365 † 1362 żona Katarzyna córka Karol. IV.		Albrecht III. † 1395 z warkoczem żona I. Elżbieta, córka Karola IV. żona II Beatrycza Norymberska
			Albrecht IV. Cierpliwy † 1404. żona Joanna Bawarska.
			Albrecht V., 1437—1439. żona Elżbieta córka Zygmunta Luxemburskiego,
	Elżbieta 1505 m. Kazimierz Jag.		Władysław Pogrob. 1457.
Linia Leopolda	Leopold III Skromny 1386 m. Meinhard ż. Viridis Visconti z Tyrolu		Małgorzata m. Meinhard z Tyrolu
	Wilhelm 1406 Skąpy	Leopold IV Gruby 1411	Ernest Żelazny ż. Cymbarka siostrz. Jag.
	Fryderyk V 1439—1493 ż. Eleonora Portug.		Fryderyk IV z pustą kieszenią ż. Elżbieta córka ks. Ruprechta
	Albrecht VI 1463		Zygmunt ż. Eleonora szkocka
	Maksymilian I. 1493—1519. ż. I. Marya Burgundzka ż. II. Marya Blanka Medyol.		Kunegunda m. Albrecht Bawarski
Filip Piękny 1506 ż. Joanna Hiszpańska		Małgorzata	
Karol V.		Ferdynand I.	Marya m. Ludwik Jag.

59. Tablica Genealogiczna Habsburgów w linii starszej.

Karol I (V) 1506—1556 († 1558)
żona Izabella Portugalska

Filip II 1551—1598	Małgorzata nam. Niderlandów	Don Juan d'Austria	Elżb eta m.Zyg.Aug.	Maxymilian II 1564—1576 ż. Marya c. Karola V.	Anna	Ferdynand	Katarzyna m. Zygm.Aug.	Karol		
Don Carlos	Filip III 1598—1621	Rud. II 1576—1612	Ernest 1612—1619	Maciej Max. Albrecht	Anna m. Zyg. III	Marya m. Zyg. Batory	Ferdyn. II 1619—1637 ż. I Marya Anna Bawar. ż. II Eleonora Mantuań.	Maxym. Ernest mistrz	Leopold m. Zyg. III	Konstancya Karol mistrz
Anna m. Lud. XIII	Filip IV 1621—1665	Marya Anna	Ferdynand III 1637—1657	Marya-Anna m. Filip IV	Cecylia-Renata m. Władysław IV król polski	Leopold mistrz	Ferdynand Karol Zygm. Marya Leopold	Klaudya Felicitas m. Leopold I		
Marya-Ter. m. Lud. XIV	Małgorzata-Ter. m. Lud. XIV	Karol II 1665—1700	ż. I Marya Anna c. Filip III Hiszp.	ż. II Marya Leopoldyna c. Leopolda Tyrol.	ż. III Eleonora Mantuańska					
		Ferdynand	Marya Anna m. Filip IV	Leopold I 1657—1705	Eleonora m. I Michat Wiś.					
			ż. I Małgorzata-Ter.	ż. II Klaudya Felicitas	ż. III Eleonora z Palatyn.					
		Marya Antonina m. Maksym. Baw.	Józef I 1705—1711	Marya Elżbieta	Karol VI 1711—1740	Marya Anna m. Jan Por.				
		ż. Wilhelmina Brunśw.		ż. Elżbieta Brunśw.						
Marya Józefa m. August III król Polski		Marya Amalia m. Karol Bawars.	Leopold † 7 mies. życia	Marya Teresa 1740—1780 m. Franciszek Stefan ks. Lotaryński		Marya Amalia	Marya Anna			

Dynastia Habsbursko-Lotaryńska

Dynastia Habsbursko-Lotaryńska

60. Tablica Genealogiczna w linii młodszej.

Ferdynand I. 1546—1564
żona Anna córka Władysława Jagiell.

61. Stanowisko Habsburgów w 30-letniej wojnie.

Wojna 30-letnia 1618—1648, zakończona pokojem westfalskim, jest wojną religijno-polityczną; wojną protestantów tj. Unii przeciw Lidze katolickiej; wojną Fryderyka V elektora palatynatu, Krystyna IV Duńskiego, Karola I Stuarta w Anglii, Gustawa II Adolfa króla Szwecyi, Richelieu go kanclerza Francyi przeciw Ferdynandowi II i Ferdynandowi III, dziedzicom Austrii a cesarzom w Niemczech. Fryderyk V palatyński chce wydrzeć Habsburgom koronę czeską; król duński i szwedzki usiłowali zniszczyć katolicyzm, zburzyć cesarstwo obecne a na jego gruzach wznieść protestanckie z cesarzem Wazą; Francya zaś dążyła do zaboru nadreńskich ziem i złamania Habsburgów.

Habsburgowie pozornie zachowali się biernie, faktycznie działali energicznie, nieustraszenie, wytrwale, w polityce zręcznie, umiarkowanie lub bezwzględnie, stosownie do potrzeby. Zręcznie wysunęli na czoło Ligi ks. Bawarskiego Maksymiliana, układem z Betlenem Gaborem zabezpieczyli się na Węgrzech, przymierze z Polską zasłoniło Austrię przed Turkami, którzy przeszli na Cecorę 1620, Chocim 1621. Papież wzmocnił Habsburgów finansowo, stanowisko ich militarne a więc i polityczne w Niemczech umocniły zwycięskie armie, bawarska pod ks. Maxymilianem hiszpańska pod Tillim, dwukrotnie 40 tysięczne armie Wallensteina.

Przegrał Fryderyk V na Białej Górze, pokonany i król duński, a król szwedzki zwycięstwo pod Lützen okupił życiem 1632, w końcu Szwedzi i Francuzi wygrali, ale i przegrywali i zgodzili się na układy w Osnabryku i Monasterze w Westfalii.

Habsburgowie zachowali państwo dziedziczne nietknięte z wyjątkiem posiadłości nadreńskich i Łużyc; obronili swe stanowisko cesarzy w Niemczech, chociaż z uszczuploną władzą; obronili katolików przed zaborczością i bezwzględnością protestantów.

62. Co pomogło Habsburgom do zwycięstwa w 30-letniej wojnie?

Habsburgowie mieli większość katolicką, dobrze zorganizowaną w Ligę pod energicznym księciem Maksymilianem bawarskim, przeciw protestantom różnorodnym, połączonym w Unii, mieli pomoc Hiszpanii, Polski, papieża, zabezpieczenie na Węgrzech przed Turkami; rozporządzali bitnemi armiami pod znakomitem dowództwem Tillego, Wallensteina, Gallasa, Piccolominiego.

Nieustrasżoność, energia, wytrwałość, zręczność cesarza Ferdynanda II; jednolitość w działaniu, szybkość w decyzji i zgoda, gdyż jeden tu przyświecał cel — obrona kościoła i cesarza. Stronie przeciwnej nie brak wojska ani słynnych wodzów (Mannsfeld, Gustaw Adolf, Baner, Horn, Wrangel, Torstenson, ks. Bernard Weimarski, Kondeusz), ani pieniędzy zwłaszcza francuskich, za to brak

zgody, jednolitości w działaniu, zaufania, ponieważ krzyżowały się ich interesy, zresztą jedyne go męża najniebezpieczniejszego dla Habsburgów, Gustawa Adolfa za wcześnie śmierć zabrała.

Zawieszenie, a w końcu zniesienie edyktu restytucyjnego (zwrot majątków kościoła katolickiego) i przyznanie wolności protestantom, stępiły ostrze nienawiści.

Ogólne wyczerpanie zmuszało do ustępstw wzajemnych i zawarcia pokoju.

Energia i zręczność posła austriackiego hr. Trautmansdorfa na kongresie Westfalskim 1648.

Stracili Habsburgowie tylko Łużyce, Alzację — a utrzymali się przy godności cesarskiej.

63. Co przyniosła Habsburgom wojna 30-letnia.

W Niemczech dalsze ograniczenie władzy monarszej, obniżenie znaczenia, osłabienie wpływu tak wewnątrz wobec książąt jak na zewnątrz wobec zagranicy.

Utratę Łużyc na rzecz Saksonii, Alzacy i posiadłości nad Renem na rzecz Francji. W Austrii wzmocnienie władzy monarchy, dążność do wytworzenia idei państwowej za pomocą centralnych instytucji rządowych, pod względem religijnym przewagę katolicyzmu, pod względem społecznym jeszcze dalsze poniżenie chłopów, bo aż do stanu niewolnika, obciążonego ciężkimi robocznymi, podatkami, czego następstwem częste bunty; wyludnienie części krajów północnych, upadek kulturalny, ekonomiczny, ruinę przemysłu, handlu, gospodarstwa rolnego.

64. Rozwój i upadek reformacji w krajach austriackich.

Zawierucha reformacyjna ogarnęła kraje austriackie i Węgry. Zdawało się, protestantyzm weźmie górę. Sprzyjało sąsiedztwo najbliższe z Niemcami, znaczny procent ludności niemieckiej, wojny z Turkami, tolerancja niektórych monarchów jak Ferdynanda I, zwłaszcza Maksymiliana II, Rudolfa II, Macieja; przyznanie pewnych swobód religijnych (np. list majestatyczny, defensorowie); zuchwalstwo i bezwzględność wyznawców kalwińskich i luterskich (Ferdynandowi I odmówili pomocy w wyprawie szmalkaldzkiej, Ferdynanda II opadli brutalnie na zamku we Wiedniu z żądaniem przywilejów, a w Czechach zdetronizowali). Za Maksymiliana II przeważał akatolicyzm. W Alpach i na Morawach obok luteranizmu krzewił się anabaptyzm, w Czechach husytyzm w formie braci czeskich; na Węgrzech kalwinizm i luteranizm, zwane u Słowaków wiarą węgierską i niemiecką, w Siedmiogrodzie unitaryzm.

Upadek. Za przykładem książąt protestanckich zaczęto tu stosować zasadę „cuius regio, eius religio”. Ferdynand I podpisywał sporadycznie wyroki śmierci; po wojnie szmalkaldzkiej ukarał bun-

towników; wygnał braci czeskich 1547. Arcyksiążę Karol w Styryi, Ferdynand Tyrolski wytrwale tępił protestantyzm przy pomocy jezuitów, którym oddali całe szkolnictwo. Jezuici więc nauką, wychowaniem, nabożeństwami, wywalczyli zwycięstwo katolicyzmowi (Lanoy, Kanizius). Ferdynand II, po bitwie na Białej Górze 1620 ścigał protestantów bezwzględnie, Leopold I, Karol VI., uważając ich za żywioł niebezpieczny dla państwa, zmuszali do katolicyzmu lub wypędzali z kraju. Wielu tedy poszło do Prus. Marya Teresa nienawidziła protestantów, tępiła ustawami, zamykała szkoły, wykluczała od urzędów, aż Józef II złagodził te stosunki patentem tolerancyjnym 1781, lecz wtedy już niebezpieczeństwo sprostestantyzowania państwu minęło.

65. Administracya w krajach austryackich i na Węgrzech po zjednoczeniu 1526 do Maryi Teresy.

Jeszcze przed zjednoczeniem Maksymilian I nowy stworzył porządek w skarbowości i administracyi przez zaprowadzenie kancelaryi nadwornej i kolegiów rządowych. Ferdynand I poszedł tą drogą dalej, w czym naśladowali go następcy. Atrybucye prawodawcze odjął sejmom Ferdynand I, jeszcze więcej sejm czeski ograniczył Ferdynand II; Sejmy, zwane postulatowymi, służyły zleceń monarchy, uchwały wysokość podanego podatku, wybierały wydział dla wykonania zleceń, wносиły prośby i zażalenia do stronu. Wobec tego, zdaje się, wniosek trafny, że panuje tu absolutyzm, co wcale nie byłoby anomalią, ponieważ na zachodzie absolutyzm święci tryumfy w najlepsze. Przecież nie tak jest w krajach Habsburgów. Monarsze brak centralizmu i biurokracyi. Wprawdzie sejmy stanowe nie mają władzy ustawodawczej, jednak dzierżą w swym ręku administracyę, policyę, sądy pierwszej instancyi, nawet często w sprawach gardłowych, ich obowiązkiem zaopatrywać wojsko w broń, prowiant i żołd. Na wsi i w mieście władał wprost niepodzielnie pan duchowny lub świecki. Wyjątkowo w miastach książęcych mieszczaństwo wybierało magistraty, które zarządzały majątkiem miejskim, wykonywały policyę, sądy, atoli pod nadzorem urzędników książęcych. Była to biurokracya stanowa, miejska, ziemska, ale ociężała, przekupna, kosztowna, poczucia idei państwowej brakowało jej.

Na czele kraju stał namiestnik lub prezydent. Centralne władze administracyjne stworzył Ferdynand I w Wiedniu, t. j. rada tajna dla polityki zagranicznej; rada nadworna dla rzeszy i krajów austryackich, czeskich jako najwyższy trybunał sądowy i administracyjny; kancelarya nadworna dla wszelkich czynności państwowych; jej podlegały kancelarya nadworna czeska, węgierska, siedmiogrodzka; nadworna izba skarbowa z podskarbisem dla finansów monarszych i krajów, jej podlegały izby skarbowe krajowe; nadworna rada wojenna, najwyższa władza dla spraw wojskowych wszystkich

krajów. Sądownictwo łączyło się z administracją. Na stanowiska urzędników we wszystkich tych instytucjach desygnowały stany kandydatów z pośród siebie. Byłito książęcy urzędnicy, zwani najwyższymi oficerami kraju, rekrutujący się wyłącznie ze szlachty i duchowieństwa, zwłaszcza za Karola VI. Zresztą droga do urzędów różnych stała otworem dla ludzi uzdolnionych wszelkiego stanu i pochodzenia. Hierarchii urzędniczej jeszcze nie było w tem właściwem znaczeniu. Dochody szły z podatków, cel, myt, każdy kraj zamknięty był granicą cłową.

Podatki płacili mieszczenie, chłopci. Wolną od ciężarów, panującą była szlachta i z nią duchowieństwo.

Węgry ze względu na niepewne stosunki zachowały samodzielną tak autonomiczną jak polityczno administracyjną i sądową.

66. Co przyniosła Austrii wojna sukcesyjna hiszpańska?

Posiadłości, przyznane w Utrechcie 1713 i Rastadzie 1714, tj. Sycylię, Neapol, Lombardię, Belgię, kraje rozrzucone, zrujnowane, bez spójni z monarchią.

Antagonistów, Burbonów hiszpańskich, którzy starali się odebrać Sycylię, Neapol; królów sardyńskich, którzy dążyli do zaboru Lombardii; królów pruskich, którzy gotowali sobie hegemonię w Niemczech. Habsburgowie w walkach niepomysłnych oddali kraje włoskie i zwierzchnictwo w Rzeszy. Nienasyceni królowie sardyńscy a od 1860 włoscy pożądliwie spoglądali na te pasy austriackie, zamieszkałe przez żywioł włoski. Dlatego też mimo przyjaźni i przymierza od 1883 i dobrowolnych ustępstw terytoryalnych, Włochy zdradziecko zerwały przymierze, połączyły się z Rosją, Anglią, Francją, w wojnie przeciw Austrii i Niemcom 20 maja 1915 roku.

67. Stosunek Leopolda I. do Ludwika XIV.

1. Pokrewieństwo (szwagrowie).

2. Polityczne: a) współzawodnictwo w elekcji o koronę cesarską, b) wrogie zamiary Ludwika XIV w celu rozbicia potęgi Habsburgów. Środki: tworzy związek reński pod swym protektóratem; reuniony; pieniędzmi i dyplomacją zyskuje przyjaciół, podburza Węgrów do powstania 1671, 1681, Turków 1683. Usiłuje wciągnąć Polskę, Jana Sobieskiego; wojny z Holandją do 1678, o Palatynat do 1697, wojnę sukcesyjną hiszpańską 1700—1713. Francja z tych zapasów wyszła pognębiona, zrujnowana — Austria zaś zwycięsko.

68. Przebieg dziejowy rywalizacji Burbonów i Habsburgów.

O koronę cesarską i o przewagę w Europie rozchodzą się.

Już Franciszek I 4 prowadził wojny i protestantów wspierał, Turków podmawiał przeciw Karolowi V.

Henryk II za pomoc daną protestantom zajął Metz, Toul, Wer-

dun i zatrzymał mimo wysiłku Karola V. Z Burbonów Henryk IV gotował się na wojnę. Ludwik XIII przeciw Ferdynandowi II, III, a po nim Ludwik XIV w wojnie 30 letniej. Pokój westfalski 1648, pirenajski 1659, w reunionach, w wojnie o Palatynat, w sukcesyjnej hiszpańskiej, w wojnach węgierskich i tureckich całą Europę pragnął złączyć przeciw Leopoldowi I, Józefowi I, Karolowi VI. Ludwik XV w sukcesyjnej wojnie polskiej, austriackiej. Habsburgowie wyszli cało chociaż ze stratami, Burbonowie upokorzeni.

69. Co uratowało Austryę od rozbicia po wymarciu Habsburgów męskich 1740.

Testament Karola VI tj. sankcyja pragmatyczna mianuje sukcesorką państwa całego niepodzielnie Maryę Teresę, reguluje wieczyste następstwo według pierworodztwa w linii męskiej, po jej wymarciu w linii żeńskiej itd. Tym sposobem odpada elekcyja, spór spadkowy.

Zgoda na to tajnych radców wszystkich krajów i dostojników Węgier 19 kwietnia 1713.

Zgoda na to wszystkich sejmów stanowych w państwie 6 grudnia 1724.

Uznanie i zatwierdzenie przez rządy i dwory: Rosyi 1726, Niemiec, Anglii, Danii, Holandyi 1731, Francyi, Hiszpanii, Sardynii raz po wojnie sukcesyjnej polskiej 1738, drugi raz po wojnie sukcesyjnej austriackiej 1748.

Wczesna śmierć Karola Alberta, głównego, nieprzejednanego pretendenta do schedy austriackiej, a zatwierdzenie sankcyi przez jego następcę Józefa Maksymiliana 1745 we Füssen.

Dzielna postawa armii, która mimo niepowodzeń wojennych, wychodziła z honorem. Patryotyczne wystąpienie Węgrów w obronie zagrożonego „króla” Maryi Teresy w sukcesyjnej wojnie. Rozumna polityka monarchini Maryi Teresy i kanclerza Kaunitza.

Odrzućto podjęto prace około naprawy państwa.

70. Jak Karol VI. starał się zapewnić następstwo po sobie w Austrii córce Maryi Teresie.

Wydał sankcyę pragmatyczną, uzyskał jej zatwierdzenie w krajach austriackich, a starał się usilnie o przyjęcie jej przez mocarstwa, składając ofiary, kompanię handlową zwinął, port Ostendę zarzucił, Augusta III do tronu w Polsce popierał, przez to ściągnął sukcesyjną wojnę polską, w której stracił Sycylię, Neapol. Raczej o pieniądzu i silną armię należało postarać się.

71. Daty zatwierdzenia i przyjęcia „Sankcyi Pragmatycznej”.

Karol VI, ostatni potomek męski Habsburgów wypracował dla najstarszej córki Maryi Teresy Testament pod tytułem „Sanctio Pra-

gmatica“ o następstwie najdostojniejszego domu arcyksiążęcego austriackiego“ i przedłożył ją radcom tajnym austriackim, czeskim, węgierskim, siedmiogrodzkim, niderlandzkim i dostojnikom węgierskim 19 kwietnia 1713.

Po rokowaniach została przez sejmy stanowe przyjętą i ogłoszoną 6 grudnia 1724. Hiszpania zawarła z Austrią przymierze i sankcję pragmatyczną zatwierdziła 1725. Rosya 1726. Anglia, Dania, Holandia w układzie wiedeńskim 1731, za pośrednictwem ks. Eugeniusza Rzesza niemiecka z wyjątkiem ks. bawarskiego i saskiego; mężów córek Józefa I. Francya, Sardynia i ponownie Hiszpania w traktacie wiedeńskim 1738, ks. bawarski Józef Maksymilian we Fussen 1745, ponownie Hiszpania, Francya, August III, elektor palatynatu, arcybiskup koloński w Akwizgranie 1748.

Dopiero teraz miała Marya Teresa powszechną zgodę na sankcję pragmatyczną.

72. Czem okupiono powszechną zgodę na sankcję pragmatyczną?

Suto opłaciła Austria uznanie sankcyi pragmatycznej. Sprzymierzyła się z Rosyą 1726, zostawiając jej swobodę działania w Polsce i zobowiązując się do udziału w wojnie tureckiej, Augustowi III przyrzekła poparcie do tronu w Polsce: Więc Rosya wyrzuciła Leszczyńskiego, osadziła Augusta III. Karol wmieszał się w wojnę turecką 1738 zupełnie niepotrzebnie, ponieważ pokój karłowicki 1699 i passarowicki 1718 określiły kwestyę austriacko-turecką zadowalniająco. Ta wojna przyniosła kompromitacyę armii a państwu utratę części Wołoszczyzny, Serbii, Bośni.

Na żądanie państw morskich, Anglii, Danii, Holandyi zwinął Karol VI w umowie wiedeńskiej 1731 kompanię handlową wschodnią w Ostendzie, która obok innych miała na celu zakładanie kolonii i rozwój handlu austriackiego.

Za poparcie Augusta III ściągnął na siebie wojnę sukcesyjną polską 1733/35. W umowie wiedeńskiej 1738 oddał Hiszpanii Neapol, Sycylię, królowi sardyńskiemu część Medyolanu, Francyi Lotaryngię za Toskanę. Nabytki z wojny sukcesyjnej hiszpańskiej przepadły. Mimo to Hiszpania, Francya, elektor Palatynatu, arcybiskup koloński stworzyli koalicję przeciw Maryi Teresie dla poparcia ks. bawarskiego w sukcesyjnej wojnie austriackiej 1740/48. Przyłączył się do nich Fryderyk II pruski, prowadząc na własną rękę dwie wojny śląskie 1740/45. Wtedyto Marya Teresa odstąpiła Hiszpanii Parmę, Piacenzę, Guastallę; królowi sardyńskiemu dalszą część Medyolanu, Prusom Śląsk.

Suma strat: Sycylia, Neapol, Parma, Piacenza, Guastalla, Medyolan, Śląsk, część Wołoszczyzny i Serbii, Bośni; nadto Polska została na pastwę Rosyi rzuconą, pewnością nie z pożytkiem dla Austrii.

Pozatem powstali dwaj groźni antagoniści. Na południu król sardyński, na północy król pruski.

Uwaga ks. Eugeniusza, aby zamiast ofiar zebrano skarb i wojsko, a sukcesorka da sobie radę, była na miejscu.

73. Znaczenie „Sankcyi Pragmatycznej” dla Austrii.

Na mocy „Sankcyi Pragmatycznej”, wydanej 19 kwietnia 1713, kraje węgierskie i austriackie objęła dziedzicznie, niepodzielnie Marya Teresa z mężem Franciszkiem Stefanem, dając początek dynastyi Habsbursko-Lotaryńskiej 1740.

Sankcyja ustala raz na zawsze porządek sukcesyi jeden i tensam we wszystkich krajach, przewiduje sukcesorów według zasady primogenitury w linii męskiej, a w braku tej w linii żeńskiej najstarszej i t. d. kasuje ordynacye domowe, niedopuszcza podziałów, elekcyi, sporów spadkowych, zabezpiecza monarchię przed rozbięciem, rzuca fundament pod ideę jedności państwowej. (Gdyby tak w Polsce było!) Wszystkie sejmy stanowe uchwaliły Sankcyę 1724, przez co ujawniła się zgoda na całość, jedność krajów monarchii, że znów sejm węgierski a za nim Chorwacki zastrzegł sobie króla wyznania rzymsko-katolickiego, więc katolicką zostanie dynastya.

Zatwierdzenie „Sankcyi” przez dwory europejskie wymagało dużo czasu, zabiegów, układów, ofiar. Zaraz na wstępie twórca tego aktu Karol VI zwinął na życzenie Anglii, Danii, Holandyi kampanię handlową indyjską i wolny port Ostendę, a bodaj czy nie leży w tem przyczyna braku kolonii austriackich. Przez „Sankcyę” Austria po raz pierwszy zawarła przymierze z Rosyą 1726 i wspólnie wystąpiła w Polsce przeciw Leszczyńskiemu a za Augustem III. Za to ściągnął Karol VI na Austryę wojnę sukcesyjną Polską 1733/35, przegrał, stracił Neapol, Sycylię, część Lombardyi, biorąc Parmę, Piacenzę i uznanie sankcyi przez Francycę, Sycylię; zięć Franciszek Stefan odstąpił Leszczyńskiemu za Toskanię swe księstwo Lotaryngię na dożywocie.

Po śmierci Karola VI Marya Teresa broniła „Sankcyi” przeciw Karolowi bawarskiemu w wojnie sukcesyjnej austriackiej 1740/48 i przeciw Fryderykowi II w trzech wojnach o Śląsk. Ze sukcesyjnej wyszła zwycięsko, tracąc tylko Parmę, Piacenzę, Guastallę, w wojnach śląskich straciła Śląsk, za co zyskała uznanie sankcyi i koronę cesarską dla męża Franciszka I, ale naraziła Austryę na ostry antagonizm pruski w Niemczech, we Włoszech zaś na antagonizm sardyński, zakończony na rzecz króla pruskiego utratą korony cesarskiej w Niemczech 1871, na rzecz króla sardyńskiego włoskiego 1861, utratą wszystkich posiadłości włoskich 1866.

74. Znaczenie sankcyi pragmatycznej w dziejach Europy.

Ujemnie na sprawy Polski wpłynęła sankcyja pragmatyczna. Augusta Sasa za uznanie „sankcyi” poparł Karol VI do tronu w Polsce

przeciw Leszczyńskiemu. Dostała Polska króla niedołężnego i to w czasach tak groźnych, że jedynie mąż wielkiej głowy, potężnego ramienia, hartownej woli, prawości wzorowej był potrzebny. August III włókł łańcuch nieszczęść i ostateczny upadek państwa.

Francya w obronie Leszczyńskiego, teścia Ludwika XV wypowiedziała Karolowi wojnę, sukcesyjną polską zwaną. Mimo zwycięstwa nie wprowadziła Leszczyńskiego na tron polski, dała mu w dożywocie Lotaryngię, dla siebie zdobytą. Urok swój podniosła. Mimo uznania „Sankcyi” poparła w wojnie sukcesyjnej austriackiej księcia bawarskiego Karola Alberta, pretendenta do spadku austriackiego. Lecz Anglia, sojuszniczka Maryi Teresy zadała francuskiej flocie i handlowi dotkliwe straty i zagroziła koloniom. Tem przerażona Francya zawarła z Austrią układ w 7 letniej wojnie i tu przegrała, więc w pokoju paryskim 1763 oddała kolonie amerykańskie i azjatyckie Anglii; straciła atuty mające jej wygrać potęgę światową.

Najlepszy interes na sankcyi zrobiła Anglia. Za uznanie jej pozbyła się rywalizacji austriackiej w koloniach; tylko dla swego interesu broniła sankcyi w austriackiej wojnie sukcesyjnej a znów w 7 letniej dzielnie popierała Fryderyka II przeciw Maryi Teresie. W ten sposób wydarła Francyi kolonie i pozbyła się rywalki na oceanach.

Dania i Holandya miały widoki na świetny rozwój kolonii i handlu po usunięciu Austrii i osłabieniu Francyi.

Hiszpania uznała zrazu Sankcye pragmatyczną w nadziei, że dwaj królewicze hiszpańscy zaślubią dwie córki cesarza. Zawiedziona w nadziei przyłączyła się do koalicji przeciw Austrii w sukcesyjnej wojnie polskiej i austriackiej. W pierwszej wojnie zyskała Sycylię, Neapol dla Don Carlosa, w drugiej dla Don Filipa Parmę, Piacenzę, Guastallę. Zyskała wpływ we Włoszech.

Król sardyński na polityce wrogiej dla Sankcyi w wojnie sukcesyjnej polskiej, a przychylniej w austriackiej zarobił zachodnią Lombardję. To zaostrzyło jego apetyt na inne austriackie ziemie.

Prusy zapewniły sobie Śląsk w trzech wojnach śląskich, powiększyły obszar, ludność, armię, skarb i pokusiły się o hegemonię w Niemczech. Rosya zyskała za przyjęcie Sankcyi przymierze 1726, które jej zapewniało bezkarne postępowanie w Polsce. Za to w obronie Sankcyi wysłała wojsko (za późno) nad Ren 1735 i 1746, a w 7 letniej wojnie zwalczała Prusy. Zyskała imię wielkiego mocarstwa europejskiego, wpływającego na sprawy zachodu.

Słowem Sankcya pragmatyczna stała się jakby źródłem potęgi kolonialnej Anglii, potęgi Prus, Rosyi, rozwoju królestwa sardyńskiego, przewagi hiszpańskiej we Włoszech, osłabienia Francyi, częściowo upadku Polski.

Pytanie powyższe da się rozdzielić na poszczególne.

75. Znaczenie Sankcyi Pragmatycznej dla: a) Polski, b) Anglii, c) Francyi, d) Prus, e) Włoch.

76. Czem przekształciła Marya Teresa Austrię w państwo nowożytne?

Pod wpływem racjonalizmu i hasel filozofów i encyklopedystów francuskich wyrobił się prąd polityczny pod nazwą światłego absolutyzmu, który monarchom doradzał samowładztwo dla pożytku państwa, oświaty, równości stanów. W imię tych hasel, realizowanych wszędzie, Marya Teresa, monarchini utalentowana, energiczna, pracowita przystąpiła do przebudowy państwa we wszystkich jego zjawach i kierunkach tj. w administracji, wojskowości, skarbowości, w urządzeniach społecznych, szkolnych, sądowych.

Ustrój administracyjny gwałtem wymagał naprawy, gdyż wtedy państwo było zlepkiem luźnie spojonych krajów. Zarządzą temu odpowiednie instytucje. Rada stanu z 6 ministrów przedstawia monarsze opinię o wszystkich sprawach wewnętrznych i zewnętrznych. Kanclerz przewodniczy. Tajna kancelarya dworu, domu i państwa z kanclerzem kieruje polityką zagraniczną. Z nią łączy się rada włoska i niderlandzka.

Kancelarya nadworna z kanclerzem dla spraw wewnętrznych, administracji. Kraje zwa się guberniami, dzielą się na cyrkuly, powiaty. W powiecie rządzi starosta, zależny od gubernatora, gubernator od kancelaryi, starościę podlegają magistraty i dominia (obszary dworskie).

Nadworna rada wojenna postawiła armię na stopie nowożytnej (rekrutacja, koszary, twierdze, manewry, zaopatrywanie, kształcenie, akademie wojskowe, opieka nad inwalidami, sierotami). Nadworna izba skarbowa od niej zależne izby krajowe. Podatki płacą wszyscy, niema uprzywilejowanych, kataster gruntowy terezyański, księgi gruntowe normują podatek.

Najwyższy trybunał podzielony na senaty krajowe, jestto najwyższy sąd apelacyjny. Sądownictwo niezależne od administracji. Wszędzie panuje ścisły związek, zależność, mnóstwo urzędników, hierarchia urzędnicza. Tak powstała powszechna austriacka administracja. Nadworna komisya edukacyjna reorganizuje szkoły, uniwersytety, średnie szkoły i ludowe.

Komisya nadworna do spraw kościelnych ograniczała autonomię kościelną (placetum regium). Nałożyła podatki zniósła publiczną pokutę, ograniczyła liczbę świąt, ale zbudowała wiele kościołów, założyła 5 biskupstw, biskupstwo ołomunieckie zamieniła na arcybiskupstwo.

Nadworna komisya urbaryalna zajęła się ludnością wiejską, wzięła ją w opiekę.

Rada komercyjna nadworna do przemysłu i handlu (pieniądz papierowe).

Rozpoczęto kodyfikację praw. (Kodeks karny). Państwo gruntownie przeobraziło się w nowożytne.

77. Zasadnicze dzieła polityczno administracyjne w reformach Maryi Teresy i Józefa II.

Austriacka rada stanu tj. 6 ministrów z kanclerzem. Kancelarye nadworne dla każdego z osobna, tj. kancelarya austriacka, czeska, węgierska itd.

Kraje zwań się guberniami, podzielone na becyrki. Rządy sprawują gubernatorowie, starostowie. W miastach są magistraty, po wsiach dominia. Nadworna komisya urbaryalna kontroluje dominia, bierze w opiekę chłopą. Nadworna izba skarbową, nadworna rada wojenna, nadworna rada dla spraw kościelnych, nadworna komisya edukacyjna.

Sądownictwo oddzielone od administracyi. Trybunał najwyższy we Wiedniu. Kodeksy: karny, cywilny. (Theresianische Halsgerichtsordnung Nemesis Theresiana).

Komisya kolonizacyjna.

Sejm, reprezentacya stanowa bez prawodawczej władzy, przyjmuje postulaty monarsze. Na powyższych działach opiera się Józef II, rozszerza i pogłębia je radykalnie dla umocnienia centralizmu i absolutyzmu za pomocą jednego języka niemieckiego i hierarchii urzędniczej. Dodaje patent, znoszący poddaństwo; uniwersał powinności roboczych, który normuje robocizny, ustanawia wójta, przysiężnych, mandataryusza; patent finansowy, mający zamienić robocizny na czynsz; (nie wszedł w życie); patent tolerancyjny dla protestantów i schyzmatyków, ale ogranicza kościół katolicki i znosi klasztory. Szkoły i kościół miały być instytucjami rządowymi. Jednolitość sądu, jedne ustawy, tj. kodeks karny, cywilny.

Takie piętno wycisnął Józef II na państwie, społeczeństwie, kulturze, że czas jego nazywamy epoką Józefińską a ustrój systemem józefińskim, w którym jest dużo dodatnich stron.

78. Zasługi Maryi Teresy około rozwoju szkolnictwa państwowego.

O systemie szkolnym rządowym, o szkolnictwie państwowem mówić można w tem szerokiem znaczeniu dopiero od Maryi Teresy. Szkoła spełnia zadanie, jeśli naukę posuwa, oświatę szerzy, ale też państwu i społeczeństwu służy, dając dzielnych ludzi, ogólnie i fachowo wykształconych i dobrze wychowanych, sumiennych i obowiązkowych. Dlatego Marya Teresa, pragnąc choć w części te cele osiągnąć; stworzyła szkołę różnego typu na rachunek i pod kontrolą rządu, zwłaszcza po kasacie jezuitów stało się to rzeczą konieczną. Szkół w mieście bardzo mało, na wsi są one fenomenem, więc wdzięczne pole pracy odśłania się. Nadworna komisya edukacyjna, najwyższa magistratura szkolna ujmuje kierownictwo w swe ręce pod przewodem barona Qualtenberga. Twórcą organizacyjnego planu dla

szkoły ludowej jest opat Franciszek Ignacy Felbiger. Stworzył trzy typy szkoły ludowej: szkoła trywialna na wsi, uczy czytać, pisać, rachować i katechizmu; szkoła czteroklasowa po miasteczkach z szerszym programem; normalna, wzorowa w głównych miastach z kursami dla kandydatów na nauczycieli. Organizacja znakomita. Przymusu szkolnego niema jeszcze. Liczba szkół z każdym rokiem rosta. W Czechach było już ich 2300, w Salzkammergut 1040 itd.

Szkoły łacińskie, nazwane później gimnazjami urządził Gerhard van Swieten. Do 5 klas dodano parwę. Nowe obowiązywały przepisy. Uczono języków klasycznych, historii, geografii, matematyki, nauk przyrodniczych, a propedentyki tj. filozofii w dwuletnim kursie na uniwersytecie, poczem przechodziło się na wydział tj. prawo, medycynę, teologię.

Uniwersytety najwcześniej zaczęto naprawiać. Wydział filozoficzny i medyczny zreformował van Swieten, prawniczy zaś Martini i Sonnenfels, pomózono liczbę katedr, dodano kliniki.

Inne typy szkół: collegia nobilium — Theresianum, akademia wojskowa, techniczna, orientalna, handlowa.

Na utrzymanie szkół był fundusz, powiększony dobrami pojezuickimi.

Obserwatoria, biblioteki, zbiory naukowe ułatwiały studia. Józef II oddał szkoły pod ścisłą kontrolę władz politycznych, celem ich kształcić urzędników, pogłębiać i szerzyć niemieckość.

79. Kto pomagał Maryi Teresie w pracy nad nowym ustrojem państwa austriackiego?

Marya Teresa umiała szczęśliwie dobrać mężów rozumnych, pracowitych a zarazem posłuszne narzędzia w wykonywaniu jej woli.

W polityce, baron Jan Bartenstein; po nim hrabia a w końcu książe Wacław Antoni Kaunitz, obaj kanclerzowie.

W administracyi Fryderyk Wilhelm hr. Haugwitz ze Śląska, kanclerz czesko-austriackiej kancelaryi nadwornej.

W skarbowości, cesarz Franciszek I, wielce zasłużony; hr. Rudolf Chotek, Czech, naczelnik izby skarbowej; hr. Karol Fryderyk Hatzfeld ze Śląska.

W szkolnictwie baron Qualtenberg, kierownik c. k. państwowej komisji szkolnej; dusza reform w szkołach ludowych opat Franciszek Ignacy Felbiger na Śląsku, zasłużony pracownik w szkolnictwie generalny dyrektor szkół; Gerhard van Switen, Niderlandczyk, nadworny lekarz reformator szkół wyższych; Antoni Martini, nauczyciel prawa synów cesarskich i Józef Sonnenfels, obaj twórcy umiejętności politycznych.

W wojskowości, ks. Wacław Lichtenstein, hr. Leopold Daun, naczelnik nadwornej rady wojennej; Franciszek Lacy, marszałek polny, w końcu Józef II współregent.

80. Uzasadnić prawa Austrii do sukcesji bawarskiej po wymarciu Wittelsbachów.

Sukcesja Bawarska stała się aktualną ze śmiercią Maksymiliana Józefa, ostatniego Wittelsbacha w prostej linii 30 stycznia 1777. Bezpośrednio obejmował Bawaryę Karol Teodor, który godził się na odstąpienie jej Maryi Teresie, a dalszy domniemany sukcesor ks. Dwumostów Karol August dostawał Belgię.

Uzasadnienie praw da się oprzeć na następujących pewnikach:

1. Etnograficznie: Bawarowie, potomkowie Markomanów zajęli obszar nad górnym Dunajem, Innem, Lechem i przeważnie północny pas krajów alpejskich. Książęta bawarscy z rodu Agilolfingów stali od 700 roku kolonistów z przymieszką Sasów, Franków, Szwabów wypierając Słowian i Romanów. Więc Niemcy austriaccy z Bawarami stanowią jedność etnograficzną.

2. Kulturalnie. Misyjonarze z Salzburga, Ratyzbony, Passawy wnosili religię chrześcijańską, a zwierzchnicy organizację frankońską.

3. Politycznie. Kraje alpejskie były właściwie integralną częścią Bawarii lub pośrednio należały pod zwierzchność książąt Agilolfingów i razem z Bawaryą weszły w skład państwa Warola W. Z czasem stopniowo kraje alpejskie jak Styria, Karyntya, Tyrol stawały się jednostkami samodzielnymi i przechodziły w związek austriacki a nawet Bawaria ulegała Babenbergom 1140—1156 a za odzyskanie jej Welfowie dali kawał znaczny, który zwie się Austrią górną. Cesarz Zygmunt dał 1426 Albrechtowi V w lenno Bawaryę dolną. Ks. Karol Albert wzniecił sukcesyjną wojnę austriacką 1740, aby Maryi Teresie odebrać Austrię i z Bawaryą złączyć. Lecz szczęście wojenne nie dopisało mu w dalszym ciągu, stracił Bawaryę, na tułaczce wśród książąt zmarł. Synowi jego Maksymilianowi jednak Marya Teresa Bawaryę zwróciła.

4. Familijne: Henryk II Jasomirgott ożenił się z Gertrudą wdową po księciu bawarskim Henryku Dumnym Albrecht IV Habsburg † 1439 z Joanną, córką ks. bawarskiego Albrechta I; Kunegunda † 1520 córka cesarza Fryderyka III poślubiła Albrechta II bawarskiego; Anna, córka Ferdynanda I była żoną Albrechta III; Ferdynand II ożenił się z Maryą Anną ks. bawarską; Marya Antonina, córka Leopolda I wyszła za Maksymiliana Emanuela bawarskiego, Marya Amalia, córka Józefa I była żoną Karola Alberta, który zaprzeczył Maryi Teresie praw do Austrii. Józef II był mężem Maryi Józefy, księżny bawarskiej.

Tak więc politycznie, kulturalnie, familijnie za sukcesorów najbliższych uważali się Habsburgowie.

81. Dlaczego Austria nie dostała Bawarii po wymarciu Wittelsbachów mimo przysługujących praw.

Cesarz Józef II plan przygotował, księciu Dwumostów, domniemanemu sukcesorowi, Karolowi Teodorowi, a następnie Karolowi

Augustowi dawał Belgię, królowi pruskiemu Fryderykowi II przyznawał pewne terytoria a liczył na pomoc Francji, Rosji.

Przeciw temu zaprotestował Fryderyk II stanowczo, z Rosją wznowił przymierze, księcia Dwumostów pozyskał przez posła Görza. Podburzona ludność bawarska sprzeciwiła się połączeniu z Austrią. Józef II dla przeforsowania życzeń gromadził w Czechach armię, dokąd i Fryderyk II wkraczał.

Ponieważ Francja zajęta wojną amerykańską pomocy nie obiecała, więc Marya Teresa zawarła pokój w Cieszynie 1779 zrzekając się Bawarii. Wojnę nazwano kartoflową.

Po śmierci Maryi Teresy cesarz Józef II zawarł z Katarzyną II przymierze, na podstawie którego Rosja pomoże Austrii objąć Bawaryę, za to da pomoc w wojnie tureckiej. Poseł rosyjski obrabiał księcia Dwumostów wprowadzić, ale ten zdradził Fryderykowi tajemnicę, który wszystkich książąt Rzeszy zjednoczył (Fürstenbund) 1785 przeciw Józefowi II. Sprawa bawarska znów upadła.

Podjął ją jeszcze raz cesarz Franciszek II przy drugim rozbiorze Polski. Za przyznanie mu Bawarii zgodził się na rozbiór a udziału w nim nie wziął. Lecz oto wojny napoleońskie udaremniły urzeczywistnienie planu.

Więc wynik afery bawarskiej taki: Austria dostała jeszcze w 1779 część Bawarii, zwaną Inviertel, Saksonia 6 milionów guldenów, Prusy Ansbach. Widoczne zwycięstwo polityki pruskiej.

82. Które kraje straciła a które nabyła Austria za Maryi Teresy?

Marya Teresa odziedziczyła austriackie, czeskie i węgierskie kraje na mocy sankcji pragmatycznej 1740. Zaprotestował przeciw temu ks. bawarski, Karol Albert i rozpoczął wojnę sukcesyjną austriacką 1740/45, Marya Teresa dla ulżenia sobie w walkach z Bawaryą odstąpiła Śląsk Prusom z wyjątkiem Opawy, Cieszyna, Karniowa w pokoju wrocławskim i drezdeńskim. Próba w 7 letniej wojnie odzyskania nie powiodła się. Z wojny sukcesyjnej wyszła cało. Zyskała natomiast ogromne obszary w porównaniu ze stratą.

Powodzenia Rosji w wojnie z Turcją 1768/74 i upadek konfederacji barskiej spowodowały zajęcie miast spiskich przez Austrię, które od 1412 były prawnie przy Polsce. Następnie dla równowagi przystąpiła, chociaż bardzo niechętnie do rozbioru pierwszego Polski 1772 i zajęła dzisiejszą Galicyę z wyjątkiem Krakowa, ale za to po linię od ujścia Sanu przez Frampol, Zamość do źródeł Zbrucza. Następnie obsadziły wojska Bukowinę, na co Turcyja się zgodziła 1775. Marya Teresa i syn Józef II życzyli sobie bardzo objąć Bawaryę po wymarciu Wittelsbachów, dając Karolowi Teodorowi i Augustowi palatyńskiemu Niderlandy. Sprzeciwił się temu stanowczo Fryderyk II. Spór zakończył pokój w Cieszynie 1779, przyznając Austrii

Innviertel, pas ziemi nad Innem. Tak więc straciła Austria Śląsk, a odzyskała ziemię Spiską, oświęcimskie, Zatorskie, Galicyę, Łodomeryę, Bukowinę i Innviertel.

83. Ustrój Austrii od Maryi Teresy do Konstytucyi.

Sankcyja pragmatyczna jednoczyła kraje Austrii prawnie, personalnie. Marya Teresa i Józef II dokładali wszelkich starań, aby je złączyć realnie.

Środki: 1. absolutyzm świątły, centralizm, które narzucały bezwzględnie przepisy życia państwowemu, społecznemu, narodowemu. Leopold II złagodził absolutyzm lecz wojny napoleońskie wzmocniły go, a po wojnach podtrzymywał Metternich, Bach.

2. Administracyja: a) naczelną najwyższą władzą centralną, austriacką radą stanu, złożoną z 6 ministrów i kanclerza rozpatrywała sprawy wewnętrzne i zewnętrzne i podawała opinię do sankcyi monarszej. Utrzymywała się do roku 1848. b) kancelarya nadworna dla poszczególnych krajów, tj. czeska, węgierska, siedmiogrodzka, galicyjska i t. d. z osobnym kanclerzem. c) Rząd krajowy: gubernatorowie z radą gubernialną, im podlegają starostowie po bcyrkach, tym znów magistraty miejskie i dominikalne. Po wojnach napoleońskich małą zmianę poczyniono w ugrupowaniu krajów, a to z posiadłości włoskich powstało królestwo Lombardyi i Wenecyi podzielone na dwie gubernie, Medyolan i Wenecyę. Ziemie nadmorskie stanowiły królestwo Illiryi, podzielone na dwie gubernie z siedzibą w Tryeście i Lublanie. Dalmacya była królestwem i gubernium. Z Austrią Górną złączono Salcburg, Innviertel, z Tyrolem Vorarlberg.

3. Nadworna komisya edukacyjna dla szkół. Szkoły są trywialne po wsiach, głównie po miasteczkach, normalne po miastach; różnie liczba gimnazyów, uniwersytetów, akademii i t. p. Jest organizacyjny plan dla szkół ludowych.

4. Komisya nadworna dla spraw kościelnych, ogranicza stanowisko duchowieństwa, kościoła (placetum regium). Zniesiono kary kościelne, więzienia klasztorne, ekskomunikę, ograniczono liczbę świąt, odpustów, zato pomnożono liczbę biskupstw, a biskupstwo ołomunieckie zamieniono na arcybiskupstwo. Duchownych uważano za urzędników.

5. Nadworna komisya urbaryalna czuwała nad włościanstwem.

6. Wojskowość. Nadworna rada wojenna tworzy armię według wymagań nowoczesnych na podstawie rekrutacyi (ćwiczenia, manewry, koszary, umundurowanie, uzbrojenie, leczenie, aprowizacya, szkoły, akademie). Arcyksiaże Karol zorganizował obronę krajową po 1805. Armia liczyła 180.000.

7. Sądy niezależne od administracyi. Obowiązują jedne ustawy karne. Theresianische Halsgerichtsordnung, Kodeks karny Józefa II, zniesienie kary śmierci, kodeks cywilny, powszechna księga ustaw cywilnych, powszechne postępowanie sądowe dla Galicyi zachodniej.

Są sądy miejskie, dominikałne z mandataryuszami, sądy gubernialne, trybunał apelacyjny (oberste Justitzstelle).

8. Finanse. Izba skarbowa nadworna z podskar bim. Jej podlegają izby skarbowe krajowe. Źródła dochodu: a) podatek gruntowy według katastru terezyańskiego, potem Józefińskiego. Zniesiono przywileje podatkowe, b) podatek uchwalony przez sejm stanowy, c) podatek pośredni z monopolu (tytuń, kopalnie złota, srebra, soli) poczty, loterya, mennica, cła, dobra królewskie i t. p. Wprowadzono za Maryi Teresy pieniądz papierowy, w czasie wojen napoleońskich kursują bankocetle po 30 krajcarów. Powstał bank wiedeński, giełda. Skarb państwa wzrastał, wojny spowodowały bankructwo. Po 1815 nastąpiła zwolna równowaga. Bank narodowy austriacki normował finanse.

9. Rada komercyjna nadworna dla przemysłu i handlu.

10. Hierarchia urzędnicza jest czynnikiem, mającym wszystkich łączyć.

11. Sejm stanowy, postulatowy bez władzy; prawodawczej, przyjmował przedłożenia rządowe, obmyślał sposoby ich wykonania, zbierał się sporadycznie, a po wojnach napoleońskich regularnie w oznaczonych terminach.

12. Społeczeństwo. Magnaci, szlachta, stracili częściowo przywileje, rządy. Dominium miało egzekutywę w ściąganiu podatków, wybieraniu rekruta, sądził, lecz nad tem czuwał mandataryusz. Na rozkazy stała policja. Mieszczanie mieli magistrat z urzędnikiem rządowym syndykiem. Chłopi odrabiali pańszczyznę z ograniczeniem do 3 dni tygodnia 12 godzin w lecie, 8 w zimie; chorzy i sołtys zwolnieni.

Poddaństwo zniósł Józef II., chłopom dał sołtysa, starszyznę, przysięgłych. Wolno apelować do sądu gubernialnego i aż do cesarza.

84. Jakie wypadki wpłynęły na rozwój konstytucyi w Austrii?

Racyonalizm stworzył absolutyzm światły, który propagował rewolucję z góry — a ta wywołała rewolucję z dołu. Właśnie rewolucja francuska wstrząsła podwalinami rządów absolutnych. Powszechnie żądają ludy wolności konstytucyjnych. Rządy związane świętem przymierzem odmawiają, a to wywołuje powszechne zaburzenia rewolucyjne. Na stosunki austriackie wpłynęła decydująco rewolucja lutowa 1848. Ferdynand I dał konstytucję 25 kwietnia 1848. Wstrzymało jej rozwój powstanie w Lombardyi i Węgrzech. I konstytucja oktrojowana 1849 r. 4 marca nie utrzymała się, absolutyzm zaciężył jeszcze na lat 10. Klęska pod Magento i Solferino, utrata Lombardyi obaliły go. Konstytucji gotują drogę od 1860 Góluhowski, Schmerling, Belcredi. Po klęsce pod Sadową 1866, po ugodzie z Węgrami Beust ustalił stan konstytucyjny 1867. Do parlamentu wy-

bory odbywały się w 4 kuryach, od 1896 dołączono piątą kuryę powszechną, a od 1907 są wybory powszechne, równe, tajne, bezpośrednie.

85. Zestawić obrachunek, kiedy i jak pomagała Austria Polsce a Polska Austrii?

Momenty wzajemnego kontaktu stwierdzamy:

Władysław Jagiellończyk i Zygmunt I godzą się na wydanie Czech i Węgier po wymarcu Jagiellonów czesko-węgierskich Habsburgom (kongres 1515).

Za Zygmunta III Lisowczycy atakują Węgry a Polska krwawie toczy boje w obronie Ferdynanda II pod Cecorą i Chocimem 1620, 1621.

Jan III spieszy na odsiecz Wiednia 1683.

Z Austrii: Leopold I wysłał Janowi Kazimierzowi korpus 12-tysięczny na granicę w myśl układu przeciw Szwedom.

Marya-Teresa objawiała chęć obrony całości Polski przed pierwszym rozbiorem. Wspierała konfederację Barską.

Leopold II uznał konstytucję 3 Maja. W powstaniu styczniowym podpisał wspólną notę do Rosji o autonomii dla Polski.

Widać, że pomoc dla Austrii była rzeczywistą, realną, przyczyniła się do rozwoju państwa; pomoc Austrii dla Polski jest więcej platoniczną.

86. O ile Austria wrogo była usposobiona względem Polski?

Źródłem jest polityka na gruncie Czech i Węgier za Władysława 1440, Władysława Jagiellończyka 1471, 1491.

Maksymilian I łączy się z Krzyżakami i Moskwą.

Karol VI popiera Sasa Augusta III przeciw Leszczyńskiemu, jednak źle na tem wyszedł, bo w wojnie sukcesyjnej polskiej stracił Neapol, Sycylię.

Udział w rozbiorach.

87. Wzajemny stosunek Habsburgów i Jagiellonów.

Familijny: Wilhelm i Jagiello ubiegali się o rękę Jadwigi; Ernest brat Wilhelma poślubił Cymbarkę, siostrzenicę Jagielly; Kazimierz Jagiellończyk ma żonę Elżbietę; Zygmunt August Elżbietę, Katarzynę; Ludwik i Marya — Anna i Ferdynand zaręczeni na zjeździe w Wiedniu 1515.

Polityczny: Spór o tron węgierski 1440 Władysława Warneńczyka z Elżbietą, matką Władysława Pogrobowca. Drugi spór 1490 o Węgry Władysława, króla Czech i cesarza Fryderyka III; Maksymilian uzyskał traktat presburski 1491; cesarz Maksymilian popiera Moskali przeciw Zygmuntowi I, który zgodził się na zjazd w Wiedniu 1515 i porzucił politykę czesko-węgierską.

88. Sankcya pragmatyczna jest częściowo przyczyna nieszcześć Polski.

Sankcya pragmatyczna zapewnia Maryi Teresie i sukcedentom dziedzictwo austriackie (zabiegi o jej zatwierdzenie Karola VI).

Fryderyk Aug., elektor saski, przez żonę swą, córkę Józefa I, jeden z pretendentów do Austrii, sankcyę zatwierdza, za co poparła go Austria i Rosya do tronu w Polsce przeciw Stanisławowi Leszczyńskiemu; nie uznaje sankcyi Francya i popiera Leszczyńskiego.

Wojna sukcesyjna w Polsce 1733—1735.

Polska traci znakomitego króla Stan. Leszczyńskiego, dostaje niedoleżnego Augusta III.

Potęgują się wpływy obce — Austrii, Rosyi.

Inne konsekwencye rozbiory.

89. Związki familijne Habsburgów i królów polskich.

Wilhelm, ks. austriacki † 1406 był narzeczoną Jadwigi.

Ernest † 1424 brat Wilhelma poślubił Cymbarkę, siostrzenicę Władysława Jagielly.

Elżbieta † 1505, córka cesarza Albrechta II, była żoną Kazimierza Jagiellończyka.

Ferdynand I poślubił Annę Jagiellonkę, córkę Władysława, króla Czech i Węgier.

Marya, siostra Ferdynanda I, wyszła za Ludwika, syna Władysława Czeskiego i Węgierskiego

Elżbieta, a po jej śmierci Katarzyna, córki Ferdynanda I, są żonami Zygmunta II Augusta.

Anna, a po jej śmierci Konstancya, córki Karola Styryjskiego są żonami Zygmunta III.

Cecylia Renata, córka Ferdynanda II, jest żoną Władysława IV.

Eleonora, siostra Leopolda I, jest żoną Michała Wiśniowieckiego.

Marya Józefa, córka Józefa I, wyszła za Augusta III.

Dom Habsburski dał Polsce 8 arcyksiężniczek na królowe.

Z tych danych jasno wynika, że najbliższym korony polskiej spadkobiercą jest cesarz Franciszek Józef I, o ile bez znaczenia byłaby uchwała sejmu 4-letniego, zawarta w konstytucyi 3 Maja, mocą której dziedzictwo obejmuje po Stanisławie Auguście dynastya Saska.

90. Stanowisko Austrii wobec Polski w epoce rozbiorów

Gwałt zadany przez Repnina sejmowi 1768 (wywiezienie 4 senatorów) oburzył szlachetne umysły. Zawiązała się konfederacya barska, aby uwolnić ojczyznę od gniotącej zmyry rosyjskiej.

Marya Teresa pozwoliła generalicyi organizować obronę w Cie-

szynie i Bardyowie — ale niebawem zabrała ziemię spiską, czem dokumentował Fryderyk II projekt rozbioru Polski.

Wprawdzie Marya Teresa ze względów etycznych i politycznych przeciwna rozbiorowi Spiż oddawała i gotowała się do wojny z Prusami i Rosyą. Gdy jednak Francja pomocy nie dała, a Józef II też do udziału w rozbiorze parł, ustąpiła i dla równowagi politycznej zajęła Galicję.

Z Polską zawarła traktat handlowy 1775. Leopold II przychylny Polsce witał z radością konstytucję 3 Maja, zatwierdził ją i Fryderyk Wilhelma II do zatwierdzenia nakłonił 10 lipca 1791 i całość Polski poręczył.

Do drugiego rozbioru nie przystąpiła Austria za co miała dostać Bawaryę. Po upadku powstania Kościuszki Katarzyna zaproponowała rozbiór dalszy i wtedy kanclerz austriacki Thugut związał się z Rosyą i 3 stycznia 1795 przystąpił do trzeciego rozbioru, w którym Austria zajęła obszar między Pilicą i Bugiem, zwany Galicyą Nową.

91. Układy Austrii z Polską.

Ani w epoce Babenbergów ani pierwszych Habsburgów niema stosunków politycznych między Austrią i Polską. Austria była państwkiem małym a dotęgo odgrodzonym Czechami i Węgrami. Kłóty, układy zaczęły się wskutek emulacyi dynastycznej Jagiellonów i Habsburgów w Czechach i na Węgrzech.

1 Pierwsze poznanie niejako stwierdzamy około 1302 między Albrechtem I i Łokietkiem za pośrednictwem Bonifacego VIII dla podjęcia wspólnej akcyi przeciw Przemyślidom, panującym w trzech królestwach tj. w Czechach, w Polsce i na Węgrzech. Nie to jednak ułatwiło Łokietkowi powrót.

2. Rudolf IV starał się pozyskać Kazimierza W. około 1360 przeciw Karolowi IV, który go podrażnił odmową nominacyi na elektora a Kazimierza sprawą śląską, zwłaszcza zamiarem przyłączenia dycezyi wrocławskiej do arcybiskupstwa praskiego. Do wojny nie przyszło.

3. Traktat między Władysławem Jagiellończykiem, królem czeskim i Fryderykiem III w Preszburgu 1491, wznowiający umowę edenburską z 1463 między Fryderykiem III a Maciejem Korwinem, że po wymarcu królów węgierskich spadek obejmą Habsburgowie, ułagodził spór, datujący się od Zygmunta Luxemburskiego 1437 i Albrechta II 1439. Wtedy bowiem po Zygmuncie część Czechów pragnęła mieć Kazimierza Jagiellończyka królem a znów po Albrechcie II Węgrzy z pominięciem Władysława Pogrobowca powołali Władysława Warneńczyka.

4. Maxymilian znosząc się z Wasilem moskiewskim przeciw Polsce zniewolił Zygmunta I do zrzeczenia się praw do korony czeskiej i węgierskiej na wypadek wymarcia Jagiellonów czeskich 1515.

Więc gdy Ludwik Jagiellończyk padł pod Mohaczem 1526 Habsburgowie trony oba objęli.

5. Tajne porozumienie z Habsburgami Zygmunta III 1592 w sprawie ewentualnego odstąpienia Polski arcyksięciu Ernestowi. Do skutku nie przyszło.

6. Umowa Ferdynanda II i Zygmunta III 1620, na zasadzie której Zygmunt III wysłał na Węgry ochotników Lisowczyków a Polska odpięła tureckie najazdy 1620 i 1621 (Cecora i Chocim)

7. Ferdynand III mocą przymierza dał 12.000 wojska przeciw Karolowi X (Wysłał Leopold I 1658).

8. U Leopolda I szukał poparcia Michał Wiśniowiecki i ożenił się z siostrą cesarza Eleonorą.

9. Leopold I na mocy przymierza dostał odsiecz dla Wiednia 1683.

10. Marya Teresa zawarła traktat handlowy 1775.

Przymierza wzmacniano niekiedy związkami familijnymi.

92. Ustrój w ziemiach polskich przy Austrii w erze przed konstytucyjnej.

Nie licząc Śląska, który w XIV wieku odpadł do Czech, a z Czechami przeszedł w posiadanie Habsburgów 1526, z Austrią jest złączona Galicya i Lodomerya, księstwo Oświęcimskie i Zatorskie, Bukowina i Kraków. Zastosowano w tych krajach organizację i wogóle cały ustrój wspólny wszystkim krajom austriackim z małemi odmianami.

System: absolutyzm światły, monarszy.

Spółczenstwo: stan magnatów (księżęta, hrabiowie, baronowie arcybiskupi, biskupi, infulaci); stan rycerski (szlachta, płacąca 75 Złr. podatku, kanonicy kapituły); wszyscy zrównani ze szlachtą austriacką; stan miejski i wiejski. Położenie tych ostatnich określały przepisy a za Józefa II uniwersał powinności roboczych. Żydzi dostali nazwiska niemieckie, pomnożyli procent Niemców. Nie wolno na wsi szynkować, dzierżawić gruntów, młynów, myt, dziesięcin. Do szkół chrześcijańskich dzieci posyłać mogli.

Wyznanie. Patent tolerancyjny Józefa 1781 dał równość z katolikami dysydentom i schyzmatykom. Kościół katolicki uległ ogólnym przepisom państwowym, ograniczeniom (placetum regium, płaca dla duchowieństwa, nabożeństwa ograniczono, zniesienie klasztorów 154, zabór majątków klasztornych na fundusz religijny, urządzenie seminariów rządowych).

Administracja: według ogólnego zarysu, gubernium ze siedzibą we Lwowie. Zamiast województw są becyrki 18. ze starostami, zależnymi od gubernium, a to od kancelaryi galicyjskiej we Wiedniu. Oświęcim i Zator są osobnemi jednostkami, Bukowinę złączono z Galcyą 1786 odłączono 1790. W miastach są magistraty tj. burmistrz

i rada; po wsiach dominia tj. urzędy pańskie (ściąganie podatku, rekruta, sądy); zależne od cyrkulu. Józef II dał miastom syndyka, wsiom mandataryusza.

Sądy grodzkie, miejskie, ziemskie, dominikalne z apelacją do gubernium. Józef II założył trybunał szlachecki 1784. Na wsi jest starzyzna, wójt, przysiężni. Dla Galicyi wydano powszechne postępowanie sądowe. Urzędnicy Niemcy, Cześi. Język łaciński, za Józefa II niemiecki. Leopoldowi II przedłożono szereg zmian w Galicyi (Carta Leopoldina).

Sejm postulatowy złożony z magnatów, rycerstwa, dwóch delegatów ze Lwowa, gromadził się sporadycznie, a od 1817 peryodycznie, bez władzy prawodawczej, przewoził rządowe zadania, obmyślał środki celem wypełnienia ich. Wybierał wydział z 6, przewodniczył gubernator.

Szkoły rządowe częściowo opłacała gmina; w braku nauczycieli uczył organista, diak. Za Józefa II powstały gimnazja we Lwowie, Stanisławowie, Przemyślu, Rzeszowie, Tarnowie, Zbarażu. Uniwersytet polski zreformowany 1784 we Lwowie, w czasie wojen napoleońskich podupadł, wznowił Franciszek I 1805 z trzema fakultetami i chirurgicznym oddziałem.

93. Austria i Anglia we wzajemnych stosunkach politycznych.

Książę Leopold V uczestnik trzeciej krucjaty 1189 powracającego przez terytorium Austrii Ryszarda Lwie-serce, króla Anglii uwięził za zniewagę austriackiej flagi pod twierdzą Akkon i po otrzymaniu okupu wydał go cesarzowi 1193. Pozatem aż do XVI wieku niema spraw wspólnych. Maksymilian I i Henryk VIII w obawie przed przewagą francuską w północnych Włoszech wstąpili do ligi Juliusza II 1511.

Karol V pozyskał na sprzymierzeńca Henryka VIII przeciw Franciszkowi I w I wojnie.

Ferdynand II w drugim okresie 30-letniej wojny ma przeciw sobie Karola I Stuarta, który bronił szwagra, Fryderyka V z Palatynatu.

Przeciw Leopoldowi I uznał dziedzicem Hiszpanii Wilhelm III Filipa Anjou po wymarcu starszych Habsburgów. Gdy jednak Ludwik XIV nie dotrzymał warunków umowy, całą siłą popierał Leopolda I w wojnie sukcesyjnej hiszpańskiej 1700/13 a po nim królowa Anna. Gdy jednak przedwcześnie bardzo utalentowany Józef I zmarł 1711, a jedynym spadkobiercą został Karol VI, Anglią zgłosiła się po pokój do Ludwika XIV — Wtedy Karol VI musiał przyjąć część z hiszpańskiej monarchii tj. Belgię, Sycylię, Neapol, Lombardię. Gdy jednak Hiszpania chciała odebrać Sycylię i Neapol Karolowi VI w parę lat potem, Anglia z Francją i Holandją poparła cesarza, dając mu Sycylię za Sycylię.

Anglia przyjęła sankcję pragmatyczną, za co Karol VI zwinął

kompanię handlową w Ostendzie, ale zawiódła w sukcesyjnej wojnie polskiej — ofiarując tylko pośrednictwo pokojowe Maryi Teresie pomogła w sukcesyjnej wojnie austriackiej pod warunkiem zaspokojenia Fryderyka II. Odwrotnie w 7-letniej wojnie zwalczała wspólnie z Prusami Austryę, spodziewając się zdobyczy kolonialnych francuskich — ale i Fryderyk II opuścił Jerzy III, gdy zdobycz była pewna. Do koalicji przeciw Napoleonowi angażowała Austryę a szczególnie w 1799, 1805, 1809 itd. aż do skutku 1815, gdzie Metternich objął kierownictwo polityki w pentarchii. — Jednak Caning, premier angielski usunął się od związku, gdy wbrew jego woli dał kongres w Weronie Francji mandat interwencji zbrojnej w Hiszpanii, celem utworzenia absolutyzmu 1820, Palmerston stworzył poczwórne przy mierze państw zachodnich konstytucyjnych przeciw absolutnym tj. przeciw Austrii, Rosji, Prusom 1834. W wojnie Krymskiej mimo namowy przez Anglię zachowała Austria neutralność. W powstaniu styczniowym Austria, Anglia i Francja wysłały zbiorową notę do Mikołaja I, aby dał autonomię Polsce 1863.

Od 1877 tj. od wojny Rosji z Turcją aż do 1914 idzie Austria mniej więcej zgodnie z Anglią w kwestyi bałkańskiej.

W 1914/16 wojna przeciw Anglii, Francji i Rosji, Serbii, ponieważ Anglia aprobowała politykę bałkańską Rosji ze szkodą, nawet z zagrożeniem Monarchii Habsburskiej.

94. Przymierza Austrii z Francją.

Francja w rywalizacji z Austrią częste staczała walki, po których następowały układy, przymierza.

Pomija się tu walki od Maksymiliana I począwszy aż do Karola VI, ponieważ nie odnoszą się bezpośrednio do Austrii.

Karol VI zawarł poczwórny alians z Anglią, Francją, Holandją 1718. Przyczyna: Burbonowie Hiszpańscy tj. Filip V a zwłaszcza jego żona, królowa Elżbieta Farnese i ich minister kardynał Alberoni, nie uznając traktatu w Utrechcie 1713 Rastadt 1714 napadli na Sycylię i Neapol. Alians upokorzył Hiszpanię i księcia Sabaudzkiego, któremu odebrano Sycylię dla cesarza, a dano Sycylię z tytułem królewskim.

Maryja Teresa zyskała przymierze w Wersalu 1756 przeciw Prusom, a Francja przeciw Anglii.

Na Kongresie Wied. 1815 przypuszczono Francję do związku, zwanego pentarchią (Austria, Prusy, Rosja, Anglia, Francja).

95. Synteza walk Austrii z Francją w przyczynach i skutkach.

Maksymilian I wystąpił w obronie Niderland, Burgundyi, dziedzictwa żony Maryi przed zaborczością Ludwika XI 1478. Z tą wojną rozpoczyna się 3-wiekowy antagonizm austriacko-francuski. Maksymilian utrzymał się przy Niderlandach, a Ludwik XI przy Bur-

gundyi. Udział Maksymiliana w lidze św. Juliusza II przeciw Ludwikowi XII we Włoszech północnych.

Cztery wojny Karola V z Franciszkiem I o Burgundię i Medyolan: a) 1522/25 zakończona pokojem w Madrycie na korzyść Karola V; b) 1527/29 pokój w Cambray daje Franciszkowi Burgundię; c) rozejm w Nizy; d) 1544, pokój w Crespi na warunkach pokoju w Cambray. Nadto Franciszek podburzał protestantów w Niemczech i Turków.

Henryk II 1552 w przymierzu z protestantami zajął Metz, Toul, Werdun i utrzymał się przy nich mimo wyprawy Karola V.

W 30-letniej wojnie zwalczą Richelieu cesarza Ferdynanda II i Ferdynanda III zrazu pośrednio popieraniem protestantów i Szwedów a od 1635 bezpośrednio. Pokój westfalski 1648 dał Francji Alzacyę upragnioną, osłabienie władzy cesarskiej.

a) Wojna koalicyjna w obronie Holandji 1673/78 przeciw Ludwikowi XIV. Pokój w Nimwegen ocalił Holandję. b) Ludwik podburza Węgrów, Turków, Polskę przeciw Austrii. Węgrzy wznieśli rokosz pod Emerykiem Tekölim, Turcy rozpoczęli groźną wojnę i oblegli Wiedeń. Jan Sobieski rozbił ich 1683. c) Wojna o Palatynat 1688/97; pokój w Ryświk. Ludwik XIV się cofnął. d) Wojna sukcesyjna hiszpańska 1700/14. Zwalczają Ludwika XIV Leopold I, Józef I, Karol VI. Pokój Utrecht — Rastat przyznał Austrii Belgię, Lombardię, Neapol, Sycylię a niebawem za Sycylię Sycylię.

Wojna sukcesyjna polska 1733/35 w obronie Leszczyńskiego. Pokój wiedeński 1738 oddał Austrii Sycylię, Neapol a Leszczyński dostał Lotaryngię na dożywocie.

Wojna sukcesyjna austriacka 1740/48 Francja poparła Karola Alberta ks. Bawarskiego do dziedzictwa w Austrii i do tronu cesarskiego w Niemczech. Marya Teresa wyszła jednak zwycięsko, chociaż w wojnie z Prusami straciła Śląsk.

Wojny koalicyjne z Francją podczas rewolucji i za cesarstwa Napoleona I.

Wojna w Lombardji z Napoleonem III 1859. Układ w Villa Franca i Zurich. Oddała Austria Lombardię Napoleonowi III a ten ofiarował ją Włochom.

Wojna światowa 1914/16, w której walczą Austria i Niemcy, Turcja a w końcu Bułgaria przeciw Rosji, Francji, Anglii, Włochom, Serbii, Czarnogórze, Rumunii, które miały plan rozbić Austrię, osłabić Niemcy, Bułgarię Turcję.

96. Austria i Hiszpania, przyjaciele i wrogowie.

Fryderyk I Katolicki Babenberg wyprawił się do Hiszpanii na krucyatę przeciw saracenom 1195. Maksymilian I i Ferdynand Katolicki w lidze świętej wspólnie działają 1511. Filip I Piękny, syn Maksymiliana I ożenił się z Joanną, królowną hiszpańską i objął panowanie w Kastylii po śmierci Izabeli 1504, zmarł wcześniej 1506,

ale syn jego Karol został spadkobiercą ogromnej monarchii hiszpańskiej, krajów austriackich i cesarskiej korony w Niemczech. Pierwszy potentat świata. Dlatego podzielił się z bratem Ferdynandem I, oddając mu Austrię w umowie w Brukseli 1522. Ród Habsburgów podzielił się na linię starszą, hiszpańską, młodszą austriacką. Obie linie zgodne w polityce do końca. Pomagają sobie w walce z Turkami; Filip III hiszpański dzielnie wspiera Ferdynanda II w wojnie 30 letniej armią pod wodzą Tyllego nad Renem — Filip IV w wojnach zaborczych Ludwika XIV.

Ale 1700 zmarł ostatni Habsburg hiszpański Karol II. Koronę hiszpańską zyskał Filip Anjou wnuk Ludwika XIV — odtąd Hiszpania występuje wrogo przeciw Austrii. Już 1714/18 chce odebrać Neapol i Sycylię Austrii — przeliczyła się.

Karol VI pragnął pozyskać Hiszpanię dla sankcyi pragmatycznej. Posel hiszpański Ripperda sojusz z Austrią zawarł 1725 i zatwierdzenie sankcyi wyrobił w nadziei, że dwaj infanci poślubią dwie córki cesarskie.

Zawiedziona Hiszpania przyłączyła się do koalicyi w wojnie sukcesyjnej polskiej i wydarła Austrii Neapol, Sycylię. Równie wystąpiła przeciw Maryi Teresie w sukcesyjnej wojnie austriackiej 1740/48 i w pokoju akwizgrańskim dostała Parmę, Piacenzę, Guastallę. W 7-letniej wojnie o tyle stanęła po stronie Austrii, że pomagała Francji, z Austrią sprzymierzonej.

Odtąd, Hiszpania, państwo drugorzędne nie odgrywa roli ważnej. Z Austrią poza traktatami handlowymi innych związków nie ma prócz rodzinnych.

97. W jaki sposób zyskała Austria Śląsk i jak go straciła.

Śląsk, prastara dzielnica polska testamentem Bolesława Krzywoustego dostała się Władysławowi II 1139, ale wypędzony 1146 stracił seniorat i Śląsk. Bolesław Kędzierzawy zwrócił ją synowi Władysława Bolesławowi Wysokiemu, Mieszkowi i Konradowi 1163 i ci dali początek Piastom śląskim, licznie rozrodzonym, grawitującym ku Niemcom i Czechom. Z Ottokarem II zawarli układ, Wacławowi II, a po nim Janowi Luxemburskiemu i Karolowi IV hołd złożyli, co też ostatecznie Kazimierz W. zatwierdził w Wyszehradzie 1335/39 i 1368. Śląsk stał się składową częścią królestwa czeskiego, a z niem przeszedł w posiadanie Habsburgów.

Maryi Teresie, zawiślanej w wojnę sukcesyjną austriacką zaproponował Fryderyk oddanie Śląska Prusom za pomoc. Wobec odmownej odpowiedzi rozpoczął wojnę śląską 1740/42 i zapewnił sobie tę zdobycz w pokoju wrocławskim. W obawie utraty zdobyczy drugą rozpoczął wojnę śląską 1743/45 zakończoną pokojem w Berlinie na warunkach wrocławskiego pokoju.

98. Jak Austria zyskała a jak straciła posiadłości we Włoszech?

Włochy należały do korony hiszpańskiej — ostatni męski Habsburg hiszpański Karol II † 1700. Miecz podzielił schedę. Habsburgom austriackim przyznał układ w Rastadt Lombardję, Neapol, (Sycylię) Sycylię. Po wojnie sukcesyjnej polskiej w pokoju 1738 Toskanę. W roku 1797 pokój w Campoformio dał Wenecję.

Traci stopniowo w wojnie sukcesyjnej polskiej Sycylię, Neapol, za co dostaje Parmę, Piacenzę, w wojnie sukcesyjnej austriackiej Parmę, Piacenzę, w wojnie napoleońskiej Lombardję, Wenecję. Kongres wiedeński 1815 przywrócił włoskie posiadłości, lecz rok 1859, 1866 odebrał je na rzecz zjednoczonego królestwo włoskiego.

99. Jakie nabytki terytoryalne i przy jakiej sposobności zyskała Austria w XVIII. i XIX. w.?

Ze schedy hiszpańskiej przyznał jej traktat w Rastadt 1714 Lombardję, Neapol, Sycylię, Belgię, a wkrótce potem za Sycylię Sycylię. Po wojnach tureckich w pokoju Passarowickim 1718 Banat temeszwarski, Małą Wołoszczyznę po Alutę i północną Serbię z Belgradem. (1740 stracone z wyjątkiem Banatu). Parmę, Piacenzę w 1738 po wojnie sukcesyjnej polskiej. W rozbiorach Polski wzięła Galicję 1772, w układzie z Turcją 1776 Bukowinę, ze sukcesji Bawarskiej Innviertel 1779, w trzecim rozbiorze Polski 1795 Galicję Nową (stracone 1809 na rzecz księstwa Warszawskiego). W Campoformio Wenecję, Istrię, Dalmację 1797, w pokoju Pressburskim 1805 Salzburg i Berchtesgaden, w kongresie wiedeńskim 1815 uzyskała wszystkie straty podczas wojen napoleońskich, z wyjątkiem Belgii, w 1847 zajęła wolny Kraków, a na kongresie berlińskim 1878 Bośnię i Hercegowinę jako kraje okupowane, 1908 anektowane.

100. Udział Austrii w wojnach napoleońskich.

W pierwszej wojnie koalicyjnej 1792—1797. Zwycięstwa pod Nerwindem 1793, nad Dunajem i Renem. Klęska pod Jemapes 1792. Fleurus 1794, szereg klęsk w Lombardyi zakończony pod Mantuą. Pokój w Campoformio 1797.

W drugiej wojnie koalicyjnej 1798—1801 klęska pod Marengo, Hohenlindem i pokój w Luneville.

W trzeciej koalicyi 1805 kapitulacja Macka w Ulm. Klęska pod Austerlitz. Pokój w Preszburgu.

W 1809 zwycięstwo pod Aspern, klęska pod Wagram, pokój w Schoenbrunn. 1812 stoją wojska w rezerwie. 1813 biorą udział pod Dreznem, Lipskiem. Pokój paryski 1814, kongres wiedeński 1815.

101. Dlaczego Austria walczyła wytrwale do końca przeciw Napoleonowi I.?

Żyromyścy podrażnieni deklaracją Leopolda II w obronie Ludwika XVI i kierowani zapalem propagandy zasad rewolucji wypowiedzieli Austrii wojnę 1792 i wysłali wojsna do Belgii. Wobec tego widział się cesarz Franciszek II zmuszonym podjąć walkę, do której wymownie zachęcała Katarzyna II, by swobodnie działać w Polsce.

Po utracie Belgii dalszy udział w I koalicji był nieodzowny, skoro armia francuska jedna wkroczyła do Niemiec, a drugą poprowadził Napoleon Bonaparte do Lombardii. Ponieważ pokój w Campoformio 1797 pozbawił Austrię znacznych posiadłości, więc gdy Dyrektoryat po wyjeździe Bonapartego do Egiptu wznowił wojnę zaborczą, Franciszek II zachęcony przez Anglię, ufny w zwycięstwo przy pomocy Rosji, Turcji, Anglii przystąpił do koalicji II wtedy też przegrał i zawarł pokój w Luneville 1801, że zaś Anglia bez przerwy z Napoleonem wojuje, a dostateczną armią nie rozporządza, przeto zawsze szuka na lądzie sprzymierzeńców. Do III koalicji znów wciągnęła cesarza. Austria przepłaciła to klęską pod Sławkowem 1805 i stratą cennych krajów. Tem bardziej teraz o odwecie nie trzeba zapominać. Czekano na czas stosowny i gotowano się.

Rok 1809 zdawał się odpowiadać oczekiwaniu. Zaprzągniętemu Napoleonowi w Hiszpanii wydano wojnę. Szczęście i tym razem zawiodło, za zwycięstwem pod Aspern spadła klęska pod Wagram a pokój w Schoenbrunn dalsze Austrii zabrał kraje, ale co gorsza kraje nadmorskie, odcięto Austrię od morza. W tych warunkach stałaby się państewkiem drugorzędnym — dlatego też w bitwie narodów pod Lipskiem 1813 wybitny wzięła udział. Odtąd trzymała nie polityczną do końca kampanii i długo jeszcze po kampanii.

102. Co dało Austrii przodujące stanowisko w koncercie europejskim po upadku Napoleona?

Obok Anglii najwytrwalej zwalczała Napoleona we wszystkich niemal koalicjach, największe ponosiła straty, mimo to zachowała siły i powagę pierwszorzędnego państwa.

Przed bitwą lipską ofiarowała pośrednictwo, gdy je Napoleon odrzucił, posłała armię pod Karolem Filipem Schwarzenbergiem, która świetnie odznaczyła się w bitwie narodów.

Klemens Metternich wyborny kierownik polityki austriackiej od r. 1809 poręczył południowo-niemieckim państewkom posiadłości i niezawisłość, a tym zręcznym manewrem pozyskał je dla aliansu przeciw Napoleonowi. On też doprowadził do skutku w Chaumont przymierze zaczepno odporne Austrii, Prus, Anglii, Rosji na 20 lat.

Wiedeń uznano za najdogodniejszy punkt dla kongresu.

Metternich dobrze odegrał rolę gospodarza.

Austria położona w środkowej Europie, odzyskawszy utracone kraje, objęła kierownictwo w Rzeszy niemieckiej i zyskała przewagę we Włoszech; dysponowała armią, zreorganizowaną przez arcyksięcia Karola.

Zrozumiałem jest, że nie pobitej Francji ani potędze morskiej Anglii na uboczu, a najmniej Rosji, państwu wschodniemu ani też jakiemuś drugorzędnemu tylko Austrii ze względu na wybitne zasługi, koło pokonania Napoleona, ze względu na położenie jej w środku Europy, na powagę państwową, armię znaczną i dzielną, ze względu na zręcznego dyplomatę Metternicha przodujące stanowisko przypaść musiało.

103. W jakich wypadkach poniosła Austria straty terytorjalne w XVIII. i XIX. w.

Karol VI po wojnie sukcesyjnej polskiej zrzekł się Sycylii, Neapolu, 1738; po sukcesyjnej austriackiej 1748 oddała Marya Teresa Parmę, Piacenzę, Gwastallę, część Medyolanu; w trzech wojnach śląskich straciła Śląsk średni i dolny.

W pokoju belgradzkim 1740 Małą Wołoszczyznę, Serbię północną zwróciła Turcji.

W pokoju Campoformio 1797 odpadła Belgia, (a inne straty odzyskane 1815). 1809 Galicya Nowa, 1859 Lombardia pokojem w Villafranca, Wenecja 1866 pokojem w Wiedniu.

104. Jakie tytuły i odznaki przyjęła Austria w rozwoju dziejowym?

Karol W. stworzył marchię wschodnią 804. Otto W. wskrzesił ją 955. Leopold z Bambergu dostał margrabstwo austriackie 976. Spór Hohenstaufów i Welfów przyniósł tytuł książęcy i dziedziczość 1156. Zagniewany Rudolf IV na Karola IV tytułuje się arcyksięciem, od Fryderyka III 1453 jest Austria stałe arcyksięstwem, po koronacji Napoleona Bonapartego na cesarza 1804, zostaje cesarstwem a po ugodzie 1867 monarchią Austriacko-Węgierską 1868. Chorągiew Austrii ma barwę czarno-żółtą; barwa węgierskiego sztandaru czerwona-biała-zielona; barwa domu panującego czerwona-biała; herb państwa orzeł czarny, dwugłowy, z koroną na złotym polu; herb Węgier składa się z tarcz herbowych Węgier, Chorwacy, Sławonii, Dalmacji nad którymi unosi się korona św. Stefana z krzyżem pochylonym na lewo.

Order: złotego runa, przyjęty z dworu burgundzkiego księcia Filipa, ustanowiony 1431, order dla wojskowych Maryi Teresy z roku 1757; św. Szczepana również Maryi Teresy; order Leopolda i żelaznej korony, ustanowiony przez cesarza Franciszka I; order Franciszka Józefa I z 1849; krzyż zasługi złoty i srebrny, z koroną i bez koro-

ny; order cesarzowej Elżbiety dla pań; order gwiazdzistego krzyża z 1668 dla dam rodów arystokratycznych.

Tytulatura monarchy jest wielka, zawierająca tytuły krajów i kiedyś podlegających berłu Habsburgów a więc wszystkich krajów austriackich i cesarza rzymskiego, króla jerozolimskiego itd. Tytułatura mała: cesarz Austrii, król Czech itd. i apostolski król Węgier; bezpośrednio tytułują Najjaśniejszy Panie, Jego cesarska i króleńska apostolska Mość.

105. Udział Austrii w walkach na Bałkanie.

Od usadowienia się Turków na Bałkanie dola ludów tamtejszych zwracała uwagę Europy. Z Turkami walczyła Austria od r. 1529 z przerwami do 1718 tj. do pokoju w Passarowicach. Dopiero po wyparciu ich zupełnem z Węgier słaby brała udział w walkach bałkańskich. Za Józefa II 1788/9, w czasie ruchu wolnościowego Greków 1816/32 Metternich wstrzymywał zapal; w wojnie krymskiej 1853/5 w wojnie 1877, w sprawie krety 1897.

Skutek: uzyskała wpływ na Bałkanie polityczny, ekonomiczny, zajęła Bośnię i Hercegowinę 1878 — anektowała je 1908 r. Wspólnie z Niemcami i Bułgarami zajęła Serbię wyłącznie sama Czarnogórę, a z Bułgarami Albanie w wojnie 1914—16.

106. Dlaczego cesarzowie Austrii nie mogli się utrzymać w Niemczech?

Nigdy władza cesarska nie była w Niemczech silną, ograniczyła ją jeszcze więcej: złota bulla 1354, pokój westfalski 1648, protektorat Ludwika XIV, wojny napoleońskie, ruch wolnościowy w XIX wieku.

Antagonizm i zwycięstwa Prus.

Wzrost państwa austriackiego, troska o utrzymanie całości, szybki rozwój wewnętrznych stosunków w ustroju politycznym, ekonomicznym, społecznym—wymagały samodzielności skupienia wszystkich sił. To też głównie wskutek antagonizmu pruskiego i klęski 1866 odsunęła się Austria od rzeszy, aż 1871 cesarz Franciszek Józef rzekł się hegemonii na rzecz cesarza Wilhelma I.

107. Synteza walk Austrii z Prusami.

Za zezwoleniem cesarza Leopolda I koronował się na króla elektor brandenburski Fryderyk III 18 stycz. 1701 w Królewcu. Niebawem wybuchnie antagonizm Hohenzollernów i Habsburgów w Niemczech—więc wojny.

Pierwsza wojna śląska 1700—1742 celem zaboru Śląska. Istotnie pokojem wrocławskim dostał Fryderyk II.

Druga wojna śląska 1743—1745 dla zapewnienia zdobyczy, co też pokój drezdeński przyznał.

Trzecia wojna śląska, lub 7-letnia 1755—63, dla obrony Śląska, który Marya Teresa postanowiła odzyskać. Fryderyk II zwyciężył pod Pragą, Rozbach, Leuten, Zorndorf przegrał pod Kolinem, Hochkirch, Kunersdorf. Pokój w Hubertsburgu zapewniał mu Śląsk bez Opawy, Cieszyńska, Karniowa.

Wojna, kartoflową zwaną, w sprawie bawarskiej, bez bitew — pokój w Cieszyńcu 1779, rzekła się Marya Teresa sukcesji bawarskiej.

Wojna 1866, aby osłabić wpływ Austrii w Niemczech. Prusy wygrały pod Koenigraetz, Sadowa i zajęły mocą układu w Pradze, Szlezwik, Holsztyn, Hannover; Hesię elektoralną, Nassau, Frankfurt. Prusy stanęły na czele związku północnych Niemiec. Niemcy południowe zawarły przymierze zaczepno odporne, Austria rzekła się stanowiska w Niemczech.

Od 1871 to jest od wojny francusko-niemieckiej dzierżą Prusy zwierzchnictwo nad całymi Niemcami.

108. Układy i przymierza Austrii z Prusami.

Leopold I, jednając sprzymierzeńców do wojny sukcesyjnej hiszpańskiej, zezwolił Fryderykowi III, elektorowi brandenburskiemu na koronację królewską 18 stycznia 1701.

Przyjaźń utrzymała się do 1740. Za Leopolda I, Józefa I, Karola VI a w Prusach za Fryderyka I, Fryderyna Wilhelma I. Zerwał ją Fryderyk II, gdy żądanego Śląska Marya Teresa nie odstąpiła dobrowolnie i zwalczał Austrię do śmierci 1786.

Leopold II 1790—1792 i Fryderyk Wilhelm II 1786—1797 porozumieli się za pośrednictwem posłów na zjeździe w Reichenbach w lipcu 1790. Następstwem tego był wybór Leopolda II na cesarza uspokojenie rewolucji w Belgii, pokój z Turcją w Sistowie. Na zjeździe w Pilniz w lipcu 1791 obaj monarchowie wydali „deklarację” ku obronie Ludwika XVI. Zawarli umowę co do wspólnej wojny z Francją, potwierdzili konstytucję 3 maja i poręczyli integralność Polski.

Po śmierci Leopolda zerwał Fryderyk Wilhelm II umowę, biorąc udział w drugim rozbiórce Polski zamiast jej bronić na mocy przymierza zaczepno-odpornego z 1790; opuścił Austrię w I wojnę koalicyjną, zawierając z Francją pokój w Bazylei (kwiecień 1795) za co uzyskał protektorat nad Niemcami północnymi. Odtąd trzymały się Prusy na uboczu, aż pokonane pod Jeną 1806 i Friedlandem 1807 rozebrane w pokoju tylicyckim parły do wojny narodów 1813. Po wejściu wojsk sprzymierzonych do Francji Prusy wraz z innymi mocarstwami i Austrią przystąpiły do przymierza w Chaumont.

W połowie XIX w. odżył antagonizm i mimo traktatu handlowego 1853 i wspólnej akcji duńskiej 1863 doprowadził do wojny 1866. Jednak po zwycięstwie nad Austrią 1866 i nad Francją 1871, po utworzeniu cesarstwa niemieckiego zjednoczonego pod hegemonią prus-

skiego króla, Bismarck zawarł alians (Niemcy, Austria, Rosya). Na kongresie berlińskim Rosya się usunęła od przymierza 1878. Wtedy wzmocniło się dwuprzymierze Austrii i Niemiec 1879, do którego przystąpiły Włochy 1883 ale oderwały się podczas wojny światowej i 20 maja 1915 przyłączyły się do „entente“ tj. Francji, Anglii, Rosyi.

109. Układy Austrii z Rosją w skutkach.

Kontakt interesów austriackich i rosyjskich stwierdzamy nasamprzód na terenie Polski a w XIX i XX na Bałkanie. Pierwszy raz z Moskwą łączył się Maksymilian I przeciw Zygmunтови I, aby go zmusić do zaniechania polityki czesko-węgierskiej. Odtąd przez dwa wieki stosunek jest luźny.

Karol VI zawarł przymierze z Katarzyną I 1726, która przyjęła sankcyę pragmatyczną, nadto zobowiązała się Rosya poprzeć Augusta III do tronu w Polsce przeciw Leszczyńskiemu. Za to uzyskał Karol VI uznanie sankcyi od Augusta ale naraził się na utratę znacznych ziem w przegranej wojnie sukcesyjnej polskiej. Rosya wysłała wojska swe nad Ren 1735 za późno. W wojnie tureckiej znów z medytatora stał się Karol VI kombatantem rosyjskim, poniósł klęski i straty, w pokoju belgradzkim 1739.

Z Maryą Teresą ułożył kanclerz Bestużew, wróg Fryderyka II przymierze, w myśl którego wysłała Rosya armię nad Ren 1746 w wojnie sukcesyjnej austriackiej a w wojnie 7-letniej wybitny wzięła udział. Zerwał przymierze Piotr III wielbiciel Fryderyka.

Przymierze zawarte na zjeździe w Mohylewie 1781 i Chersoniu 1789 ma na celu dla Józefa II zrealizowanie sukcesyi bawarskiej dla Katarzyny II projektu greckiego. Sukcesyę unicestwił Fryderyk II, końca wojny tureckiej Józef II nie doczekał + 1790. Następne przymierze było dziełem kanclerza Thuguta przeciw Prusom i celem wzięcia udziału w trzecim rozbiórce Polski.

Wspólnie z Austrią walczy wojsko rosyjskie za Pawła I w koalicji II 1799—1801 a za Aleksandra I w koalicji trzeciej 1805 pod Austerlitz i w bitwie narodów w 1813 pod Lipskiem.

Do przymierza zaczepno odpornego wciągnął Rosyę Metternich w Chaumont we Francji 1814, a na kongresie wiedeńskim do przymierza świętego pentarchii 1815. Ponieważ Metternich zachował się wobec powstania greckiego 1820/29 idopornie, począł Mikołaj I nieufnie patrzeć na Austrię — jednak przyjechał do Cieplíc do cesarza Ferdynanda I 1835. Według umowy na zjeździe w Warszawie z cesarzem Franciszkiem Józefem I przysłał 150.000 wojska do zgniecenia powstania węgierskiego 1849 a 1850 protestował przeciw przeniesieniu godności cesarskiej na króla pruskiego.

W wojnie krymskiej 1853—1855 ofiarowała Austria pośrednictwo, po odrzuceniu którego przez Mikołaja I postawiła armię na granicy rosyjskiej dla demonstracyi. Dlatego stosunki oziębiły się

do 1872. W tym roku stworzył Bismarck przymierze Austrii, Niemiec i Rosji, tj. trzech cesarzy, które się rozerwało na kongresie berlińskim 1878. Odtąd mimo zgody potęguje się naprężenie z przyczyn bałkańskich aż do rozbioru w Sarajewie na arcyksięciu Ferdynandzie i jego małżonce 29 czerwca 1914 pod hypnozą rosyjską wykonany przez Serbię wywołał wojnę 1914 od dłuższego czasu przygotowywaną i upragnioną.

110. Sposobność do wojny Austrii z Rosją.

Austria do orężnego konfliktu z Rosją nie doprowadzała, chociaż nieraz polityka, interes państwa zdawały się przemawiać za wojną. Ważniejsze takie momenty są:

1. Przed pierwszym rozbiorem Polski M. Teresa zajęty Spisz zdecydowała się zwrócić, byle rozbiór uchylić, gotowała się do wojny przeciw Rosji i Prusom, gdyby tylko Francja pomogła.

2. Po upadku Polski gwałtowne atentaty Rosji na Turcję i wzrost potęgi rosyjskiej na wschodzie zaniepokoiły Anglię, Austria natomiast mimo zagrożonych interesów na Bałkanie zachowała się obojętnie i nawet w wojnie krymskiej 1853/55 poważnego udziału nie wzięła, przepłaciła 1859 w wojnie z Napoleonem III pod Magento i Solferino.

3. W powstaniu styczniowym notę zbiorową do Petersburga w sprawie autonomii Polski dla salwowania powagi należało poprzeć orężem, albowiem bez tego notę Moskale wysmiali a Polaków jeszcze srożej tępil. Mocarstwa wtedy Polsce wyświadczyły przysługę niedźwiedzią.

4. W wojnie rosyjsko tureckiej 1877/78 a potem w dalszym ruchu na Bałkanie, gdzie Rosja już znaczny zdobyła wpływ i tytuł wybawicielki, stanowczych czynów ze strony polityków austriackich nie było.

5. Chociaż powszechnie już jasnym było, że Rosja w imię prawosławia i panslawizmu pod swoim berłem chce szeregować Słowian wszystkich a więc i austriackich, chociaż do tego gotowała się forsownie i prowokowała, w Austrii zasłanianie na to oczy. Aż trzeba było ohydneho mordu w Sarajewie i następnie procesu, który twórców i wykonawców mordu wykrył i dowiódł, że machinacje Rosji i Serbii rozpoczęte zamordowaniem następcy tronu miały na celu wywołanie bezwzględnie wojny celem zniszczenia Austrii.

W takich warunkach musiało przyjść do tej strasznej, światowej wojny 1914.

111. Synteza walk Austrii z Turcją.

Austria po wymarcu Jagiellonów czesko-węgierskich 1526 odziedziczyła Węgry. Współcześnie Turcja rozwijała ekspansję ku Węgom. Tu musiało przyjść do starcia.

Wyprawa 1529. Sulejman II spustoszył kraje austriackie i obległ Wiedeń bez rezultatu:

Wyprawa turecka utknęła pod twierdzą Kössek (Guens) na Węgrzech. Mikołaj Jurisicz powstrzymał zalew 1532.

Ale Turcy ponawiali wyprawy do Węgier, protegując pretendentów do Siedmiogrodu. Skutkiem tego środek Węgier stał się prowincją turecką z rezydencją baszy w Budzie, Siedmiogród i wschodnie Węgry pod protektoratem tureckim należą do pretendentów — zachodnie Węgry do Austrii, za co Ferdynand I płacił rocznie 30 tysięcy dukatów haraczem 1562.

Wyprawę pod Wiedeń 1566 powstrzymał Mikołaj Zrini w twierdzy Szigeth. Tu zmarł Soliman II. Selim II zawarł rozejm z Maksymilianem II na poprzednich warunkach.

1593 wznowiono walki — Turcy ponosili klęski aż Mohamed II z 200.000 armią pobił wojska cesarskie i Zygmunta Batorego pod Keresteszem 1596, nadto wybuchło powstanie pod Boczkajem.

Rudolf II upoważnił Macieja do układów 1606 w Wiedniu z Boczkajem w Zitwa-Dorok z Turkami — którzy wzięli zamiast haraczem dawnego 200.000 ryczałtowo.

Wojna 1664. Montecuculi odniósł nad Achmedem Kiuprili zwycięstwo pod opactwem św. Gottharda — Pokój w Vasvar wypadł na korzyść Turków.

Wyprawa 1683. Obleżenie Wiednia. Obrona i pogrom Turków przez Jana Sobieskiego, zwycięstwo pod Salankemen 1691 Ludwika Badeńskiego; pod Zentą 1697 Eugeniusza Sabaudzkiego. Pokój w Karłowicach 1699. Cesarz Leopold posiadał Węgry.

Wojna 1716. Zwycięstwo pod Piotrowaradynem i Belgradem i świetny pokój w Passarowicach dla Karola VI.

Wojna 1739 Karolowi VI przyniosła klęskę i utratę krajów pokuju Passarowickiego.

Wojna 1788/91 za Józefa II na mocy przymierza z Katarzyną II Wodzowie Laudon, Koburg, Clairfait zwyciężają pod Mehadyą, Sabacz, Belgradem. Leopold II zawarł pokój w Sistowie.

1878 okupacja Bośni i Herzegowiny. 1897 udział floty przy Krecie

112. Synteza walk Austrii z Włochami.

W 1615/17 broniła Austria swych ziem nad Adryatykiem przed zaborczością Wenecyi, która gwałtem chciała zabrać Gorycę, Tryest, Istrię. Walka toczyła się na linii tej samej co 1915/16.

Królestwo włoskie istnieje od 1861. zawiązkiem jego jest królestwo sardyńskie a ono w imię idei jednności narodowej chwytą za broń przeciw Austrii, aby w jej granicach obszary, zamieszkałe przez Włochów zaokupować tj. Lombardję, Wenecję.

Wojna 1848/9. Karol Albert, król sardyński, korzystając z pow-

stania wkroczył do Lombardyi — poniósł klęskę pod Custozzą, Mortarą, Nowarą. Bohaterem feldmarszałek Józef Radetzky. — Karol Albert abdykował na rzecz Wiktora Emanuela I. Lombardya utrzymała się przy Austrii.

Wojna 1859 — właściwie francusko-austriacka na rzecz królestwa Sardynii. Za staraniem hr. Cavoura Napoleon III poprowadził armię francuską do Medyolanu. Pod Montebello, Magento i Solferino wygrał i w pokoju w Zurichu dla Wiktora Emanuela zyskał Lombardię, Toskanię, Modenę. Następnie plebiscyt na całym półwyspie uchwalił połączenie z Piemontem a pierwszy parlament w marcu 1861 uchwalił dla Wiktora Emanuela tytuł króla włoskiego.

Wojna 1866 wspólnie z Prusami. Arcyks. Albrecht pod Custozzą a Tegethoff pod Lissa odniósł zwycięstwo — lecz klęska w walce z Prusami pod Koenigraetz i Sadowa zniewolila Austrię w pokoju w Wiedniu do oddania Włochom Wenecyi. Od 1883 Włochy należą do przymierza z Austrią i Niemcami. Podczas wojny 1914 sprzymierzeniec włoski wypowiedział przymierze Austrii i Niemcom, przyłączył się do trójprzymierza i rozpoczął wojnę 20 maja 1915 w nadziei okupowania krajów austriackich nad morzem Adryatykiem. Wszystkie też wojny są pod angielsko-francuskim protektorem.

113. Wojny Austrii z państwami skandynawskimi.

Nie wiele znajdziemy stycznych w historii tych państw z Austrią. W wojnie 30-letniej w II okresie tak zwanym duńskim Krystyn IV wystąpił przeciw cesarzowi Ferdynandowi II. Pobity przez Wallensteina zawarł w Lubece pokój 1629. Odzyskał utracone posiadłości a zrzekł się księstw duchownych w Niemczech.

Spór sukcesyjny i o konstytucję między Szlezwikiem i Holsztynem a Danią spowodował interwencję Austrii i Prus 1863 i wojnę dla Danii niepomyślną, straciła bowiem Holsztyn na rzecz Austrii i Szlezwik na rzecz Prus.

Konflikt orężny Austrii ze Szwecją przypada na trzeci okres wojny 30-letniej. Wtedy Gustaw II Adolf marzył o cesarstwie protestanckim w Niemczech na gruzach cesarstwa katolickiego. Zginął jednak pod Lutzen 1632. W dalszym ciągu wojny Szwedzi wspólnie z Francją zwalczali Habsburgów. Pośrednio przeciw Leopoldowi I wspierali Ludwika XIV w koalicyjnej wojnie holenderskiej ale pobił ich elektor brandeburski Fryderyk pod Ferbelem 1675. Leopold I posłał Janowi Kazimierzowi 12.000 wojska na pomoc przeciw Karolowi X 1657.

114. Które wojny austriackie są zarazem europejskimi i dlaczego?

Tego typu wojny zaczynają się od XVII wieku.

Wojna 30-letnia 1618/48 podzielona na 4 okresy czeski 1618/20,

duński 1625, szwedzki 1629/32 i szwedzko-francuski do końca. Ta wojna jest austriacką ponieważ zaczęła się w Czechach, we wszystkich okresach zagrażała Austrii, dziedzicznym jej władcom i cesarzom w Niemczech Ferdynandowi II i Ferdynandowi III. W obronie swoich krajów, w obronie swego stanowiska w Niemczech i katolicyzmu walczyli Habsburgowie. Udział bierze w niej niemal cała Europa tj. Rzesza, Anglia, Dania, Hiszpania, Szwecya, Turcya, Polska i Austrya.

Wojna sukcesyjna hiszpańska 1700/14 zakończona pokojem w Utrechcie i Rastatt... Habsburgowie bronili praw do Hiszpanii przeciw Ludwikowi XIV. W obozie Ludwika XIV była Francya, Bawaryja, elektor arcybiskup koloński, z Austryą trzymała Anglia, Holandya, Rzesza, Prusy, Sabaudya.

Wojna sukcesyjna austriacka i wojny dwie śląskie. Wojuje Austrya, Anglia przeciw Prusom, Francyi, Bawaryi. Zaczęła się mieszać Rosya. Walki rozciągały się na Europę, Azję, Amerykę.

Wojna 7-letnia, 1756/65. Walczyły Austrya, Francya, Rosya, Saksonia przeciw Prusom, Anglii. Terenem wojny Europa i kolonie.

Wojny koalicyjne z republiką francuską i cesarzem Napoleonem I łącznie od 1792—1814. Ze wszystkich wojen te są najwięcej europejskie, nawet światowe. Terenem jest niemal cała Europa i kolonie.

W latach 1914 i następnych walczą Austrya, Niemcy, Turcya, następnie i Bułgarya przeciw: Serbii, Czarnogórze, Rosyi, Anglii, Francyi, Belgii, Japonii, Włochom, Rumunii. Terenem Europa, Azya, Afryka, ląd, oceany, przestworza — walki nadziemne, podziemne, podwodne.

116. Za których monarchów straciła Austrya posiadłości.

Ferdynand II utracił Łużyce w pokoju praskim na rzecz Saksonii 1635. Posiadłości nad Renem na rzecz Francyi 1648.

Karol VI Neapol, Sycylię 1738 w pokoju wiedeńskim, Wołoszczyznę, Serbię, Bośnię tj. nabytki pokoju passarowickiego w traktacie belgradzkim 1740.

Marya Teresa oddała Śląsk w wojnach śląskich 1743, 1745, 1763.

Franciszek I w wojnach koalicyjnych z Napoleonem I utracił Lombardję, Tyrol, Wenecję, Dalmację, Istrię, Krainę, lecz na kongresie wiedeńskim 1815 odzyskał, nie odzyskał Galicyi Nowej i Belgii.

Franciszek Józef I oddał Lombardję 1859 a Wenecję 1866 w układach w Villa Franca, Zurichu i Wiedniu.

Przy anektowaniu Bośni i Hercegowiny 1908 odstąpił Turcyi Sandżak Nowy Bazar.

116. Przy jakiej sposobności stracili Habsburgowie zewnętrzne posiadłości?

Pierwotne posiadłości Habsburgów leżały nad rzeką Aar w Szwajcaryi, w Alzacyi, Szwabii. Przy podziale zajmowała te kraje linia tyrolska.

Za Albrechta I wystąpił związek szwajcarski (bajka o Wilhelmie Tellu) w obronie wolności i niezależności. Walki trwały przez XIV wiek. Leopold II przegrał 1315 pod Morgarten, a Leopold III zginął pod Sempach 1386, jeszcze Albrecht III kontynuował wojnę, lecz pokonany pod Naefels 1388 zawarł zawieszenie broni. Pokój westfalski uznał niepodległość Szwajcaryi.

Posiadłości alzackie przeszły na rzecz Francyi uchwałą pokoju westfalskiego 1648. Francya zapłaciła arcyksięciu Ferdynandowi Tyrolskiemu 3 miliony liwrów.

117. Którzy Habsburgowie powiększyli nabytki Austrii?

Rudolf I z Habsburga odebrał Ottokarowi Austrię i objął w posiadanie za uchwałą stanów na sejmie w Augsburgu 1282. On też jest założycielem potęgi domowej Habsburgów. W skład państwa wchodziła Austriya Dolna, Górna, Styrya, Kraina.

Albrecht II Mądry odzyskał Karyntyę 1335, Rudolf IV Tyrol 1363, który oddał Małgorzata Maultasche; układem z Andegawenami i Luxemburgami przygotował sukcesyę w Czechach i na Węgrzech. Leopold III posiadał Istrię 1362 mocą traktatu a kupił Feldkirch. Bludenz we Vorarlbergu, 1382 Tryest oddał się dobrowolnie.

Maxymilian I umocnił traktatem i małżeństwami prawa do Czech i Węgier, a uzyskał na mocy dawnych układów Gorycę 1500; Gradyškę, Pustertal w Tyrolu, Kufstein w sporze sukcesyjnym z Bawaryą 1507; w walce z Wenecją Roveretto i kilka drobnych posiadłości w południowym Tyrolu.

Ferdynand I odziedziczył Czechy i Węgry — wynik wiekowych zabiegów, chociaż o Węgry musiano walczyć do 1699 i dopiero Leopold I zapewnił ich posiadanie Austrii w pokoju karłowickim.

Karol VI z wojny sukcesyjnej hiszpańskiej wniósł Neapol, Sycylię, Belgię, część Lombardyi na mocy traktatu Utrecht, Rastat 1713 i 1714. Walki z Turkami dały mu jeszcze część Wołoszczyzny, Serbię, Bośni 1718 w pokoju passarowickim, Parmę, Piacenzę, Guastallę w pokoju wiedeńskim 1738 za odstąpione królestwo Neapolu i Sycylii. Marya Teresa zajęła miasta spiskie, Galicyę 1772, Bukowinę 1776, Inniwertel 1779.

Franciszek I Galicyę Nową 1795, Wenecyę, Dalmacyę 1797, Salzburg 1801. Ferdynand I Kraków 1846. Franciszek Józef I Bośnię, Hercegowinę 1878.

118. Ważniejsze pobojuwiska w Austrii Dolnej i Styrii.

Pod Vindoboną. Walka Marka Aureliusza z Markomianami i Kwadami 180.

Nad Litawą pobił Adalbert Zwycięzca Węgrów 1043 ale Fryderyk II Bitny zginął 1246.

Na Łęgu Morawskim pokonał Ottokara II Rudolf I z Habsburga 1278 pod Duernkrut.

Wiedeń obronił Ferdynand I 1529 a Jan Sobieski 1683.

Pod Aspern i Esslingen wygrał a pod Wagram przegrał arcyks. Karol w bitwach z Napoleonem I 1809.

W Styrii pod Kroissenbrunn pobił Bellę IV Ottokar II 1260 i Styryę odebrał.

119. Dźwignie handlu austriackiego.

Geograficzne: (położenie, sąsiedztwo mórz, konfiguracja brzegu, wzniesienie terenu, klimat, sieć wodna, obfitość roślin, zwierząt, minerałów). Monarchia graniczy z morzem Adryatyckim, brzegi pełne przystań, ułatwiających żeglugę po oceanach, mimo górzystego terenu jest mnóstwo naturalnych dróg tj. rzek splawnych, dolin podłużnych, poprzecznych, a zwłaszcza europejskimi gościńcami przecinającymi się w monarchii są: od morza Bałtyckiego i Północnego do morza Śródziemnego 1) Wisła, Odra, Morawa, Litawa, Murca, Mura. 2) Łaba, Wełtawa, Aniza. 3) Inn, Eisak, Adyga, Od zachodu ku morzu Czarnemu: Dunaj, Rienza poboczna Eisaku, Drawa, Sawa; nadto dzięki przynależności do imperyum rzymskiego południowe kraje już w starożytności miały wyborne gościńce; dzięki znów położeniu w środkowej Europie tymi gościńcami spływały ludy wędrownie na zachód i południe. Pielgrzymi, uczeni, krzyżowcy dążyli tedy do Ziemi świętej lub do Rzymu, skarbnicy sztuki. Wyrastały miasta na tych traktach i kielkował handel.

Dzięki systemowi górskiemu pełno tu minerałów a znów mimo górzystości, dzięki dodatniemu wpływowi klimatu duży obszar ma glebę żyzną. A tak bogato uposażoną jest monarchia w naturalne dźwignie handlu.

Na ich fundamentach człowiek uzbrojony w doświadczenie, naukę, nagłony potrzebą budował dźwignie i motory: a) ekonomiczne: kulturalne tj. rolnictwo, bartnictwo, chów bydła, łowiectwo, myślistwo, górnictwo, przemysł; b) środki komunikacyjne: koleje, flotę pocztą, telegrafy, telefony; c) finansowe: pieniądź, czek, weksle, banki, związki, spółki; d) naukowe: szkoły, akademie handlowe; e) prawno-polityczne: prawo handlowe, kodeks wekslowy, handlowy, ambasydy, konsulaty, izby handlowe, traktaty, wolność. Nieodzowną dźwignią jak wszędzie w kulturze jest i w handlu praca, rzetelność, trwałość, a wreszcie pokój, — pokój buduje — wojna rujnuje.

120. Obraz szkolnictwa w Austrii.

1. We wszystkich trzech grupach tj. alpejskiej, sudeckiej i karpackiej od zawiązku do 1526 tj. do ich stałego połączenia o oświatę i nauki dbało tylko duchowieństwo, które utrzymywało szkoły i uczyło. Były więc wtedy szkoły przy biskupstwach, parafiach i klasztorach. Pierwszy uniwersytet powstał w Pradze 1348, drugi w Wiedniu 1365, trzeci w Pięciukościolach na Węgrzech 1367 a za Macieja Korwina w Budzie ze wspaniałą biblioteką korwiniana.

2. Od 1526—1740 więc do wymarcia Habsburgów duchowieństwo również zajmowało się przeważnie wychowaniem publicznem i nauczaniem. Głównie działali Jezuici a w XVIII Pijarzy. Przybyły uniwersytety w Gracu, Innsbrucku a na Węgrzech w Tyrnawie; akademie sztuk pięknych w Wiedniu. Opieki państwowej szkolnictwa nie miały, opinia publiczna zaczęła się o nią upominać.

3. Fundamenty pod szkołę nowożytną zbudowała Marya Teresa. Odtąd zmieniło się szkolnictwo zasadniczo w treści, formie; w podstawach kierunku. Szkoła ludowa dzieli się na trzy typy. Jest rządową, zasady określa organizacyjny plan, magistraurą jest nadworna komisya edukacyjna

Szkoły łacińskie, później gimnazya 5-klasowe a następnie 6-klasowe. Propedeutykę filozoficzną studyowano w kursie 2-letnim na uniwersytecie. Collegia nobilium, Theresianum, akademie wojskowe, orientalne. Gruntownej reorganizacji uległy uniwersytety; nadzór rządowy, język niemiecki celem kształcenia urzędników.

4. Wojny napoleońskie dużo zaszkodziły nauce. Po wojnie szkolnictwo odżyło. Przybyły politechniki w Pradze, Wiedniu, Gracu.

W epoce Bacha szkoły dostały nową szatę. Szkoły średnie oparły się na zarysie organizacyjnym dla gimn. i szkół realnych, uniwersytety na autonomii i wolności nauczania, przybyła akademia handlowa w Pradze, Wiedniu, Gracu.

Konstytucya wprowadziła przymus szkolny, nadzór, rady szkolne. We wszystkich krajach szybko wzrastają szkoły ludowe, średnie, akademie różnego typu — fachowe jak rolnicze, ogrodnicze, leśne, górnicze, przemysłowe, handlowe, politechniki. Przybyły znów uniwersytety w Czerniowcach, Zagrzebiu, Klausenburgu, Pradze drugi; lwowski uniwersytet uzupełniono medycyną a 1914 akademia górnicza w Krakowie.

121. Kto popierał handel w krajach monarchii.

Z Babenbergów Leopold VI (1198—1230) nadał Wiedniowi i innym miastom przywileje, prawa (prawo składu). Już wtedy Wiedeń stał się głównym ogniskiem handlu.

W Czechach opiekunami handlu są Przemyśl Ottokar I 1197 do 1230, Karol IV 1346—1378, na Węgrzech znów Bella IV 1235—1270 Ludwik I 1342—1382, Maciej Korwin 1457—1490.

Po zjednoczeniu krajów 1526 dopiero za Leopolda powstało kolegium komercyjne, bank miejski w Wiedniu, zaczęto budować porządne drogi.

Karol VI 1711—1740 gorliwie zajął się handlem. Założył wolne porty Tryest, Fiume, Ostenda, stworzył kompanię handlową wschodnią — z Turcją zawarł traktat 1718 dla wolnego handlu na Dunaju, poczty prywatne upaństwowił, zbudował przez Semering wspaniałą drogę i inne.

Marya Teresa 1740—1780 utworzyła radę nadworną handlową konsulatów, założyła akademię handlową, rozwinęła żeglugę na Dunaju wprowadziła pieniądze papierowe 1762, założyła bank wiedeński, usunęła granicę cłową w obrębie państwa. Wzmagał się handel po wojnach napoleońskich przez wprowadzenie kolei, parowców za Franciszka I 1792—1835, Ferdynanda I 1835—1848. Lecz dopiero w ostatniej dobie za wiekopomnych rządów cesarza Franciszka Józefa I 1848— jakby potężnymi strumieniami wpływał i wypływał handel. Kieruje się kolejami, kanałami — także słynne koleje zbudowane przez Semmering 1873, Brennera, Arlberg. Z każdym rokiem pomnaża sieć telegrafów, telefonów. Tryest i Rjeka są ogniskami handlu oceanicznego. Wiedeń centrum handlu państwowego. Przybywa ją szkoły fachowe, akademie handlowe, banki, towarzystwa finansowe, legislatura czuwa nad bezpieczeństwem i rozwojem handlu za garnicą za pomocą konsulatów, poselstw, ambasad, stosunki handlowe z państwami normuje się za pomocą traktatów.

122. Obraz rozwoju przemysłu w krajach austriackich.

Wśród ludów państwa austriackiego owej doby pierwszej po zjednoczeniu polegał przemysł na gospodarstwie naturalnem tj. na zaspokajaniu potrzeb domowymi wyrobami. Poważną gałęzią przemysłu było wówczas górnictwo, już przez Rzymian świetnie rozwinięte. Wydobywano żelazo w Styryi, Karyntyi, Czechach; rtęć w Krainie w Idryi od 1490, sól w krajach alpejskich i w Siedmiogrodzie, również złoto, srebro, chociaż produkcja złota ze względu na Amerykę spadła. Zaczęły słynąć źródła mineralne Karlsbad, Cieplice, Baden. Stwierdzamy zawiązek fabryk tkackich, tj. płótna, sukna, jedwabiu w Czechach, na Śląsku, szkła w Czechach, luster w Austrii niższej.

Wojna 30-letnia zahamowała na pewien czas dalszy jego rozwój. W XVIII wieku rozpowszechnia się wyrób piwa, przybywa rządowa fabryka tytoniu w Hainburgu. Do ożywienia przemysłu przyczyniał się wtedy system merkantylny na zewnątrz a wewnątrz zniesienie ceł między krajami, działalność nadwornej rady komercyjnej za M. Teresy.

Na szerokiej podstawie rozwijają się różne gałęzie przemysłu w XIX wieku z powodu licznych wynalazków, udoskonaleń, kopaliń węgla, nafty, wosku. Teraz dopiero za przykładem Anglii, Francyi

i tutaj wyrastają liczne fabryki poruszane motorami parowymi. Państwo zakłada fachowe szkoły, politechniki we Wiedniu, Gracu, Pradze. Szybko się mnożą środki komunikacyjne, koleje, dworce, telegrafy, telefony. Traktaty handlowe dają możliwość zbytu towarów na targach obcych.

Handel ożywiony stał się znakomitą dźwignią w rozwoju przemysłu. Wystawy przemysłowe we Wiedniu i innych miastach dają rzetelny obraz przemysłu ogólnego w danej chwili.

Głównie przeważa przemysł w zachodnich częściach państwa, gdzie kwitnie górnictwo; tam wyrosły olbrzymie ogniska, centra z tysiącami robotników, dla których ustawodawstwo przyznało związki robotnicze, instytucje przymusowego ubezpieczania, kasy chorych, inspektoraty, uchwaliło reformę wyborczą, która zabezpieczyła robotnikom wybór obrońców.

113. Rozwój idei austriackiej państwowej.

Fakt zjednoczenia grupy alpejskiej, sudeckiej, karpackiej 1526 wskazuje na zawiązek idei państwowej austriackiej.

2. Następnie Ferdynand I, idąc za przykładem zachodu, gdzie po złamaniu wybujałych przywilejów stanowych silne, absolutne powstały monarchie jak Hiszpania, Francja, począł u siebie przywileje stanowe ograniczać a centralizować władzę administracyjną i politykę we wspólnych instytucjach, tem samem z ideą austriacką zaznajamiać ludy, jego berłu podległe. Rzecz zgoła niełatwa u różnorodnych narodów z odmienną przeszłością dziejową i ustrojem i mową. Atoli wspólność monarchy, kwestye ekonomiczne, religijne, a nade wszystko obrona przed Turkami ułatwiły pracę początkową. Chociaż instytucje wspólne ze śmiercią twórcy 1564 straciły na sile została idea wspólnej obrony przed zalewem tureckim.

3. Dlatego to Maciej, na radzie familijnej 1605 w Lincu wybrany na głowę rodu Habsburgów, idąc śladem poprzedników od Ferdynanda I zaczynając, zwołał konwent generalny, tj. zgromadzenie stanów czeskich, austriackich, węgierskich, więc pierwszy parlament austriacki i nosił się z myślą utworzenia stałej reprezentacji. Widać w tem dalszy rozwój idei austriackiej.

4. W imię tej idei Ferdynand II do reszty łamie przywileje i w Czechach i w Austrii absolutyzm wprowadził.

5. Nie tylko sprawy ekonomiczne i inne, ale też i tryumfy oręża, nabytki terytoryalne wzmacniały poczucie łączności, więc ideę państwową, a to stwierdziła znakomicie sankcja pragmatyczna. § chociaż i wtedy jeszcze były kraje dość luźnie ze sobą powiązane, nawet linią cłową odgródzone.

Ideę austriacką oparła na gruntownych i rozległych reformach M. Teresa. A chociaż radykalizm Józefa II przygniatał, to znów Leopold II umacniał wolnomysłnemi zarządzeniami. Następnie wojny napoleońskie, a po nich ciężki absolutyzm Metternichowski a wresz-

Tablica genealogiczna dynastii Habsbursko-Lotaryńskiej.

Marya Teresa 1740—1780 m. Franciszek Stefan Lotaryński 1745—1765

Józef II 1780—1790 ż. I Marya-Izabel. ż. II M. Józefa Baw.	M. Krystyna m. Albrecht ks. saski	M. Amalia m. Ferdynand z Parmy	Leopold II 1790—1792 ż. M. Ludwika hiszp.	M. Karolina m. Ferdynand Obojga-Sycylii	Ferdynand ż. Marya z Modeny	M. Antonina ż. Ludwika XVI.	Max.-Fran-					
M. Teresa Franciszek I m. Antoni 1792—1835 ks. saski	Ferdynand	Karol ż. Henryka Nassauska	Leopold palatyn	Józef palatyn	Klementyna m. Franciszek ob. Sycylii	Antoni Jan mistrz	Reiner Ludwik Rudolf	Franciszek ks. Modeny 1846				
I. Elżbieta Wirt. II. M. Teresa syc. III. Marya d'Este IV. Kar.-Aug. Baw.												
Marya-Ludw. Ferdynand I m. Napoleon I ż. M. Anna Sardyńska	Leopoldyna m. Pedro brazylijski	Karolina m. Fryder. Aug. saski	Franc.-Karol ż. Zofia bawarska	Albr. K.Ferd. Fryd. marsz. 1874 pol.	Stefan palat.	Elżbieta Ferd. d'E	Józef Marya Leop.	Ade- lajda	Leo- pold	Ernest Zyg- munt	Reiner	Franciszek V 1875
Napoleon ks. Reichstadu 1832	Fr.-Józef I Elżbieta bawarska	Ferd.-Maks. ces. Meksyku Karolina belg.	Kar.-Lud. Lud.-Wiktor Małgorzata sas. Anuncyata syc. M. Teresa port.	Fryd. Krystyna Alfons XII	Karol Eugen.	Józef Władys.	Stefania m. Rudolf					
Gizela Leopold kr. bawar.	Rudolf Stefania belg.	Marya Walerya Franc. Salwator	Franc. Ferdynand d'Este 1863—1914 ż. Zofia Chotek	Otto Marya Józefa	Ferdynand							
Elżbieta Otto ks. Windisch Graetz			Karol Franciszek urodz. 1887 ż. Zyta	Józef Maksymilian								
Franciszek Józef Otto ur. 20 listopada 1912												

cie rewolucye w imię wolności narodowych i politycznych wprost idei austriackiej zagroziły.

Wszak Niemcy gotowi są złączyć się z Rzeszą, Włosi z królestwem sardyńskim, Węgrzy marzą o samoistości, Czesi, Chorwaci decydują się w unii personalnej żyć z Austryą.

7. Naraz sytuację zmienił cesarz Franciszek Józef I — orężem zdławił rewolucję, a ideę austriacką wskrzesił ożywczymi promieniami konstytucyi, autonomii krajów, swobód narodowych skrzepił i umocnił. Ideą austriacką, jednością państwową przejęte są wszystkie ludy różno-plemienne i różno-języczne; w imię tej idei, z jej hasłem walczą dzielnie, krew przelewają i zwyciężają armie w wielkiej wojnie 1914.

124. Wpływ racjonalizmu na stosunki polityczne, społeczne, kulturalne w Austrii.

Jak w przeważnej części państw Europy tak i tu racjonalizm stwarza absolutyzm oświecony, daje reformy polityczne, centralizm; społeczne: ogranicza uprzywilejowanych, bierze w opiekę słabych; kulturalne, reformy szkolnictwa, sądów; religijne: z jednej strony edykt tolerancyjny a z drugiej ograniczenie i ucisk kościoła katolickiego (józefinizm); skutki ujemne, więc dla ratowania państwa Leopold II niektóre reformy odwołał.

125. Środki użyte w Austrii do zjednoczenia i zcentralizowania państwa.

Rudolf I, odebrawszy Ottokarowi II Austryę 1278 za zgodą książąt zatrzymał ją dla rodziny swej, mianując synów Albrechta i Rudolfa dziedzicami. Spotykamy się często z tendencją podziału na linię Albertyńską, Leopoldyńską 1379, nieco później tyrolską. Zjednoczoną Austryę za Maxymiliana I, Ferdynand I rozdzielił w ordynacyi domowej na austriacką, styryjską, tyrolską, które trwale złączył Leopold I 1665. Środki, mające na celu utrzymanie jedności są: a) ordynacje domowe Albrechta II 1354, Rudolfa IV 1364, ordynacya Ferdynanda I 1554 dzieli wprawdzie państwo, lecz zarazem głową rodziny ustanawia najstarszego. Sankcyą pragmatyczną Karola VI 1724 najsiłniejsza b) Absolutyzm, złamanie przywilejów stanowych za Ferdynanda I, Maxymiliana I, Ferdynanda II, absolutyzm oświecony za Maryi Teresy, Józefa II, epoka Metternicha, Bacha 1849—1859. c) Wspólne instytucye: rada tajna, nadworna, wojenna, izba skarbową, kancelaryę (Ferdynand I, Józef I), austriacka rada stanu, trybunał sądowy, komisye szkolne, kościelne itp. za Maryi Teresy i Józefa II. d) Jeden władca, jeden język niemiecki, te same ustawy, biurokracya urzędnicza.

126. Co wytwarzało i wzmacniało absolutyzm w Austrii.

Rządy złamały stopniowo przywileje stanowe; sejmy zmienione na postulatowe, słuchały rozkazów monarszych we wszystkich księstwach austriackich. W Czechach zaprowadził Ferdynand dziedziczność korony 1547, a Ferdynand II zniweczył do reszty przywileje; na Węgrzech zaś uchwalił sejm dziedziczność 1687, usunięto też wtedy ze złotej bulli Andrzeja II „de non praestanda oboedientia“, zniesiono godność palatyna.

Wzmacniały absolutyzm reformacja, wojny religijne, 30-letnia, tureckie, wspólne instytucje, centralizm, racjonalizm, reformy Maryi Teresy, Józefa II, wojny napoleońskie, system metternichowski.

127. Czem Habsburgowie zdobyli dla Austrii mocarstwowe stanowisko.

Od Karola V dostał Ferdynand I Austrię w układzie Brukselskim 1522, więc stał się założycielem młodszej linii Habsburskiej. Pozyskanie Czech i Węgier.

Godność cesarska w Niemczech bez przerwy do 1871 (z wyjątkiem 1740 — Karol VII).

Zwycięskie walki z antagonistami Burbonami, Turkami, — zdobywcze terytoryalne — mocą traktatu Rastat 1714, w Karłowicach 1699 i Passarowicach 1718. Silne oparcie o Adryatyk. Szczęśliwe wyjście z wojny napoleońskiej, utworzenie cesarstwa austriackiego 1804. Udział w polityce europejskiej, sojusze. Wewnętrznie: sankcja pragmatyczna, absolutyzm światły, centralizm, konstytucja, ugoda węgierska, wysoka kultura.

128. Które czynniki stawiają Austrię w rzędzie pierwszych mocarstw.

Obszar 676.000 kl. kw., jest więc Austria drugiem państwem Europy; ludności ma 54 milionów, zajmuje trzecie miejsce. Ma największą rzekę środkowej Europy Dunaj, morze z portami, w których stoi silna flota wojenna, handlowa. Świetna przeszłość dziejowa, sławna starożytnością i pełna chwały, panuje dynastia; prowadzi Austria politykę światową, łączy się w przymierza; w wysokim stopniu spełnia zadania kulturalne, naukowe, oświaty, rzeszom ludów pod jej skrzydłami szukających schronienia, daje wolność narodową, wyznaniową, spełnia postannictwo dziejowe.

129. Przydomki niektórych Habsburgów.

Rudolf I z Habsburga † 1291.

Jan Parricida † 1313, zabójca Albrechta I.

Fryderyk Piękny (der Schoene) † 1330, panujący wspólnie z Ludwikiem Bawarskim.

Leopold I Wspaniały (der Glorreiche) † 1326.

Albrecht II Mądry (der Weise) † 1358.
Henryk Uprzejmy (der Freundliche) † 1327.
Otto Wesoły (der Froehliche) † 1339.
Rudolf IV Założyciel (der Stifter, Fundator) † 1365.
Albrecht III z Warkoczem (mit dem Zopfe) † 1395.
Leopold III Pobożny, kwiat rycerstwa (der Fromme) † 1386.
Albrecht IV, Cierpliwy (der Geduldige) i mirabilia mundi za
wyprawę do Palestyny i czyny sławne.
Władysław Pogrobowiec Postumus † 1457.
Wilhelm Skąpy (der Ehrgeizige) † 1406 narzeczony Jadwigi.
Leopold IV Gruby (der Dicke) † 1411.
Ernest Żelazny (der Eiserne) † 1424.
Fryderyk II z Pustą Kieszenią (mit der leeren Tasche) † 1439.
Filip Piękny (der Schoene) † 1506.
W wiekach średnich obdarzano przydomkami — później nie
spotykamy ozdobników. aż w linii Habsbursko-Lotaryńskiej Ferdynand I Dobrotliwy

130. Chronologia cesarzy w dynastyi Habsburskiej i Habsbursko-Lotaryńskiej z uwzględnieniem cesarzy innych rodzin.

1. Rudolf I z Habsburga 1273—1291.
Adolf Nassauski 1291—1297.
Henryk Luxemburski 1308—1313.
Ludwik Bawarski 1314—1346 i równocześnie
2. Fryderyk III Piękny 1314—1335.
Luksenburgowie:
Karol IV 1346—1378.
Wacław 1378—1400 (zdetronizowany).
Ruprecht z Palatynatu 1400—1410.
Zygmunt Luxemburski 1410—1437.
4. Albrecht II 1437—1439.
5. Fryderyk IV 1439—1493.
6. Maksymilian I 1493—1519.
7. Karol V 1519—1556.
8. Ferdynand I 1556—1564.
9. Maksymilian I 1564—1576.
10. Rudolf II 1576—1612.
11. Maciej 1612—1619.
12. Ferdynand II 1619—1637.
13. Ferdynand III 1637—1657.
14. Leopold I 1657—1705.
15. Józef I 1705—1711.
16. Karol VI 1711—1740.
Karol VII Wittelsbach 1740—1745.
Dynastia Habsbursko-Lotaryńska.
17. Franciszek I 1745—1765.

18. Józef II 1765—1790.

19. Leopold II 1790—1792.

20. Franciszek II 1792—1835 a jako pierwszy cesarz Austrii Franciszek I od 1804.

21. Ferdynand I 1835—1848.

22. Franciszek Józef I 1848—1871 w Niemczech, a w Austrii w dalszym ciągu. 19 stycznia 1871 godność cesarska w Niemczech i hegemonia przeszła na Hohenzollernów, co Austria uznała.

132. Zasadnicze rysy w konstytucjach wydanych za cesarza Franciszka Józefa I.

Konstytucja kwietniowa (25.4 1848) daje równość wszystkim obywatelom wobec prawa, wolność wyznania, prasy, tajemnicę listów Sejm (Reichstag) w Wiedniu składa się z izby posłów i izby wyższej. Na podstawie jej zwołany sejm zniósł pańszczyznę.

Konstytucja marcowa (4.3 1849) okrojowana, która została zawieszona 31.12 1851.

Konstytucja październikowa ogłoszona dyplomem październikowym 1860 ułożona przez hr. Agenora Gołuchowskiego. Sejmy miały władzę ustawodawczą i wysyłały posłów do rady państwa, która miała uchylać ustawy ogólne.

Konstytucja lutowa 1861. Schmerlinga, odejmowała sejmom szerokie atrybucje prawodawcze, a przyznawała je radzie państwa, z dwóch izb złożonej, tj. izby panów i izby posłów. Węgrzy nie przysłali posłów, dlatego zaczęto rokowania.

Konstytucja grudniowa 1867 — na podstawie ugody z Węgrami i ustaw zasadniczych zastrzega prawa obywateli, określa reprezentację, (izba niższa 203 posłów w sejmach wybieranych i izba wyższa), atrybucje sejmu, stanowisko sądu, władzę wykonawczą, dzieli państwo na Przedlitawię i Zalitawię. Mają wspólny tytuł „Monarchia Austriacko - Węgierska“ na mocy postanowienia najwyższego z 14 listopada 1868.

133. Sposób wybierania posłów do parlamentu.

Pierwotnie wybierano 203 posłów w sejmach. W 1873 wprowadzono wybory bezpośrednie w 4 kuryach tj. większa własność, miasto, izby handlowe i przemysłowe, gminy wiejskie przez prawyborców tj. wyborcy wybierali wyborców a ci posłów, głosowano osobiście i jawnie. Za prezydentury hr. Kazimierza Badeniego dodano piątą kuryę powszechną 1896 liczba posłów 425 a 1907 zniesiono kurye a w ich miejsce wprowadzono wybory powszechne bezpośrednie tajne, równe w okręgach wyborczych, posłów 516.

134. Znaczenie wybitnych mężów za cesarza Franciszka Józefa I.

Franciszek Smolka, długoletni prezydent parlamentu, Aleksander Bach, minister spraw wewnętrznych, twórca epoki absolutnej 1849—1859; hr. Agenor Gołuchowski, gubernator Galicyi, prezydent ministrów, twórca konstytucyi, ogłoszonej dyplomem październikowym 1860, następnie namiestnik Galicyi. Antoni Schmerling, twórca konstytucyi, ogłoszonej patentem lutowym 1861. Fryderyk Beust za którego prezydentury przyszła ugoda z Węgrami i konstytucya grudniowa 1867 (ustawy zasadnicze). Karol ks. Auersberg, Edward hrabia Taaffe, prezydenci ministrów. Ten ostatni wprowadził wybory w czterech kuryach bezpośrednio a w kuryi wiejskiej przez prawybory, skłonił Czechów do wstąpienia do parlamentu. Julian Dunajewski minister skarbu, wprowadził równowagę budżetową 1880—1891. Kazimierz Grocholski, pierwszy minister dla Galicyi. Leon ks. Sapieha 1861—1875 pierwszy zasłużony marszałek sejmu w Galicyi. Hr. Kazimierz Badeni, namiestnik dla Galicyi, prezydent ministrów, 1896 twórca piątej kuryi powszechnej. Br. Gautsch prezydent ministrów, wprowadza wybory powszechne. Hr. Agenor Gołuchowski, minister spraw zewnętrznych, roztropny polityk. Hr. Andrzej Potocki namiestnik i prezydent. Witold Korytowski, Zaleski ministrowie finansów. Biliński prezes koła polskiego, minister finansów, Dyrektor banku austro-węgierskiego, minister wspólnych finansów i wkońcu prezes koła 1915. Stanisław hr. Badeni, marszałek sejmu. W zakresie kultury odznaczyli się: Hr. Leon Thun, minister wyznań i oświaty 1849 organizator szkolnictwa. Exner i Bonitz, twórcy zarysu organizacyjnego gimnazjów i szkół realnych. Baron Karol Bruck min. handlu, finansów, zaprowadził sądy handlowe, kodeks handlowy, prawo wekslowe, ustawę przemysłową. Hr. Karol Stuerghk † 21.10.1916 zamordowany prezydent min.

Na Węgrzech: Schéghény, Fr. Deak, dzięki któremu sejm węgierski uchwalił adres do tronu, co ułatwiło ugodę. Juliusz hr. Andrasy prezydent ministrów, hr. Tisza prez. ministrów.

135. Które walki główne stoczyła Austria w obronie własnej.

Z Turkami (1529—1718), z republiką Wenecka 1615—1617. Wtedy zdradziecka Wenecya, udając przyjaźń, napadła na ziemie nad Soczą i kraje nadmorskie. Wenecyanie pobici sromotnie uciekli. Lud tamedzyny pała nienawiścią do Włochów. Złych ludzi zwie „Veneczani“. Sukcesyjną polską 1733—1738, sukcesyjną austriacką 1740—1748, trzy wojny śląskie 1740—1745 i 1756—1763, z Napoleonem I 1795—1797, 1805, 1809, z Włochami 1848—1849, 1859, 1866, z Prusami 1866, z Rosyą, Serbią, Czarnogórą, Włochami, Anglią i Francya 1914—1916 i Rumunia od 27 sierpnia 1916.

136. Głośni wodzowie austriaccy i ich zwycięstwa.

Babenberg, Adalbert Zwycięzca dotarł do Litawy w walce z Węgrami i dotąd rozszerzył granicę Austrii 1043. Fryderyk Bitny † 1246 w walce z Węgrami. Rudolf I z Habsburga pogrimca Ottokara II 1278. Leopold III † 1386 w bitwie ze Szwajcarami pod Sem-pach. Maksymilian I cesarz odznaczył się w walkach z Ludwikiem XI królem francuskim o Niderlandy i z Wenecją. Karol V zasłynął w walce z Franciszkiem I Chejredynem Barbarosą w Afryce. Mikołaj Jurisic obrońca twierdzy Guens przed Turkami 1532, Mikołaj Zrini obrońca Szigetu 1566, Węgierski Leonidas. Wallenstein, Gallas, Piccolomini, Bouquoy, Dampier w wojnie 30-letniej, ks. Karol Lotaryński, Montecuculi, Stahremberg 1683, Ludwik Badeński, Eugeniusz Sabaudzki w wojnach tureckich (Zenta 1697, Piotrowaradyn i Belgrad 1716 i w wojnie sukcesyjnej hiszpańskiej) Daun (Kolin 1757, Laudon (Kumersdorf w wojnie 7-letniej). Koburg, Clairfait 1789 w wojnach tureckich. Arcyksiążę Karol w wojnach napoleońskich (Aspern). Arcyksiążę Ferdynand 1809 (Raszyn). Franciszek Schwarzenberg (Lipsk 1813). Józef Radetzky 1848/9 zwycięzca nad Karolem Albertem Sabaudzkim (Jelaczicz, Windischgraetz, Haynau 1848). Arcyksiążę Albrecht 1866 (Custoza). Tegethoff admirał (Lissa 1866). W ostatniej wojnie 1914/16 wysuwają się głośne imiona: Arcyksiążę Fryderyk, naczelny wódz, następca tronu arcyks. Karol, arc. Eugeniusz. Szef sztabu generalnego Konrad v. Hetzendorf, generałowie: Dankel, Boehm-Ermolli, Baltin-Pflanzer, Kövess v. Kövessháza, Boroewicz, Kirchbach, Aufenberg. Wodzowie legionów generałowie: Baczyński, Durski Puchalski, brygadyr Józef Piłsudski, pułkownicy: Januszajtis, Roja Sikorski i inni.

137. Pogląd na wypadki wojenne za cesarza Franciszka Józefa I.

Wśród rewoucyjnych zaburzeń objął panowanie cesarz Franciszek Józef I z silnem postanowieniem utrzymania blasku niezłomnego korony. Tak też się stało. Powstanie w Wiedniu, Pradze stłumił Windischgraetz i Jelaczicz, w Lombardyi Radetzky pobił sardyńskiego króla Karola Alberta pod Custoza, Mortarą, Nowarą 1848/9. Na Węgrzech Ludwik Kossuth, kierownik rewolucji zuchwałstwo posunął tak daleko, że ogłosił detronizację Habsburskiej dynastii i proklamował republikę. Lecz generał Haynau przy pomocy wojsk rosyjskich zmusił powstańców do kapitulacji pod Villagos 13 sierpnia 1849.

W wojnie krymskiej zachowała Austria zbrojną neutralność, zajęła Multany i Wołoszczyznę, następnie znaczne postawiła wojsko na pograniczu, lecz wojny z Rosją nie podjęła, z ukończeniem wojny krymskiej opróżniła księstwa.

Wojna francusko-austriacka 1859 w Lombardyi. Po klęsce pod

Magenta i Solferino Austria odstąpiła Lombardię w pokoju w Zurychu Napoleonowi III, który znów za Nizzę i Sabaudję dał Włochom.

Wojna wspólnie z Prusami przeciw Danii 1863 zakończona zajęciem Holsztynu przez Austrię, a Szlezewiku przez Prusy.

Wojna przeciw Prusom i Włochom 1866, w której Włochy zostały pobite pod Custozzą przez Arcyksięcia Albrechta a pod Lissą przez admirała Tegethoffa. Atoli na froncie północnym uległa armia wojskom pruskim liczniejszym i lepiej uzbrojonym pod Koenigraetz i Sadową. W pokoju praskim odstąpiła Prusom Holsztyn i zapłaciła 20 milionów talarów a w pokoju wiedeńskim Włochom Wenecję. Ze związku niemieckiego usuwała się.

W wojnie francusko-pruskiej 1870 i bałkańskiej 1877 zachowała neutralność. Kongres berliński przyznał Austrii Bośnię i Hercegowinę. W innych wojnach bałkańskich 1885 serbsko-bułgarskiej, w powstaniu na Krecie 1897, w zaburzeniach macedońskich 1902 postępowała zgodnie z Rosją. W wojnie związku bałkańskiego przeciw Turcyi 1912 i w wojnie Serbii, Grecyi, Turcyi, Rumunii przeciw Bułgarii, musiała utrzymywać silne pogotowie wojenne.

Wojna 1914 wywołana przez „entente” tj. Rosyę, Francję, Anglię. Rozpoczęła się zamordowaniem następcy tronu arc. Ferdynanda i jego małżonki Zofii. Cel wojny: Rosya chce odebrać Austrii i Niemcom dzielnice polskie, Turcyi Konstantynopol. Anglia ma ochotę zniszczyć na morzu i w koloniach Niemcy; Francya spodziewa się odzyskać Alzację i Lotaryngię. Do nich przyłączyły się Serbia, aby zabrać Bośnię i Hercegowinę, Chorwacyę; Włochy, które zapragnęły Tyrolu i krajów nadmorskich; Rumunia, aby zabrać Siedmiogród.

Stała się światową, ponieważ wiele państw bierze w niej udział, jak: Rosya, Francya, Anglia, Belgia, Czarnogóra, Japonia, Włochy od 20 maja 1915, Portugalia, Rumunia od 27 sierpnia 1916 przeciw Niemcom, Austrii, Turcyi, Bułgarii. Centralne państwa mimo przewagi nieprzyjaciół zwyciężają. Padła Belgia 1914, Serbia 1915, Czarnogóra 1916, Rosyi odebrano Królestwo Polskie, część Litwy, Wołyń.,

138. Jak hegemonia austriacka w Niemczech przeszła na Prusy?

Rok ogólnej rewolucyi w Europie 1848 poruszył umysły w Niemczech na nowo. Parlament frankfurcki, złożony z posłów całych Niemiec, liberalny dążył do zjednoczenia Niemiec. W tym celu ustanowił na razie nowy rząd centralny z regentem na czele arcyksięciem Janem, następnie ułożył demokratyczną konstytucyę, cesarstwo dziedziczne, które ofiarował królowi pruskiemu Fryderykowi Wilhelmu Czwartemu 1849. Ten nie przyjął godności, ale chciał unii całych Niemiec albo północnych, na co nie godziły się niektóre księstwa i Rosya. W miejsce rozwiązanego parlamentu wróciła rada frank-

furcka. Bawaria, Wirtembergia zawarły przymierze zaczepno-odporne z Austrią 1849. Prusy utworzyły związek celny i traktat handlowy z Austrią 1853. Wprawdzie stanowisko Austrii tu się wzmoгло, ale i antagonizm pruski i dążność do zjednoczenia.

Po ogłoszeniu patentu lutowego zajęła się Austria sprawą Niemiec, lecz ani delegaci pruscy na zjazd, ani król Wilhelm I pruski na sejm książąt w sprawie zmiany ustawy związkowej nie jawili się.

Gdy zaś na aneksję Szlezwiku po wojnie duńskiej nie godziła się Austria, przygotował Bismarck wojnę 1866. Zwycięskie Prusy wzięły w pokój praskim Szlezwik, Holsztyn, Hannover, Hesię elektorską, Nassau, Frankfurt i utworzyły związek północnych Niemiec po Men pod swoim przewodnictwem. Baden, Hesiya Darmstadt zawarły przymierze zaczepno-odporne. Po wojnie z Francją 1871 proklamowano na wniosek króla bawarskiego zjednoczenie całych Niemiec, tytuł cesarski i cesarza Wilhelma I cesarzem. Do parlamentu już istniejącego dla Niemiec północnych 1866 weszli deputaci z Niemiec południowych. Bismarck został kanclerzem. Austria uznała te zmiany.

139. Kilka rysów z życia cesarza Franciszka Józefa I.

W pałacu cesarskim Schoenbrunn tuż koło Wiednia urodził się 18 sierpnia 1830 arcyksiążę, któremu na chrzcie dano imię Franciszek Józef Karol. Już wtedy mawiano, że będzie ulubieńcem ludów. Ojcem jego arcyks. Franciszek Karol wielkiej dobroci i szlachetności, matka arcyks. Zofia Bawarska wielkoduszna protektorka nauk. Najpiękniejsze przymioty, a nadewszystko tkliwą i czułą dobroć odziedziczył po rodzicach. W 6 roku zaczął nauki. Ani dostojeństwo, ani dostatki nie zmniejszały trudu, godziny musiały być punktualnie dotrzymywane, zadania starannie i na czas wyrobione. Jak dostojny uczeń spełniał obowiązki, świadczą egzaminy chlubnie składane co rok. Talent do języków ułatwił posiadanie gruntowne angielskiego, francuskiego włoskiego, włada też językami ludów monarchii. Polskiego uczył Wacław Zaleski, późniejszy namiestnik Galicji. Po nauce gimnazjalnej nastąpiły nauki prawa, filozofii, przyrody. Sędziowski egzamin złożył w 17 roku życia. Ks. Metternich uczył dyplomacji, sztuki rządzenia, Columbus prawa kościelnego. Naukę przegradzano muzyką, rysunkami, gimnastyką, jazdą konną, strzelaniem, władaniem bronią. Ćwiczenia wojskowe rozciągały się na wszystkie rodzaje broni. Arcyksiążę stał się na wskroś żołnierzem duszą i ciałem. Służył w piechocie, artylerji, ułanach, jako prosty szeregowiec znosił wszelkie trudy, poznał taktykę, komendę, regulamin, organizację. Kształcił ducha, serce, ciało, tak gotował się do szaczytnego zawodu władania milionami.

W sprawie publicznej wystąpił pierwszy raz przy otwarciu sejmu węgierskiego 1848, chrzest krwi przyjął w walkach pod Weroną, St. Lucia. W spełnieniu obowiązku żołnierza w obliczu nieprzy-

jaciela nie szczędził krwi ani życia. Wśród groźnej rewolucyi objął panowanie 2 grudnia 1848, Odtąd z błogosławieństwem bożem, dla szczęścia i chwały Austrii panuje najmiłościwiej, a od 1854 „przy cesarzu mile włada cesarzowa pełna łask” Elżbieta księżna Bawarska. Cesarz odznacza się rycerskością, szlachetnością, silną wolą wielkim rozumem, zadziwiającą pomiecią, dobrocią serca. Głęboko religijny, pobożny, czynami uświęca wiarę. W Ischl, w czasie wakacji 7 letni arcyksiążę w uniesieniu zawołał: „ach mamu jak piękny ten świat stworzył kochany Bóg”. Pamiętnego dnia 2 grudnia 1848 bardzo wcześnie poszedł do kościoła na modlitwę dla uproszenia błogosławieństwa. Po wyleczeniu rany, otrzymanej w zamachu 18 lutego 1853 dokonanego przez szaleńca krawca, najpierw udał się do kościoła św. Stefana podziękować Bogu za ocalenie. W czasie podróży wstępuje najpierw do kościołów. Odbył pielgrzymkę do ziemi świętej 1869. Przed wjazdem do Jerozolimy modlił się na kolanach i całował ziemię. W Wiedniu 18 grudnia 1852 w przejeździe spotkał kapłana z wijatykiem, szybko wyskoczył z powozu i na drodze ukląkł Papieżowi Piusowi X na jubileusz 50-lecia kapłaństwa darował krzyż złoty z wizerunkiem Chrystusa, ozdobionym 60 brylantami i 50 rubinami. Rok w rok umywa starcom nogi w wielki czwartek, bierze udział w procesyi Bożego Ciała itd. mnóstwa przykładów niepodobna tu wyliczyć. W modlitwie szuka ukojenia, pociechy w ciężkich wypadkach, których jak na jedną osobę za wiele. Rozstrzelanie brata arcyksięcia Maksymiliana w Meksyku 1867, tragiczna śmierć arcyksięcia Rudolfa, następcy tronu 1889, zamordowanie w Genewie cesarzowej Elżbiety 1898, zamordowanie następcy tronu Ferdynanda i jego małżonki Zofii w Sarajewie 29 czerwca 1914.

O łaski prosi i dzięki składa; poczyzna i kończy z Bogiem. Oto fundament wielkich czynów, dzieł miłosierdzia monarchy.

Tryb życia spartański; wygod, miękkości nie lubi; wstaje o 4 w lecie, o 5 w zimie aby zasiać do pracy; w pełnieniu obowiązków, punktualności, pierwszy wzór. Praca jak modlitwa jest mu osłoda, zapomnieniem trosk.

Ileżto przykładów czułości, dobrego serca monarchy; nieprzerwanem pasmem spływają od tronu łaski i dobrodziejstwa, dary dla wdów, sierot, instytucji, a dla pilnych uczni stypendya, brylantowe pierścienie. Nasz Najjaśniejszy Pan, cesarz i Apostolski król Franciszek Józef I jest prawdziwie amor et delitiae nationum Austriae. Dla cesarza ojca przejęte są ludy gorącą miłością, uwielbieniem, przywiązaniem. Wyrazem tych uczuć są nie tylko lojalne manifestacje, ale pomniki, instytucje dobroczynne na świadectwo przyszłym wiekom i pokoleniom wzniesione. Wspólnymi siłami wzmocnił państwo, na pierwszorzędnem stanowisku je postawił, wśród państw powagę wyrobił słowem nową Austryę stworzył. Nasz monarcha umiejętnie i trafnie ocenia i rozwiązuje najtrudniejsze problemy państwa. W czynach wielkim jest władcą, przejęty serdeczną troską

około spełnienia zadań dziejowem posłannictwem dyktowanych, głębokiem poczuciem odpowiedzialności przed Bogiem i sądem historii. Pod tym względem podobnej miary historyk w dziejach nie znajdzie, użyje tylko najpiękniejszych słów i form do charakterystyki tych rządów i przymiotów cesarza, a natchniony poeta wielbić Go będzie, jako geniusza z gorejącą pochodnią, niecącego blaski na przyszele wieki.

140. Cztery wstęgi historyczne wplata cesarz Franciszek Józef I misternie w dzieje monarchii Austriacko-węgierskiej.

W tysiącleciu dziejów austriackich przesunął się długi szereg władców. Każdy z nich dorzucił jedną lub więcej cegiełek do ogólnej budowy, każdy dorzucił mniejszy lub większy kawał tkaniny dziejowej, przecież wśród nich wszystkich, ponad nich wszystkich wzniosły się postacie epokowe, wskazując nowe tory, nowe budząc idee, tysiącletnią misterną kanwę przetykając trzema barwnymi wstęgami. Jedna — symbol rozwoju potęgi państwa, druga — idei austriackiej, trzecia — kultury.

W młodość ale silną dłoń męską ujął te trzy wstęgi i z wielkim rozumem, gorącym sercem i z hasłem „*viribus unitis*” snuje je z niezrównaną wspaniałością cesarz Franciszek Józef I.

Z tronem odziedziczył i antagonistów królów sardyńsko-włoskich. Pierwszym, spragnionym krajów austriackich z ludnością włoską, oddał Lombardię i Wenecję, na rzecz drugich zrzekł się hegemonii w Niemczech. W wojnach krymskiej i bałkańskiej zachował neutralność i działał uspokajająco, co potęgi państwa wcale nie uszczupliło; owszem, kongres berliński 1878 przyznał Austrii okupację Bośni i Hercegowiny, które 1908 anektowane, obdarzone rozległą konstytucją dały monarchii silniejszą jeszcze i szerszą podstawę na Bałkanie i Adryatyku.

Wstęga potęgi państwa symbol, snuje się w żywych barwach:

Wśród grzmotu armat, szczęku broni; wśród szalu rewolucyjnego ludów Europy, żądnych swobód, objął panowanie cesarz Franciszek Józef I. Zdawało się chwiać w posadach państwo austriackie. Prowincje południowe chciały jedności z królestwem sardyńskim. Czesi gotowi zostać w związku personalnym; nawet Niemcy burzyli się a Węgrzy odsadzili dynastję od tronu, proklamując republikę. Gdzież ta potężna idea austriacka? Cóż się z nią stało? Spętał ją i uwięził metternichowski absolutyzm. Symbol — tej idei wstęga urywa się niemal.

Cóż począł młody władca w tak trudnej sytuacji? Oto napaśnika sardyńskiego sromotnie rozgromił, a poddanych zrewoltowanych jak ojciec, rozhukane dzieci skarcił, do posłuchu, subordynacji zmusił jakby różgą, bachowskim systemem i — jak ojciec najlepszy, czuły na dobro i szczęście dzieci stopniowo w konstytucji marcowej

1849, październikowej 1860, lutowej 1861 i na ostatek w ustawach zasadniczych grudniowych 1867 zupełnemi swobodami obdarzył.

Przy pomocy bożej, w porozumieniu z reprezentantami ludów wszystkich kraje i narody, jak to w proklamacyi zapowiedział, złączył w jednym państwie, które najwyższem postanowieniem 17 listopada 1868 zwie się Monarchią Austriacko-Węgierską. Idea austriacka odżyła, nabrała sił i zakwitła w całej pełni. Śmiało tu rzec można, jak z różnorodnych tonów cudną muzykę mistrz tonów, z różnych barw piękny obraz mistrz pędzla tak cesarz Franciszek Józef I z tego niebywałego gdzieindziej konglomeratu etnicznego szarmonizowaną stworzył całość, silną spójnię, natchnioną posłuszeństwem dla ustaw, szacunkiem i przywiązaniem do monarchii Habsbursko-Lota-ryńskiej.

A trzecia wstęga — kultury symbol?

Wszak rolnictwo, przemysł, handel, sztuki, nauki, oświata, zastosowanie wynalazków, studia naukowe w Watykanie, podróże odkrywcze w głąb Afryki, do bieguna itd. mają w cesarzu najznamienitszego, niezrównanego protektora, opiekuna, dobrodzieja więc i tej wstęgi przepiękne tęczy barwy rozciągają blaski na szerokiem tle dziejów. Która z tych trzech wstęg w rękę monarchy najpiękniejsza, najcenniejsza?

Każda w swoim rodzaju wspaniałością olśniewa i o pierwszeństwo rywalizuje. W rękę cesarza widzieli Polacy wstęgę jeszcze czwartą, dla nich równie piękną ich sercu drogą: wstęgę polską, którą wplata w dzieje austriackie.

Nie tylko w Galicyi na czoło rządu ale i na kanclerzy i ministrów powołuje polityków polskich. Polacy odczuwają ten znak monarszej dobroci, wnieśli do tronu adres, uchwalony na sejmie 1867. Jakby w natchnieniu wspominają o środkach, które Austryę uczynią „najmocniejszym wyrazem poszanowania wolności, a na zewnątrz tarczą cywilizacyi zachodu, ochroną praw narodowości, ludzkości i sprawiedliwości“.

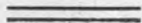
„Bez obawy odstępstwa od myśli narodowej, z wiarą w postannictwo Austrii i z ufnością w stanowczość zmian, które Twoje monarsze słowo wyrzekło, z głębi serca oświadczamy, że przy Tobie stoimy i stać chcemy“. Cesarz ujęty szczerością słów, świadom odpowiedzialności za udział w postannictwie przed sądem Boga i historii, ku Polsce kieruje myśli i niezachwianie łaską ojcowską darzy. Język polski, chociaż jeszcze nie obowiązywała konstytucya stopniowo wchodził w życie na uniwersytecie i szkołach, które w epoce konstytucyjnej rozwijają się swobodnie, naukę, dzieje ojczyste pielęgnują. Sejmy polskie radzą nad sprawami polskimi, uchwalają ustawy, które monarcha sankcyonuje. W podróży po kraju 1880 wszystkim szczerze się interesował, objawy entuzjazmu ludności przyjmował serdecznie, szczególnie podziwiał krakusów dziarskich, zabawy ludowe, wesele krakowskie w Sukiennicach itp. Raczyl

najmiłościwiej zwiedzić pracownię Matejki i przyjąć złożony w darze obraz przedstawiający zaślubiny arcyksięcia Ferdynanda z Anną Jagiellonką i Ludwika Jagiellończyka z arcyksiężniczką Maryą. Zakupił później u Matejki Rejtana, który z rozdartą piersią, leżąc na progu sali sejmowej woła: „zabijcie mnie, bo żyw nie zatwierdzę“. Ten to obraz, tragedię Polski pierwszego rozbioru upodobał sobie monarcha i w muzeum w Wiedniu umieścić kazał, aby uświadamiać widzów Osieroconą dyecezyę krakowską przez 50 lat po śmierci biskupa Skorkowskiego przywrócił w granicach Wiel. Ks. Krakowskiego przynajmniej, skoro rząd rosyjski nie zezwolił na zjednoczenie z dyecezyą obszarów po Kielce i przywrócił biskupom tytuł książęcy.

Kreował akademię umiejętności, mianując arcyks. Karola Ludwika a po jego śmierci arcyks. Karola Stefana 1916, legiony podniósł do godności polskiego korpusu pomocniczego. Nadto bez rachuby mamy mnóstwo przykładów monarszej łaski. Wobec tego i wobec powinowactwa cesarza z królami polskimi, musi każdy stwierdzić, że jedynym spadkobiercą idei jagiellońskiej jest cesarz Franciszek Józef I. Taką myślą kierowany sejm złożył Najukochańszemu monarsze w darze rezydencyę Wawel, który naród z pyłu wiekowego odczyszczając, odnawia, w królewskie stroi szaty, aby godnie odpowiadał wysokiemu przeznaczeniu. Z cesarzem dzielą Polacy żywą obawę o przyszłość monarchii i dlatego ślą legiony na tytaniczne boje w strasznej wojnie obok armii sprzymierzonych przeciw wspólnemu śmiertelnemu wrogowi.

Kraków, w październiku 1916.

Feliks Gątkiewicz.

Na składzie w księgarni G. Gebethnera i Spółki w Krakowie
są do nabycia wydane przez F. Gątkiewicza następujące
broszury:

Kościół w Drohobyczu	1.—
Przemowy Patryotyczne	— 30
Archiwum m. Drohobycza	16.—
W 60 rocznicę panowania Cesarza Franciszka Józefa I . . .	— 50
Przypomnienie na półwiekowy jubileusz Piusa X	— 40
Tematy z dziejów powszechnych i ojczystych (wyczerpane) .	—
Ogólne pytania i odpowiedzi przy egzaminach z historii .	1·20
Śląsk ofiara polityki Luxemburgów	— 90
Skarga chwała narodu polskiego	— 80
Zarys „egzekucyi praw“ u Skargi	— 90
Skarga w sferze królewskich planów	— 70

31-

Opuszczono w § 130 wiersz trzeci: 2. Albrecht I. 1297—1308.
Str. 84. ma być: na sejmie 10 grudnia 1866, a nie 1867.

